

97 1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Kisalföld Kiadó Betéti Társaság

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BIRCHER ERZSÉBET, DOMONKOS OTTÓ, GRÜLL TIBOR, HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és
technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL
JÁNOS, SARKADY SÁNDOR

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Mollay Károly: A soproni népszavazás tanulságai* (1921. dec.
14–1991. dec. 14.)

Mollay Károly: A soproni népszavazás tanulságai*(1) (1921. dec. 14–1991. dec. 14.)

1. Kevesen vagyunk, akik még emlékezünk az 1921. dec. 14-i soproni népszavazásra... Magam akkor éppen egy hónappal voltam túl nyolcadik születésnapomon. A Balfi utcában laktunk, a 24. szám alatt, apai nagyapámék a Szeder utca 6. szám alatt. Gyermekkoromat főleg e két utcában éltem le, valamint a Halász utcában és a Végfordulaton. E négyszögben mindenki ismerte egymást, mi gyerekek mindenkinek köszöntünk, minden házba bejáratosak voltunk. Többségben bajor–osztrák nyelvjárású, gazdálkodó parasztok, poncichterek laktak itt, de voltak itt iparosok is (pl. a Trogmayer és a Warkoweil pék), a magyarok is (pl. a Török bácsi, a régi magyar gombkötő mesterség utolsó soproni képviselője). Mindenki kétnyelvű volt, ez egészen természetes dolognak számított. A mi családukbán is, apai és anyai rokonságunkban is, bár családon belül a német szó, irodalmi is, nyelvjárási is, járta. A teljes kétnyelvűség, amelyben felnőttem, nagy kincs volt számomra, amelynek tulajdonképpen egész pályámat köszönhetem.

Mi, gyerekek persze semmit sem tudtunk a világ folyásáról. Az erőteljes magyar és osztrák propagandát csak egy-egy véletlenül a kezünkbe került röpcédulával érzékeltek, de érzékeltek azt a feszült légkört, amely utcánk korábbi, családi légkörét megszüntette.

1921. dec. 17-én volt. Éppen nagyapáméknál tartózkodtam, amikor a városból jövet betoppant a mindig jól tájékozott Mollay Irma nagynéném és félig németül, félig magyarul közölte a nagy hírt: „*Wißt ihr, magyarok maradtunk!*” Ez volt a népszavazás eredménye.

2. Emlékeimet azért mondtam el, hogy valamit érzékeltessek a korabeli Sopron egyik utcájának a hangulatából. Ne várják most tőlem, hogy részletezzem e napok és előzményeik történeteit. Ezek taglalását és irodalmát megtalálják a Soproni Szemle évfolyamaiban 1963-tól a mai napig. Inkább a főbb események kapcsán a mai napig ható tanulságokat kívánom levonni.

A franciaországi St. Germain-en-Laye-ben 1919. szept. 10-én Ausztriával kötött békeszerződés értelmében Ausztriának el kellett ismernie Magyarország, Csehszlovákia, Lengyelország és Jugoszlávia önállóságát, le kellett mondania Dél-Tirolról a Brenner-hágóig, Triestről, Isztriáról, Dalmáciáról, Karintia és Krajna egy részéről. A győztes nagyhatalmak eredetileg nem tervezték a történeti Nyugat-Magyarország németlakta területének Ausztriához való csatolását, most osztrák követelésre mégis kimondták Moson, Sopron és Vas vármegyék németlakta részének, Sopron városával és környékével együtt, az elcsatolását. Az 1920. jún. 4-én Magyarországgal a versailles-i Trianon palotában kötött békeszerződés már tartalmazta ezt az ítéletet, bár a nagyhatalmak Ausztriát is, miként Magyarországot is, mint az Osztrák–Magyar Monarchia jogutódjait, a világháború kirobbantóinak, háborús bűnösöknek tekintették.

Ez az osztrák követelés nem volt új. 1906-tól kezdve az irodalomban is kimutatható az a mozgalom, amely ezt a követelést tűzte zászlajára, sőt Pozsonyt és németlakta vidékét is követelte. Pozsony /*Preßburg*, Moson/ *Wieselburg*, Sopron/ *Ödenburg*, Vasvár/ *Eisenburg*: e négy német névből szerkesztették a követelt terület *Vierburgenland* nevét, sőt az egyik osztrák szervezet, az „*Ödenburger Heimatdienst*” (tagjai közt volt három egykori soproni német értelmiségi: egy tanár, egy újságíró, egy könyvkereskedő, de a magyar nemesi családból származó dr. Széll Zoltán monyorókeréki körorvos is) ilyen című folyóiratot adott ki. Mikor aztán a csehek megszállták Pozsonyt, akkor e névből *Dreiburgenland* lett, Moson, Sopron, Vasvár sem sikerült, maradt a *Burgenland*: „Nach diesen vier Komitaten erhielt das Land auch seinen Namen und nicht, wie stets vermutet wird, nach den zahlreichen im Lande befindlichen Burgen” (*Burgenland. Landeskunde*. Wien, 1951, 347).

3. A győztes nagyhatalmak Magyarországból Csehszlovákiának ítélték a Felvidéket és Kárpátalját, Romániának Erdélyt és a Bánát egyik részét, másik részét Jugoszláviának, valamint a Bácskát, Horvátországot és Szlavóniát. Hasonlóan Járt Bulgária a Neuilly-ben (1919. nov. 27.) és Törökország a Sèvres-ben (1920. aug. 10.) kötött békében, legkorábban pedig Németország felett döntöttek a Versailles-ban 1919. jún. 28-án kötött békében. Az első világháborút lezáró békék tulajdonképpen békediktátumok voltak. A győztes hatalmak ugyan hangoztatták a népek önrendelkezési jogát, ezt a jogot ugyanakkor meg is sértették, amikor döntéseiket népszavazás elrendelése nélkül hozták meg. Az azóta eltelt 70 esztendő európai történelme bizonyítja, hogy az ilyen döntések nem teremtik meg a békességet: egyoldalúan szolgáltatnak igazságot, ugyanakkor újabb igazságtalanságokat szülnek.

A győztes hatalmak kivételt mégis tettek: a jugoszláv haderő által megszállt, német-szlovén lakosságú Karintiában az osztrák szabadcsapatok sikeres ellenállása miatt népszavazást rendeltek el, amely 1920. okt. 10-én a többségében szlovén lakosságú A-zónában is osztrák győzelemmel végződött. Magyarországnak viszont az 1921. júl. 26-án életbe lépett trianoni béke értelmében 1921. aug. 29-én du. 4 óráig ki kellett volna írnia az Ausztriának megítélt nyugat-magyarországi területet Sopronnal és környékével együtt, népszavazás nélkül.

Az európai politikának e történései között Sopront – átmenetileg ugyan – egy másik veszély is fenyegette. Még folytak Ausztria békeszerződésével kapcsolatos tárgyalások, amikor Karel Kramár cseh külügyminiszter 1919. júl. 3-i, Clémenceau francia elnökhöz intézett jegyzékében szintén igényt emelt a nyugat-magyarországi területekre: „A Csehszlovák Köztársaságnak azért fűződnek jelentős érdekei ehhez a

területhez, mivel éppen ott óhajt kijárást szerezni az Adriai tengerhez, amiből következik, hogy kívánatos ezen terület olyan felosztása, amely lehetővé teszi a szabad közlekedést 99a tengerrel” (SSz. 1976, 352). Ez lett volna az ún. cseh–jugoszláv „korridor”, amely a két héttel korábban (1919. máj. 24.) Prágában kötött csehszlovák–jugoszláv egyezmény alapján úgy valósult volna meg, hogy Moson és Sopron vármegye teljesen Csehszlovákiának, Vas és Zala vármegye pedig teljesen Jugoszláviának jutott volna, Somogy vármegye egy sávjával együtt. A történetírónak nem szabad feltennie azt a kérdést: „Mi lett volna, ha...?” Mint magánember, az ez évi jugoszláviai események ismeretében azonban elgondolkodhat azon, mi lenne ma, ha a sopron–vasi megyehatár lenne a közös jugoszláv–cseh határ... A nagyhatalmak azonban leintették a többszöri cseh próbálkozásokat, amelyek Magyarországot elszigetelték volna a Nyugattól.

4. Mialatt Nyugaton az említett békekötéseket készítették elő, idehaza is zajlott az élet. Az 1918. okt. 25–31-i ún. őszirózsás forradalom után, nov. 1-jén Sopronban is megalakult a Nemzeti Tanács. November 16-án Budapesten kikiáltották a Magyar Népköztársaságot, amely autonómiát ígért a kisebbségeknek. A nyugat-magyarországi németiség vezetői élni kívántak ezzel az autonómiával. A három soproni német lap (Oedenburger Zeitung, Westungarisches Volksblatt, Grenzbote) kiállt a nyugat-magyarországi németiség autonómiája mellett, ugyanakkor elutasította Nyugat-Magyarország németlakta területének elcsatolását Ausztriához. Dec. 12-én Sopronban megalakult a nyugat-magyarországi németek Népi Tanácsa, amely a magyar állam keretein belül a kulturális és az igazgatási autonómiát szorgalmazta a magyar kormánytól. Az 1919. évi február elején megjelent VI. tc. ezt biztosította is. Zsombor Gézát, a „Grenzbote” főszerkesztőjét, a soproni Polgári Radikális Párt elnökét, aki már korábban szoros kapcsolatban állt Jászai Oszkával, az Országos Polgári Radikális Párt egyik alapítójával és elnökével, a Károlyi-kormány nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó, tárca nélküli miniszterével, nevezték ki Nyugat-Magyarország németlakta területének kormányzójává. 1919. márc. 1-jén 20 tagú választmány a Széchenyi-palotában a magyar kormány számára megállapította e terület határait, amelyekbe beletartozott volna Moson, Magyaróvár, Sopron és Kőszeg, tehát azok a városok, amelyeket az osztrákok is követeltek; nem tartozott volna bele Szentgotthárd, amelyre az osztrákok szintén igényt támasztottak. Másnap, márc. 2-án a városháza nagy tanácstermében még hatalmas tiltakozó gyűlést rendeztek Pozsonynak a csehek általi, már említett megszállása ellen. Három hét múlva, márc. 21-én mindezt elfújta a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása: országos és helyi, soproni és megyei viszonylatban új, vélt igazságszítás kezdődött, iszonyú igazságtalanságokkal.

Ezeket és más részleteket Huber János soproni kanonoktól, a németiség parlamenti képviselőjétől tudjuk, aki 100 lapon németül megírta Sopron történetét a Karl Bell szerkesztette „Ungarn” (Dresden, é. n.) című kötetben. Dr. Huber János munkáját nemigen ismerik Sopronban, pedig ma is tanulságos, elgondolkodtató olvasmány. Az 1933-ban megjelent kötethez az előszót Bleyer Jakab budapesti egyetemi tanár (az 1900-as évek elején a soproni Széchenyi-reáliskolában tanított) írta. Bleyer Huszár Károly kormányában (1919–1920) nemzetiségügyi miniszter volt. (Én az 1932/33. tanévben még hallgattam és vizsgáztam nála a budapesti egyetemen).

5. A Tanácsköztársaságról az igazság kedvéért itt azért el kell mondanunk, hogy a soproni munkás- és katonatanács 1919. júl. 20-án kimondta: 100a nyugati határt, ha kell, fegyverrel is megvédi; sőt júl. 23-ra a Széchenyi térre tiltakozó gyűlést hívott össze, mert ekkor már kiderült, hogy a békekongresszus Ausztriának odaítélte a németlakta területek legnagyobb részét, kisebbet ugyan, mint amilyent az osztrák béke delegáció igényelt, de Sopront odaítélte, népszavazás nélkül. Nyolc nap múlva, aug. 1-jén megbukott a Tanácsköztársaság, azaz ismét új helyzet állt elő. Mivel ekkor még sem osztrák, sem magyar békeszerződés nem volt, Ausztriából pedig szabadcsapatok betörésétől kellett tartani, a magyar kormány Sopronban és a

megyeben is megkezdte a nemzeti hadsereg szervezését, sőt szept. 19-én Horthy Miklós, a nemzeti hadsereg fővezére Sopronban már szemlét és eskütételt is tartott. „A soproni honvédlaktanyában a volt 18. honvéd gyalogezred pótteste állította ki a II/18. „magyar zászlóalj”, a megye németlakta részéről behívottak pedig a régi 48-as laktanyában a III/76. „német zászlóalj” alkották. Ebben a 76-os póttest által szervezett zászlóaljban eleinte a vezényszó is német maradt. A huszárlaktanyában fél lovasszázad alakult, a tüzérlaktanyában pedig egy tábori üteg négy löveggel.” A behívottak teljes számmal bevonultak...” (SSz. 1971, 297). (A fiatalabb nemzedékek kedvéért említem meg, hogy Horthy Miklós az 1853–1903-ig Sopronban, a Bécsi úton működött Lähne-féle magán nevelőintézetben és gimnáziumban tanult).

A nemzeti hadsereg szervezése idején országosan is, Sopronban is megkezdődött a Tanácsköztársaság megtorlása. Ma újra hasonló megtorlási, mai szóval „igazságtételi” lázban ég az ország: érdemes volna elgondolkodni az 1919-es „igazságtétel” tanulságain!

A korabeli soproni helyzet ismeretéhez hozzátartozik, hogy két nappal a Tanácsköztársaság bukása után, 1919. aug. 3-án a román hadsereg bevonult Budapestre, majd a kommunista rendszer leverése ürügyén Nyugat-Magyarország elfoglalására készült: egy román dandárcsoport 1919. aug. 20-án vonult be Győrbe, éle felderítés céljából Sopron irányában Vtényéig nyomult előre. Nagycenken és a Sopron környéki táborban azonban ekkor már ott volt a 2. székely dandár, amely az elbukott júliusi hadjárat után Egertől kalandos úton, a román bekerítést kikerülve, jutott el Sopron környékére. A románok nem bocsátkoztak harcba a 2. székely dandárral, hanem visszavonultak, országosan is. Négy nappal azután, hogy Horthy Miklós feleskette a soproni alakulatokat, azaz 1919. szept. 23-án meg is szűnt a hadiállapot a románok és a magyarok között, Horthy Miklós pedig nov. 16-án vonult be Budapestre.

6. Ekkor már 5 hetes volt az osztrák békeszerződés, amely Nyugat-Magyarországból 4336 km²-t és 341 500 lakost juttatott Ausztriának. Ezt 1920. jan. 8-án közzétették a Párizsba érkezett magyar békedelegációval. Az 1920. jún. 4-i trianoni békeszerződést a magyar országgyűlés nov. 13-án iktatta törvénybe, de csak 1921. júl. 26-án lépett érvénybe, amikor a francia külügyminisztériumban kicserélték a szerződés ratifikált példányait. A magyar kormány már ezt megelőzően foglalkozott azzal a gondolattal, hogy helyi lakosokból szervezett milíciával védi meg a békeszerződés értelmében 1921. aug. 29-én du. 4 órakor Sopronban átadandó nyugat-magyarországi területeket. Ennek ugyan nem kedvezett a „vörös terror” elleni megtorlásul, „igazságtételül” alkalmazott, ismét sok igazságtalansággal járó „fehér terror”, amelyet az ún. tiszti különítményesek követtek el. A 101 magyar kormány még 1921 áprilisában Lehár Antal ezredest, szombathelyi körletparancsnokot akarta megbízni Nyugat-Magyarország védelmével (a Sopronban utcanévet kapott Lehár Ferenc zeneszerző testvére volt!), ő azonban – a detronizált IV. Károly király híve lévén – a húsvéti restaurációs kísérletben kompromittálta magát s ezért nyugdíjazták. Ezután léptek színre a magyar szabadcsapatok.

Az 1921. aug. 6-án Budapestről Burgenland átadásának ellenőrzése végett Sopronba költözött antant-tábornoki bizottság aug. 20-án aug. 1-ji keltezésű (!) hirdetményt tett közzé, amely többek között tudatta: „Nyugat-magyarország felségjogát Magyarország az ententenak és az entente Ausztriának augusztus hó 29-én 16 órakor adja át... Ezen felhívásnak hirdetésétől kezdve mindennemű csoportosulás, valamint gyűlések megtartása tilos.” Ezután egy héttel a szabadcsapatokat toborzó legitimista Friedrich István és a szabadkirályválasztó Urmánczy Nándor nemzetgyűlési képviselők ezért Balfon ütötték fel főhadiszállásukat. A fehérterror idején hírhedtté vált Héjjas Iván, a titkos Etelközi Szövetség tagja, viszont már a soproni Pannónia-szállóban szállt meg; Kecskemétről 120 fős szabadcsapatot hozott. Maderspach Viktor, volt petrozsényvidéki földbirtokos, volt huszárkapitány, aki volt petrozsényvidéki bosnyák különítményének ötven tagját Budapesten szedte össze, rangrejtve, részben vonaton és kerékpáron aug.

26-án este érkezett Balfra.

7. A balfi fürdőépületben folyó tanácskozáson elhatározták, hogy az osztrákok benyomulását az átadandó területre meg fogják akadályozni, akár a magyar kormány ellenére is. Már itt felmerült a gondolat: amint a magyar csapatok elhagyják az átadandó területet, ki kell kiáltani ennek függetlenségét, pufferállamot kell létrehozni Magyarország és Ausztria között. Másnap, aug. 27-én a soproni Pannonia-szállóban döntöttek arról, hogy még az éjjel megszállják a magyar–osztrák határt, mivel ezt az osztrákok a békeszerződés értelmében hajnali 3 órakor léphetik át. A soproni helyőrség aznap reggeli 6 órakor sorakozott fel a Széchenyi téren, a domonkosok temploma előtt, és a Himnusz elhangzása után elhagyta Sopront. Sopronban már hetek óta lázas csomagolás folyt, hogy a nem városi hatóságok és az iskolák iratanyagát és berendezését Kapuvárra, Csornára, Pinnyére és Eszterházára szállíthassák. A lázas sietségre jellemző, hogy a megyei levéltár anyagát a vármegyeház udvarára beállt teherszállító kocsikra vasvillával hányták fel (Sümeghy Dezsőnek, az új vármegyei főlevéltárosnak aztán 5 évi munkájába került az anyag rendezése). A városban gyülekező felkelők a fegyverek késedelmes megérkezése miatt csak aug. 28-án reggel indulhattak az osztrák csendőrség ellen: kb. 120-an három szárnyra osztva Ágfalva, Sopronkertes (Baumgarten), ill. Cinfalva (Siegendorf) irányába. Ekkor már Sopronban volt a királyhű Ostenburg Gyula csendőrtartalékszázlójába, amely az átadandó területet elhagyott magyar fegyveres erők utóvédjeként Kismartonból érkezett a városba. Ágfalvánál Héjjas Iván emberei 15 órakor harcra keveredtek az osztrákokkal: ez volt az ún. első ágfalvi ütközet, amelyben magyar részből elesett Baracsi László, egy 13 gyermekes kecskeméti család fia.

Ostenburg Gyula őrnagy átvette a városparancsnokságot. Az Ágfalvánál harcolt felkelők egy részét saját zászlójába vette át, a kétes elemeket kitoloncoltatta Sopronból. Az 1919 nyara óta Selmecbányáról Sopronba [102](#)települt Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola hallgatóinak tisztiszázada testületileg lépett be az Ostenburg-zászlójába. Ostenburg ezzel a fegyelmezett, békelelétszámú gyalogezreddé felduzzasztott zászlójával másnap, aug. 29-én délután 4 órakor, azaz pontosan akkor, amikor Sopront át kellett volna adni az antantnak, ill. az osztrákoknak, a Széchenyi téren díszszemlét tartott, azaz nyíltan a felkelők oldalára állt. Sopron átadása tehát elmaradt, amit a városban székelő, katonai erővel ekkor nem rendelkező antantmisszióknak is tudomásul kellett vennie.

8. E napok eseményeit azért részleteztem, mert tulajdonképpen ekkor dőlt el Sopron sorsa. Ezután már gyorsan peregetek az események. Szept. 8-án volt a második ágfalvi ütközet: ebben esett el Mahatsek Gyula erdőmérnök-hallgató és Szechányi Elemér bányamérnök-hallgató, valamint Pehm Ferenc karpaszományos önkéntes. Három nappal korábban a Felsőőrött (Oberwart) székelő Prónay Pál őrnagy szabadcsapatai ütköztek meg sikeresen Kirchschnablán az osztrákokkal. A két ütközet eredménye az volt, hogy az osztrák kormány visszarendelte csendőrségét Nyugat-Magyarország területéről a régi határ mögé. Ez a két ütközet és Ostenburg Gyula őrnagy határozott kiállása tette lehetővé a magyar kormánynak, Olaszország segítségével, az újabb diplomáciai tárgyalásokat, amelyek okt. 13-án az ún. velencei egyezményvel végződtek. Ebben Ausztria végül is hozzájárult, hogy Sopronnak (hozzácsatolva Brennbergbánya) és környéke nyolc községének (Ágfalva, Balf, Bánfalva, Fertőboz, Fertőrákos, Harka, Kópháza és Nagycenk) sorsát népszavazás döntse el. Lényegében tehát ugyanaz történt, mint Karintiában.

Ez Sopronban és környékén érthető izgalmat váltott ki. Ezt még fokozta IV. Károly második visszatérési kísérlete (okt. 20–24), amely Sopron megyében (Csapod, Dénesfa) és Sopron városában kezdődött és Budaörsnél végződött. A népszavazás végül is Sopronban és Brennbergbányán dec. 14-én, a községekben dec. 15–16-án zajlott le. Sopron nyolc választóközterében 44,4–91,3 százalékban, Brennbergbányán 21,5%-ban, összesen 72,8%-ban szavaztak titkosan Magyarországra; a községekben ez az arány

9,6–99,5% között mozgott. Végeredményben tehát az egész, magyarok, németek, horvátok lakta területen a szavazatok 65,2%-a esett Magyarországra. Ma már egyértelmű, hogy mintegy 400 illetéktelen szavazó (1,6%) leszámításával is, a többség Magyarországra szavazott.

9. A soproni népszavazást azóta, mind a mai napig, hozzáértők és laikusok, odaát és idehaza, Európában és Amerikában számosan elemezték és elemzik. Nem szabad elfeledni, hogy a velencei egyezmény megkötésétől számítva kerek két hónap állt a szavazók rendelkezésére, hogy erőteljes magyar és osztrák propaganda közben eltépjék vagy megtartsák a Burgenlandhoz, ill. Magyarországhoz fűződő szálakat. Ausztria és Magyarország között a gyakorlatban 1526 óta nem volt határ: most ki-ki műveltsége, politikai érettsége, gazdasági érdeke, családi kapcsolatai, vallása, érzelmei stb. alapján volt kénytelen dönten. Mindenkinek számolnia kellett azzal: akárhogy is dől el a népszavazás, jó ideig nehezebbé válnak a családi, kereskedelmi, politikai kapcsolatok a két ország között. Pl. az én 1849-ben Okán (Oggau) született apai nagyapám, Mollay János csizmadiainasnak jött Sopronba, itt maradt, megalapítva a család soproni ágát. A család többi része Burgenlandban maradt, nemcsak Okán, hanem Vallán (Wallern), Mosonytétényben [103](#)(Tadten), Kismartonban (Eisenstadt), de jutott belőle Bécsbe és Bécsújhelyre is. Mind becsületes és megbecsült osztrák állampolgárok lettek. Juhász Lászlónak Münchenben 1976-ban magyarul megjelent burgenlandi történeti útikalauza Wilfried Mollay (1884–1962) bencés tanárt Oka nevezetes szülöttei között sorolja fel. Mi, soproniak, Magyarországgal és a magyarsággal vállaltunk sorsközösséget. Velünk együtt sokan tettek így. Ez így volt rendjén. A családi, kereskedelmi, politikai kapcsolatok a népszavazás után valóban nehezebbé váltak, Sopronban nem volt könnyű a helyzet. Messze vezetne, ha most a nagy összefüggéseket elemezném, de ízelítőül hadd említsem ismét a mi családunk hétköznapijait. Hadiözvegy édesanyám a soproni határban termelt borunkat éveken át csak borcsempészeknek tudta eladni, akik az éj leple alatt, zárt puttonyokban a Dudlesz-erdőn át csempészték ki a bort Ausztriába: elbeszélésük szerint vezetőjük, aki nem vitt bort, jóval előttük ment, s ha magyar vagy osztrák határőrrel találkozott, a hátrafelé fordított égő cigarettával jelezte társainak a veszélyt. Amíg a vezető lekötötte a határőröket, addig társai egerutat nyertek. És ha rossz volt a termés, édesanyám, aki jómódú poncichter családból származott, a Felső Löverekben lakó Willerding báróékhoz járt el takarítani.

10. A soproni népszavazás zárta le tulajdonképpen nemcsak Sopron, hanem Magyarország és Ausztria számára is az első világháborút. 1922. jan. 1-jén, amikor az antantmisszió Sopront és környékét átadta Magyarországnak, Sopron történetében új korszak kezdődött. Sopron tanácsa ezt jan. 10-i díszközgyűlésén köszöntötte és jó soproni hagyományhoz híven határozatot hozott a népszavazás történetének megírásáról. Ez persze jóakarátú, de jámbor szándék volt, hiszen ekkor az európai és az amerikai levéltárakhoz nem is lehetett hozzáférni. A soproni népszavazás ugyanis nemcsak a mi helytörténeti eseményünk, hanem az Osztrák–Magyar Monarchia végét jelentő, 1918. nov. 2–3-i páduai fegyverszüneti egyezménnyel kezdődő európai folyamatnak záróaktusa, számos hadtörténeti és diplomáciatörténeti vonatkozással. A soproni tanács 1922. jan. 10-i határozatát a Soproni Szemle munkatársai, a nemzetközi és a hazai kutatások figyelembevételével, 1963-tól kezdve igyekeztek megvalósítani: folyóiratunk holnap megjelenő ez évi 4. számából is láthatják majd, hogy a kutatás még mindig nincsen lezárva.

A népszavazás utóélete azzal kezdődött, hogy a magyar nemzetgyűlés a népszavazást az 1922. évi XXIX. tc.-kel törvénybe iktatta és a város címerét a *Civitas fidelissima* jeligével egészítette ki. A „leghűségesebb város” az ország legnyugatibb csücskébe szorult, mint megyeszékhely elvesztette a megyének tőle északra, nyugatra és délre eső részeit, azaz gazdasági, kereskedelmi körzetének háromnegyed részét: a burgenlandi Márcfalván (März) született, kiváló polgármesterének, Thurner Mihálynak vezetésével mégis igyekezett talpra állni. Ennek történetével, különösen pedig Thurner Mihály működése elemzésével helytörténetírásunk

még adós. A tízéves évfordulóról a város társadalma még megemlékezett, hagyományaihoz híven kultúrával. Megjelent „Sopron szab. kir. város »Civitas fidelissima« és Sopron vármegye” magyar és német nyelvű, hatalmas, 784 lapnyi címtára, amely ma is elsőrangú történeti forrásunk. Az 1875 óta fennálló Soproni Magyar Férfidalkör a népszavazás emlékére „Thurner Mihály Alap”-ot létesített, amely dec. 14-én jutalomkönyveket osztott ki, többek között „Mollay Károly tanuló részére a magyar nyelvben tanúsított dicséretes előmenetelért”. ¹⁰⁴Az indoklason fölöttébb elcsodálkoztam, hiszen német–magyar kétnyelvűségben nőttem fel, a magyar nyelvben kezdettől fogva semmiben sem maradtam el magyar anyanyelvű osztálytársaimtól. A könyvnek, Olay Ferenc „A magyar művelődés kálváriája az elszakított területeken 1918–1928” című, az előző évben második kiadásban Budapesten megjelent munkájának viszont megörültem. Azonban csalódva tapasztaltam, hogy a 460 lapnyi könyvben Nyugat-Magyarországnak csak három, nem sokat mondó lap jutott, elsősorban a többi országrésszel foglalkozott. Ekkor támadt fel bennem a vágy a történeti Nyugat-Magyarország múltjának megismerésére, mert a Széchenyi-reáliskolában folyó történelemoktatás távolról sem elégített ki. Az érettségi előtti hónapokban Máhr Árpád várkerületi könyvesboltjának kirakatában sóvárogva néztem Házi Jenő városi főlevéltárosnak a város költségén megjelenő soproni okmánytára addigi 9 kötetét, de három év múlva, 1935-ben, harmadéves egyetemista koromban már megjelent első nyugat-magyarországi cikkem Budapesten az Egyetemes Philológiai Közönyben.

A népszavazás többi tízéves évfordulóját elmosta a történelem. Burgenlandban számosan nem tudtak belenyugodni a soproni népszavazás kimenetelébe és nagyobb város híján továbbra is Sopront képzeltek el Burgenland fővárosául. Ez az elképzelés odáig ment, hogy pl. Hugo Jury, a Gau Niederdonau náci helytartója 1940 szeptemberében még 1250 km²-t 120 000 lakossal követelt; a magyarországi nyilasok erre röplapon válaszoltak: „Ha a német-magyar fegyverbarátság nem humbug, akkor visszaköveteljük Nyugat-Magyarországot!” 1955 után Fritz Zimmermann, a burgenlandi tartományi kormány sajtófelelőse (képzettségére jogász), a „Burgenländisches Leben” című folyóirat szerkesztője, a Magyarországnál maradt németlakta részeket, köztük Sopront és környékét, „Kelet-Burgenland”-nak (*Osterburgenland*) nevezte el, Burgenland elszakítását Magyarországtól pedig cikkeiben Ausztriához való „hazatérésnek” (*Burgenland-Heimkehr*) minősítette. 1974-ben a burgenlandi tartományi kormány anyagi támogatásával adta ki „Historisch-ethnographische Analyse der deutschen Besiedlungsgebiete Westungarns” (Wien–Stuttgart, 1974, 200 lap) című könyvét. Mindenfajta adatolás nélkül kitalál, gyárt német helyneveket olyan településekre, amelyeknek sohasem volt német nevük (pl. Agyagos: *Lettenbrunn*; Szergény: *Siegersbach*), sőt olyanokra is, amelyeknek volt német nevük (pl. *Tschapring* ’Csepreg’ helyett: *Steffelberg*); magyar helyneveket minden nyelvészeti érvelés nélkül ónémet személynevekkel azonosít (pl. Osló: *Ansilo*; Árpás: *Aribo*) s mindebből településtörténeti „következtetéseket” vont le. Az osztrák tudományt erősen kompromittáló könyv megjelenése után Burgenlandban már óvakodtak tőle, ezért a Nyugat-Németországban (Münster) szerkesztett „Beiträge zur Namenforschung” című folyóiratban publikált. Ennek szerkesztője ugyan egyetemi tanár, de nagyon sok nyugati értelmiségihez hasonlóan semmit sem tud Burgenland, ill. Nyugat-Magyarország múltjáról. Csak tanulságul említem meg, hogy a Deutscher Taschenbuch Verlag által a nagyközönség számára kiadott, különben jól tájékozott „Atlas zur Weltgeschichte” (München, 1966, 1967²), amelyet francia, holland, olasz, angliai és észak-amerikai fordításban is terjesztettek, szöveges részében elő sem fordul Burgenland neve.

¹⁰⁵1987-ben August Ernstnek, a burgenlandi tartományi levéltár vezetőjének tollából megjelent Burgenland története (*Geschichte des Burgenlandes*. Wien, 1987, 1991²). A könyv külön alfejezetet szentel Sopron „elvesztésé”-nek („Der Verlust Odenburgs”: 197–198) és pl. a soproni népszavazást komédiának (*Farce*) minősíti. Azt hiszem, ideje volna, hogy magyar–osztrák vegyesbizottság tisztázza a két ország közös

történettudományi kérdéseit, hogy a történettudomány egyik országban sem váljék a másikat sértő propaganda eszközzé.

11. 1991. okt. 4–5-én a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület és az Őrvidéki Magyar Intézet Galambos Ferenc Iréneusz alsóőri (Unterwart) plébános szervezésében „Burgenland magyar öröksége” címen ülésszakot rendezett, amelyen magyarországi és osztrák kutatók vettek részt (magam is a helynevekről szóló előadással szerepeltem). Három hét múlva, okt. 26-án, Ausztria nemzeti ünnepén a szélsőségesen nacionalista osztrák Szabadság Pártot támogató 7 szervezet máris ellenrendezvényt tartott Felsőlvőn (Oberschützen). Folyóiratuk, a gráci Aula-Verlag kiadásában megjelenő „Aula” novemberi számát Burgenland 70. évfordulójának és Sopronnak szentelte, címlapján a soproni népszavazás idejéből ismert egyik magyarellenés, halálfejes röplappal. „Die natürliche Hauptstadt des Burgenlandes” a Sopronról szóló névtelen cikk címe, amely pl. a soproni népszavazás eredményét csalásnak és szégyenteljes terrornak tulajdonítja: „Die »civitas fidelissima« ist in Wahrheit eine »civitas schwindelissima«.” Ne feledjük, hogy a karintiai Jörg Haider szélsőségesen nacionalista pártja a legutóbbi bécsi tartományi választásokon a második helyen végzett...

Általános igazsággént tanítják, hogy a történelem az élet tanítómestere. Ez azonban nem igaz. Ha igaz lenne, akkor nem uszították volna és nem uszítanák egymásnak az embereket, csoportokat, népeket, országokat. Politikusok és nem politikusok zömmel, egyes kivételektől eltekintve, semmit sem tanultak a történelemből. Reménysugár azért van. Az „Aula” alacsony színvonala miatt az osztrák kormánytól most sem kapott szubvenciót. Egy héttel ezelőtt, dec. 4-én Bécsben, a Pazmaneumban, ebben az 1623-ban alapított neves magyar papneveldeben az Europa Klub tanulságos konferenciát rendezett az ausztriai és a szomszédos országok tankönyveinek magyarságképéről. Még megemlítem, hogy 1985-ben a bécsi városházán „Matthias Corvinus und Wien” címmel kiállítást rendeztek, mert 500 évvel korábban Mátyás király nem hódítóként, hanem a polgárság barátjaként vonult be a városba. Mátyás király 1487-ben Bécsújhelyre is bevonult, a városnak serleget adományozott, amelyet a mai napig megőriztek. Az 500. évfordulón Sopronban és Bécsújhelyt is megalakult „Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör” működése az egyik módja és lehetősége annak, hogy egyetértésben rendezzük közös dolgainkat.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Horváth Zoltán: A Soproni Levéltár harminc éve (1961–1991)

106 Horváth Zoltán: A Soproni Levéltár harminc éve (1961–1991)

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Horváth Zoltán: A Soproni Levéltár harminc éve (1961–1991) / 1. Levéltárunk

1. Levéltárunk

Sopron város és Sopron vármegye, a két azonos jogállású törvényhatóság levéltárának egyesítését követően 1950-től Soproni Közlevéltár néven működött; 1952 novemberétől Soproni Állami Levéltár, 1968-tól Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár volt, tehát önálló intézmény maradt, a levéltáraknak a megyei tanácsi irányítás alá helyezését követően is. A Győr-Sopron megyei Levéltári Igazgatóság 1983. január 6-án a Megyei Tanács VB. határozatával jött létre. 1976-ban a „Kisalföld”-ből értesültünk arról, hogy levéltárunk gazdasági ügyeit a Győr-Sopron megyei 1. számú levéltár (Győr) intézi, ekkor tehát gazdasági

önállóságunkat megszüntették. 1978-ban a megyei vezetőség már a Győr-Sopron megyei Levéltári Igazgatóság létrehozásának tervével kereste meg a szakmai felügyeletet, a Művelődési Minisztérium Levéltári Osztályát. Az utóbbi pedig éppen szakmai megfontolásból ellenezte a két levéltár egyesítését. A centralizáció az új osztályvezető kezdeményezésére valósult meg 1983-ban. Indoklás: „A megyében működő levéltárak szakmai és gazdasági tevékenységének összehangolása, a levéltári munka korszerűsítése végett” (MT. VB. Műv. Oszt. 218/1983). Ami az „összehangolást” illeti, 1983 előtt és után sem volt a két levéltárnak egyetlen közös rendezvénye, sem kiadványa. Az új szervezet megalakulása után a soproni levéltár igazgatója közvetlenül továbbra is a M.T. Művelődési Osztályának hatáskörébe tartozott. A Győrött székelő igazgatóság vezetőjét illette meg 1982 után a soproni levéltár állandó alkalmazottainak kinevezése, a fegyelmi jogkör gyakorlása, a jutalmazás és a kutatási korlátozás alá eső iratanyaghoz az engedély megadásának a joga. Jogfosztottságunkat némileg enyhítette, hogy az alkalmazottak kinevezésében, a tudomásunkra hozott béralap, béremelés és jutalom összegének elosztásában javaslatomat minden esetben elfogadták. A nyugdíjba vonult munkatársaink fizetése és az új státus létesítésekor adott bér viszont oly kevésnek bizonyult, hogy személyi állományunk gyakran változott.

Levéltárunk személyi ellátottsága okozta számomra a legnagyobb problémát. Sopron város és Sopron megye törvényhatósága egyesített levéltárának iratanyaga 1951. március 21-én összesen 2600 iratfolyóméter volt. Az alkalmazottak száma a városi levéltárban 3 fő, a megyeiben is 3 fő, illetve a harmadik személy, az altiszt az alispáni hivatal szolgálatában is állt. Levéltárunk anyaga 1980-ban 4533 ifm. volt, ugyanannyi alkalmazottal: Horváth Zoltán, Tirnitz József, Radó József, Varga Imréné, Ivancsics Kálmán és Kovács Ferencné (takarítónő). (Időközben, 1974-ben a fotó- és a könyvkötő műhely élére Németh Ferenc került.)

Az egyes munkafeladatok, amelyekről alább írok, 1961 után 15–20-szorosára növekedtek. A kutató- és az ügyfélszolgálat a 2-3 fő munkaerejét szétforgácsolta.

Az 1982. évi adatok alapján a soproni és néhány megyei levéltár alkalmazottainak száma:

107 A levéltárak	Az iratfolyóméter mennyisége	Az alkalmazottak száma					
		Vezető	Szakalkal- mazott	Ügyintéző	Ügyviteli	Fizikai	Összesen
Sopron	4533	1	6	–	–	2	9
Győr- és Mosonmagyaróvár	5667	1	6	–	–	2	9
Eger	5446	1	8	–	1	–	10
Salgótarján	3730	1	5	1	1	1	9
Veszprém	2896	3	8	1	1	2	15
Zalaegerszeg	4946	1	14		-	3	20

(Létszámuk 1991-ben 11 fő, Győrött 13)

Levéltárunk 1981-ben és 1982-ben egy-egy szakalkalmazotti státust kapott. 1981. január 2-án került hozzánk Hoffer Imre. Ivancsics Kálmán kiváló dolgozónk ugyanis 1982-ben nyugdíjazását kérte. Helyére Rujavecné Ferenczi Katalin került felvételre és az új státusba Hasza Lajos. Rujavecné átvette Varga Imrénétől az adminisztrációs és az anyakönyvi munkát. Így Varga Imréné a gazdasági, könyvtári munka és

a kutatószolgálat mellett iratrendezési feladatokat is vállalhatott.

Kovács Ferencné 1983-ban kérte nyugdíjazását. Két évtizedes munkája során, az évi nagytakarítás (56 ablak) kivételével napi két óra takarítást engedélyeztem számára. A dobozok mintafeliratozása mellett, valójában nélkülözhetetlen segítséget nyújtott azzal, hogy az iratokat a kutatók és ügyfelek számára kigyűjtötte és megbízhatóan visszahelyezte, illetve abban jelentős részt vállalt. „Rejtett” munkaeő volt. Helyére Erdősi Istvánné került. Hasza Lajos és Rujaveczné Ferenczi Katalin 1984-ben elhagyta intézményünket, majd követte őket Fenyvesi József is. Nevezettek új munkahelyükön nyolcszáz, háromez, illetve ezer forinttal kaptak több fizetést. Levéltárunkban 1984–1988 között végbement fluktuációt nem részletezem, összesen hat új állandó és hét ideiglenes alkalmazott távozott tőlünk. Ideiglenes dolgozók alkalmazásával időt akartam nyerni ahhoz, hogy lehetőleg németül tudó férfi munkaeőt vehessünk fel, aki a továbbtanulást is vállalja. Tudományos státusba is hívtam két levéltárost: Kovács Zsuzsát és Fazekas István, valamint Balogh György könyvtárost, akik részben lakás, részben családi gondjuk megoldása miatt visszaléptek. Radó József 1985-ben, Tirnitz József 1986-ban kérte nyugdíjazását. Tirnitz József személyében kiváló munkatárs távozott tőlünk. Helyükre Szakács Anita óvónő, felsőfokú, Kar Ervin középfokú német nyelvvizsgálóval, valamint Koloszár Andrea került. Szakács Anita 1990-ben a szombathelyi tanárképző főiskolán kiegészítő szakon, történelemből oklevelet szerzett.

Levéltárunkban 1991-ben 11 fő dolgozott: az igazgató és nyolc szakalkalmazott: Varga Imréné, Szakács Anita, Koloszár Andrea, Hoffer Imre, Molnár Lászlóné, Németh Ferenc, Kóczán Judit, Polán Miklósné, Rácz Enikő (aki májusban kilépett) és Erdősi Istvánné takarítónő.

108A szakalkalmazottak, Rácz Enikő kivételével, levéltárosi szaktanfolyamot végeztek, Németh Ferenc pedig könyvkötői szakmunkási bizonyítványt szerzett. Az adminisztrációs munkakörben Polán Miklósné dolgozik (1988 óta szülei szabadságon van), helyettesítője Hárs Józsefné volt, jelenleg Ács Anikó.

A létszám nem elegendő az őrizetünkben lévő kb. 4500 ifm. és a rendszerváltást követően begyűjtendő 800–1000 ifm. rendezésére és selejtezésére, mert a munkatársaknak egyéb feladatok elvégzésében is részt kell venniük, mint a kutató- és az ügyfélszolgálat, gazdasági, anyakönyvi, könyvtári munka és kutatóterem felügyelete, sőt a számítógép kezelése szintén egy munkaeőt kívánna.

Anyagi és tárgyi ellátottságunk nem marad el a levéltárak többségének átlagos színvonalától. A működtetésünkhöz szükséges berendezéseket és felszereléseket – mint alább látjuk – még 1983 előtt megvettem. Vehettem, mert intézményünk önálló volt, önálló költségvetéssel.

Fénymásológép vásárlását 1973 óta szorgalmaztam, végül országos rendelkezésre 1991-ben egy japán géppel váratlanul „beállítottak” hozzánk, hogy a kárpótlási ügyek intézésekor a tömeges másolatkéréseknek eleget tehesünk. Hiába szorgalmaztam a számítógép vásárlását is. Szerencsére „egy magas beosztású személytől” címet kaptam és kérelem-levelemre három hónap múlva, térítésmentesen egy VARYTER-XT típusú gép érkezett. A Magyar Országos Levéltár köriratából 1990 júniusában arról értesültem, hogy a számítógéphez nyomtatót, a megyei tanács elnökhelyettesének hozzájárulásával, pályázat útján féláron szerezhetünk, ugyanakkor a vételár nem terheli a Levéltári Igazgatóság költségvetését. A nyomtatót 33 000 Ft-ért megkaptuk. Reméljük, hogy a jövőben a „géppark” tovább épülhet.

A megyei tanács érdeme, hogy kb. 10 millió Ft költséggel az egykori járási hivatal jelentős részében raktárt építtetett és az önkormányzat a Dexion-Salgó állványzattal már 2/3 részét berendezte.

Levéltárunk fénykora az 1968–1983 közötti időszak volt, amikor Győr-Sopron megye 2. számú

levéltáraként működött. Azóta csak „papíron volt jogunk” részt venni a bérek és a költségvetésben kapott pénz elosztásában. Sőt, a ránk eső rész összegét sem hozták tudomásunkra. A megyei önkormányzat részéről megígérték levéltárunk önállósítását. Az ország levéltárai közt elfoglalt helyünket a Műv. Min. Levéltári Osztályának 1982. évi összesítő kimutatása tartalmazza. Az ország 23 levéltára között: 16-ik a levéltári iratanyag mennyisége szerint, 11-ik a helyiségeinek térfogatával, 4-ik a kutatók száma és 8-ik a kutatási esetek száma alapján, 14-ik ügyfelei száma, és 12-ik a kiadott másolatok szerint, 2-ik a külföldi kutatók számát illetően (Sopronban 29, Győrött és Mosonmagyaróvárott 6, 1988-ban 29, illetve 13), 5-ik a csoportos levéltári látogatások szerint, 2-ik az őrizetében lévő könyvtári művek és kötetek alapján. Levéltárunk – mint a többi – ugyanakkor megyei feladatokat lát el: önálló gyűjtőterülettel rendelkezik és önálló anyakönyvi munkát végez.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Horváth Zoltán: A Soproni Levéltár harminc éve (1961–1991) / 2. Az alábbiak során harmincévi tevékenységünket munkafajtánként tekintem át.

1092. Az alábbiak során harmincévi tevékenységünket munkafajtánként tekintem át.

Az iratanyag védelme:

a) Gyűjtőterületi felügyelet

A volt két törvényhatósági levéltár: Sopron megye és Sopron szab. kir. város levéltára 1950 előtt kizárólag a saját, közigazgatási iratanyagát gyűjtötte be, és csak a harminc évnél régebben keletkezett iratokat vette át. Az államosítással az archiválási kötelezettség kiterjedt a magángazdaságok (üzemek, gyárak), a megszűnt egyházi intézmények (iskolák), valamint a társulatok, az egyesületek iratanyagára is.

Az iratanyag átvételi kötelezettségét leszállították 15 évre.

Gyűjtőterületünk a történeti Sopron megye, 1950-től a volt csornai, kapuvári és soproni járás. A levéltári, a történeti értékű iratokat termelő szervek száma 1962 és 1984 között 300, azt követő időben: 172. A változás oka, hogy több „irattermelő szerv” megszűnt, másokat összevontak (községeket, termelőszövetkezeteket stb.). A levéltárosoknak ötévenként minden szervhez legalább egyszer el kell jutniuk, hogy az irattárakat megtekintsék, az iratanyagot számbavegyék. Az irattermelő szervek kötelesek iratselejtezésüket a levéltárnak bejelenteni, a kiselejtezett iratokat jegyzőkönyvbe foglalni. A jegyzőkönyvbe foglaltak kiselejtezését vagy a helyszínen a szervnél, vagy a jegyzőkönyvnek a hivatalunkba küldését követően hagyjuk jóvá és záradékoljuk. (Esetenként a ki nem selejtezhető iratok további megőrzését rendeljük el). Iratanyagot bezúzásra (MÉH-nek) átadni csak az általunk „záradékolt” jegyzőkönyv alapján lehet.

Az iratanyag védelme tehát már az irattermelő szervnél kezdődik. Az 1970-es években a szervek képviselőivel megbeszéltük és jóváhagytuk a községi, városi tanácsok, termelőszövetkezetek, gyárak és üzemek ügyviteli szabályzatát.

A minisztériumi előírás értelmében 1962-ben a járások székhelyén központi irattárak létesítésében vettünk részt. Oda küldték be a községi tanácsok a 15 évnél korábban keletkezett irataikat. Azokat 8–10 főből álló csoport selejtezte, kétfelé választotta: levéltári értékűekre és a MÉH-be kerülőkre. A selejtezési munkát irányítottuk és ellenőriztük.

A termelőszövetkezetek iratanyagát 1971-ben felmértük. A legtöbb rendelkezett központi irattárral. A termelőszövetkezeti iratanyag védelmében 1976-ban előadást tartottam a gyűjtőterületünkön a termelőszövetkezetben dolgozó főkönyvelőknek. Tájékoztatót adtam az iratanyag megőrzésének fontosságáról, kezelésének módjáról. Arról is, hogy Sopron megye községeinek XVIII. századi területéről több forrásanyagunk, ismeretünk van, mint a többi korszakbeliekről. Kérésre a Területi Szövetség (Kapuvár) több ízben körrendelettel hívta fel a figyelmet az iratok megőrzésére.

Évente átlag 20–25 szervet, 26–28 esetben látogattunk meg.

b) Az iratanyag begyűjtése

Sem az iratanyag védelmének agitatív szorgalmazása és a közművelődési propaganda; kiállítások, előadások, sem a mindennapi gyakorlat; az irattermelő szervek rendszeres ellenőrzése és az ügyvitel során kiadott iskolai, szakmai végzettséget, munkában eltöltött időt tanúsító másolatok ezrei, valójában nem eredményezték a történeti iratanyag megbecsülését.

110 Sajnos a törvényhozás részéről is hiányzik az iratanyag védelméről szóló érdemleges határozat.

Az iratanyag „bemenekítésére” mindig készen kellett állnunk.

Az 1948 és 1970 közt működött 37 központi és 44 megszűnt termelőszövetkezet iratait 1979-ben gyűjtöttük be. Az iratanyagnak mintegy 20%-a maradt az utókorra. A községi tanácsok 1950–1970. évi iratait is hiányosan vehettük át, sajnos még jegyzőkönyvek is vesztek el. Dr. Nagy Andor pedig a csornai járási tanács megszűnésekor, 1983-ban a mezőgazdasági osztály iratait, közte a termelőszövetkezetek évenként gyűjtött zárszámadásait a selejtezés bejelentése nélkül a MÉH-nek átadta.

Sopron és a környező falvak kitelepített lakosainak névjegyzékeit, ház- és földingatlanok kimutatásait 1974-ben a MÉH-be szállítástól az utolsó pillanatban mentettem meg. A 2,5 ifm-nyi iratanyagot ömlesztve találtam a telekkönyvi átírások után.

Állandó figyelemmel kísértem az 1909. évi V. tc. kiadása után keletkezett kataszteri iratanyag sorsát. Azt a megyei földhivatal munkatársai kezelték, és a községi tanácsok helyiségében zárt szekrényben tartották. Átadását 1974–1977 között két alkalommal a Műv. Min. Levéltári Osztályánál is sürgettem. Végül a Megyei Földhivatal osztályvezetőjével, Anda Lajossal egyetértésben 1977-ben a három városból és a három járás községeiből beszállítottuk a kataszteri iratanyagot: földkönyveket, térképeket (306 db), birtokíveket, osztálykivonatokat, összesen 95 ifm-t. Az iratanyag pusztulása esetén a három járás községeinek földbirtok viszonyait az utókor nem ismerhette volna meg, hiszen a volt Sopron megyei kir. törvényszék telekkönyvi hivatalának iratai hiányosan maradtak meg. Arra pedig egyáltalán nem gondolhattunk, hogy 1991-ben több száz ember a kataszteri nyilvántartásokból kapja meg földingatlan területének kimutatását. A kárpótlási ügyintézés során forrásanyagul szolgált még a három járás földhivatalainak 1950–1970. év közti iratanyaga, amelyet 1981-ben vehettünk át. Kénytelenek voltunk 1989-ben veszélyeztetettsége miatt begyűjteni a Soproni Állami Erdőgazdaság (1950–1970) 30 ifm iratanyagát. (Jelentős része mintegy 15 évvel ezelőtt csőrepedés miatt elpusztult). A városi bíróság átépítése során, 1991-ben az ügyészség 1963–1973. évi iratait (39 ifm) vettük át.

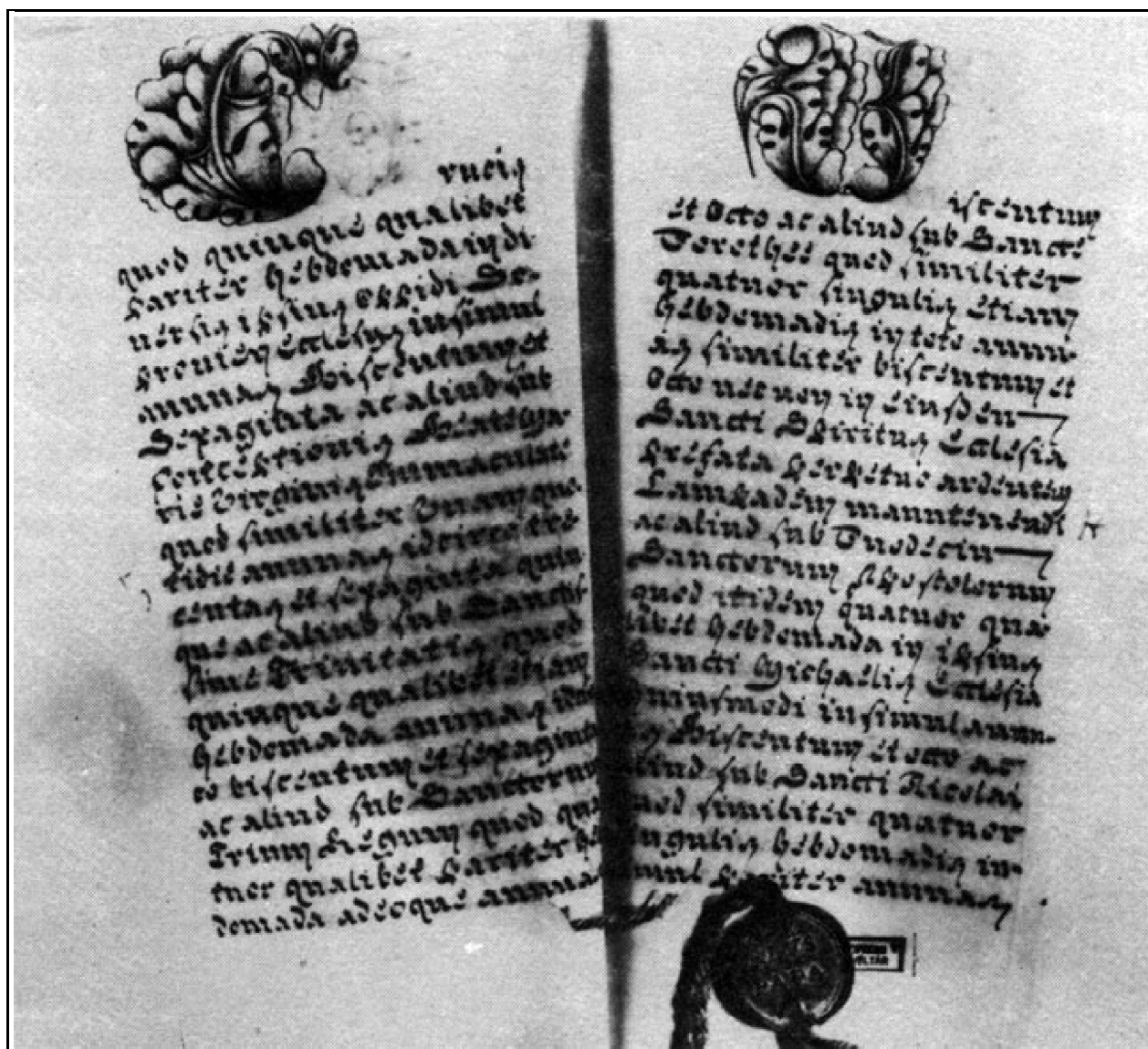
Csornán 1970-ben a MÉH-ben dr. Kozma Antal ügyvéd 1920–1954 közti iratait kiselejtezett iratainkkal cseréltem el. Két értékes XVIII. századi oklevelet két liter borért vettem (1. kép). Vághy (Wagner) Xavér Ferenc jeles polgármester nemesi okleveléért és egyéb irataiért duplum könyvet adtam (2. kép). A

legnagyobb megbecsülésként vettem, amikor több polgár kéziratát bizalmas letétben intézményünkben helyezte el.

Többek közt begyűjtöttük: Sopron város Tanácsa V.B. és Osztályai iratanyagát 1970-ig, és a községi tanácsokét is. A megszűnt három járás, illetve hivatal 1950. és 1973. évi iratait (225 ifm), ugyancsak a népi ellenőrző bizottságokét (30 ifm) és a Hazafias Népfront iratait (9 ifm) Sopron város középületeinek tervrajzait (1920–1969) 603 darabot.

c) Filmlaboratórium

A városi tanács 1973-ban három helyiség átengedésével lehetővé tette, hogy filmlaboratóriumot és könyvkötő műhelyt építhessünk ki.

1111. Pápai bulla a Soproni Társaskáptalan alapításának megerősítéséről (1779)

112A filmlaboratórium gépi berendezését, Minolta-fényképezőgépet, automata nagyítót, mikrofilm-leolvasót 1974–1975-ben vásároltuk. Ugyanakkor a Veszprémi Ásványolaj Kutató Intézet átadta mikrofilmfelvevő gépét. A gép 1986-ig működött. Alkatrészei meghibásodtak, azokat pótolni nem tudtuk. Nagyító állvány készítésére használtuk fel.

A biztonsági filmezés keretében 1977-ben mikrofilmre vettük a középkori ún. városi könyveket (2500 filmkocka), 1978–79-ben mindkét egyházközség 1620–1828. évi anyakönyveit. Az Oedenburger Zeitung című újság 1874–1909. évi évfolyamait 1981-ben filmeztük le, a következő években: „Nemzetőr” (1905–1912), „Sopron” (1873–1913), „Soproni Napló (1897–1913), „Sopron Vármegye” (1914–1925) újságok kerültek sorra.

Mikrofilmtár állományunk 1986-ban 313 850 felvétel. A szám tartalmazza Sopron megye 1535–1696. évi adó (dicalis) összeírásainak, több krónikának a felvételét, valamint az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai által 1979-ben zenei és színlap gyűjteményünkről készített 12 000 filmkockát, ugyanakkor a mikrofilm egy pozitív példányát megkaptuk.

Magánmegrendelésre (például a Soproni Szemlében megjelenő cikkek mellékleteként) nagyításokat is végzünk, évente átlag 150 db-ot.

Filmtárunkban 1162 db diapozitívval rendelkezünk. Ebből 300 db régi üveg diapozitív, a már nem létező épületek, rajzok másolatai. A diapozitíveket közművelődési és szakköri előadások alkalmával mutatjuk be. Fotóállományunk: 8486 db. Fénymásoló (xerox) gépet 1991 júliusában kaptunk. Összesen 33 900 db másolatot készítettünk.

d) Könyvkötőműhely

A felszerelést, a gépeket 1974–1975-ben vásároltuk. Ezek: a lemezolló, elektromos szélvágó, prés, fűzőgép, aranyozó (1980).

Bekötésre került könyv, folyóirat: 1976–1980 közti öt évben 623 kötet, 1981–1986-ban 808, 1986–1990 bar 688. Az évi átlag: 125, 162 és 178 kötet. A legtöbb bekötés volt 1981-ben: 190 kötet (87 folyóirat, 10 levéltári segédlet, 6 újság, 3 anyakönyv és könyvtári vegyes mű 84 kötet). A könyvkötés időigényes, mert gyakran kötőcserével, a szakadt lapok kiegészítésével történik.

A M. Országos Levéltárban köttettük be a csornai premontrei prépostság „Oklevelek másolati könyvé”-t és az 1542–1786. évi iratokhoz szolgáló Oertl-féle mutatót.

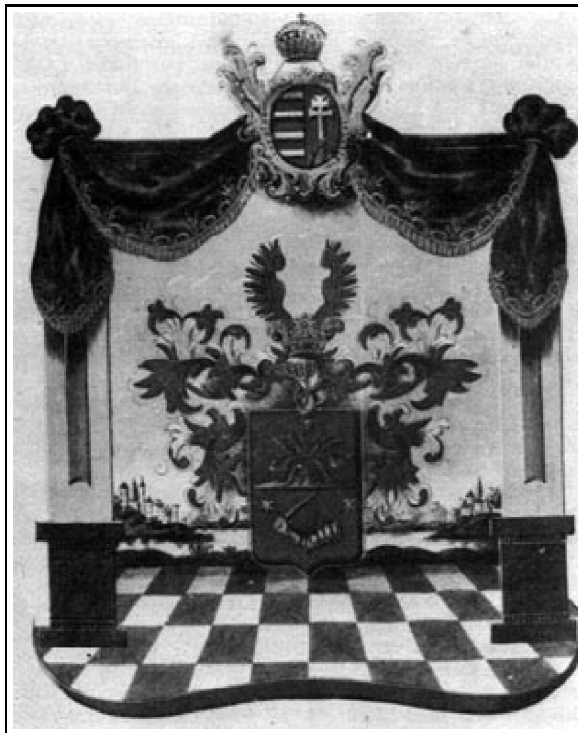
Az Oertl-féle iratok védelme és könnyebb kezelése végett az 1970-es évek végén 262 db angolfiókot, ládát (Ladula) szekrényekbe építtettem. (Eredetileg is ládában őrizték az iratokat és a raktári megjelölése Ladula volt.)

Az országban egyedülálló középkori oklevélgyűjtemény részére (5400 db oklevél, nyolc városi könyv, 311 db kódextöredék, 49 db zsidó kódextöredék, 31 török levél, atlaszok és letétek) 1976-ban 3,45×2,60 méteres, négy ajtós lemezszekrényt készíttettem a tűzbiztonság érdekében.

1963-ban 300 db XVIII–XIX. századi kéziratos térképet helyeztünk térképasztalba, amelyet kiselejtezett deszkából készíttettem. Az átlag 1,5×1,5 m méretű térképek részére szolgáló 50 db térképtartót (dossziét)

Németh Ferenc állította össze. Továbbá 21 nemesi oklevelet, 12 000 db színházi lapot is borítékba (palliumba) helyeztünk.

A M. Országos Levéltár 1988-ban restaurálta 117 db oklevelünket és 20 db XVIII. századi kéziratos térképünket.

1132. Vághy (Wagner) Xavér Ferenc nemesi oklevele (1831)

114Térképeink összes száma 1990-ben 1753 db.

A fotó- és könyvkötő munkát Németh Ferenc végzi, az azzal együtt járó gazdasági- és szakmai adminisztrációt és a gépkarbantartási munkát is.

c) Egyéb anyag- és állagvédelmi munkák:

1962-ben a Lackner utcai földszinti és a megyei részleg első emeleti ablakaira védőrácsot szereltettem.

A városi levéltár két irodahelyiségét stílbútorokkal (biedermeier, neobarokk) rendeztem be, részben a levéltárban lévő, részben a városi és a járási tanács által „levetett” és általam felújított bútorokkal. (A XIX. század végi ingaóra és a fiókos szekrény egykor Sümeghy Dezső vármegyei főlevéltáros tulajdona volt.) A Lackner utcai rendező-szobába cserépkályhát 1964-ben rakattam. Valamennyi részlegünk irodájába villany vízmelegítő került. Több alkalommal is felülvizsgáltattam az elektromos villanyvezetékét. A Lackner utcai épület újra palázása 1981-ben volt, az iroda (rendezőszoba) felújítása 1982-ben.

f) Raktárrendezés

Az 1950-es évek első felében begyűjtött iratanyagot ideiglenesen a Magyar u. 5. szám alatti raktárba és a

volt Orsolyita zárda celláiba helyezték el. Végül az iratok 1953-ban a Lackner utca 10. szám alatti, az egykori Bioskop, majd városi könyvtár épületébe kerültek. Az épület a nedvesség miatt már akkor alkalmatlan volt iratok tárolására. Sőt a polctartó oszlopokat 20 cm vastag téglából készítették. Fára cserélésére 1962-ben került sor.

Völcssejen 1978-ban, mintegy 15×8 méter nagyságú iskolatermet kaptunk raktár céljára. Állványoztuk és ott 250 iratfolyóméter iratot tároltunk. Sajnos, 1983-ban a községi tanács a termet kiüríttette. Az iratanyag a Lackner utcai raktárba már a padozatra került. Ezért 1984-től további iratanyag átvételéről le kellett mondanunk, a raktározási hely hiánya miatt.

A volt megyeházának átadása és átépítése kizárólag levéltári célra 1950-ben és 1967-ben is szóba került, tervek azonban nem készültek. Az épületben lévő Sopron Járási Hivatal 1983-ban megszűnt. A megyei és városi vezetők az épület sorsáról úgy egyeztek meg, hogy azt a város kapja meg és átalakíttatja a II. emelet – a Földhivatal helyiségeinek – kivételével levéltári célra. Még a dísz-, a közgyűlési termet is a levéltár részeként szánták. A városházán csupán a földszinten a könyvtár és az I. emeleti részleg, az utolsó három szoba kivételével, maradt volna meg.

Először az utcai és a mögötte lévő udvari rész földszintjének átalakítási munkálatait nem vállalta a városi vezetőség. Mondván, hogy a Népi Ellenőrző Bizottság részére nem tud helyiséget adni. Ugyanakkor a városházán, a II. emeleti raktárból és a két műhelyből a tanácselnök hat irodahelyiséget („lyukat”) akart kialakítani, egyúttal fölötte a padlástérben tervezte elhelyeztetni a központi fűtés „lelkét”, a gázkazánt. Rólunk és nélkülünk határozott így Markó József és kéréséhez Szabó Mihály, a megyei tanács elnöke hozzájárult. A gázkazán azonban az épület másik részébe került, és ezáltal II. emeleti raktárunk tűzveszélyeztettsége megszűnt. A helyi pártszervezet a város intézményeitől ún. kibontakozási tervet kért. Állítottam, hogy a II. emeleti részlegben (amely vasgerendázattal levéltári célra épült) a hat iroda kialakítása 4–5 millió forintba kerülne: az ott lévő 6 méter magas faállványok, eltávolításuk után, ismét felhasználhatók nem lennének és a 160 m²-nyi raktár helyett egy újnak a megépítésére lenne szükség, valamint [115](#) az új irodák kialakítására. A II. emeleti raktár és a műhelyek ugyan továbbra is használatunkban maradtak, viszont a kicsinyes szemlélet következtében a megyeháza I. emeleti részéből, 160 m² területet visszavettek.

Az átalakítás munkálatainak költségeit a megyei tanács vállalta: arra előirányzott 1984-ben 3 millió forintot, 1986-ban 5 és 1989-ben nyolc milliót. Az építkezés megvalósítását a városi vezetőség vállalta ugyan, azt mégis hat éven keresztül halogatta. Nem talált ugyanis kivitelezőt. Végül Bausz Tibor a megyei tanács mérnökének közbenjárására a Kompons-Bau kft. vállalta a kivitelezést.

A megyeházán az udvari rész földszinti és emeleti helyiségeinek megfelelő teherbírású raktárrá alakítása födémcserével járt együtt. A földszinti raktárnak „Dexion-Salgó”-állványzatának tervezésekor, a négy méter belmagasságot galériával kértem kettéválasztani, ilyent a bécsi és a szolnoki levéltárban láttam. Edöcs Lászlóné mérnök egyetértésemmel a födém (az egyes szinteket) tartó alapot úgy tervezte meg, hogy az a II. emeleti részt, a mai Földhivatal helyén esetleg kiépítésre kerülő raktár súlyát is elbírja. Dr. Kiss Imre a volt MT. Művelődési Osztályának vezetője, kérésemre osztálya költségeire vállalta, hogy a raktárépület három szintje között egy 50 kg teherbírású felvonót szereltet. Az iratanyag mozgatása a felvonó nélkül körülményes lenne és nagy fizikai megterhelést jelentene a levéltárosok számára.

Az új raktári részleg kétharmad részében elkészült a „Dexion-Salgó”-állványzat. Itt helyezzük majd el a Lackner utcai raktárépületben tárolt, pusztuló, nemzeti értékű 1000 iratfolyóméternyi iratanyagot. A

munkálatok befejezése után, szívet-lelket gyönyörködtető levéltári együttesünk lesz.

A levéltár területe:

1950-ben a két levéltár egyesítésekor

a megyei részlegé	465 m ²	1933 m ³
-------------------	--------------------	---------------------

a városi részlegé	509 m ²	1996 m ³
-------------------	--------------------	---------------------

1953-tól a Lackner utcai részleg	380 m ²	1282 m ³
----------------------------------	--------------------	---------------------

A városi részleg 1957-ben bővült a földszinten a könyvtár és az I. emeleten a II. számú helyiséggel

72 m ²	353 m ³
-------------------	--------------------

A II. emeleten a műhelyek létesítésével 1976-ban

53 m ²	204 m ³
-------------------	--------------------

A megyei részleg földszintjén 1969-ben átvett

16 m ²	75 m ³
-------------------	-------------------

helyiség az udvarra nyíló ajtajával lehetővé tette a belső helyisége szellőztetését.

116A Lackner utcai raktárépület megszüntetése után a levéltár területe:

A megyei részlegben	irodák	94 m ²	373 m ³
	könyvtár	47 m ²	187 m ³
	raktár	675 m ²	2899 m ³
A városi részlegben	irodák	103 m ²	409 m ³
	könyvtár	39 m ²	225 m ³
	raktár	435 m ²	1717 m ³
A levéltár területe összesen:	irodák	197 m ²	782 m ³
	könyvtár	86 m ²	412 m ³
	raktár	1110 m ²	4616 m ³
	műhely	53 m ²	204 m ³
		1446 m ²	6014 m ³

A raktári munka során évente átlag 800 ifm iratanyagot mozgattunk meg, az iratokat ideiglenes és állandó helyükre raktuk. A levéltárosok tevékenysége mintegy 30-40%-ában fizikai munka is.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Horváth Zoltán: A Soproni Levéltár harminc éve (1961–1991) / 3. Rendezés

3. Rendezés

A levéltárosok fő feladata a levéltári iratanyag rendezése, azaz hozzáférhetővé tétele a kutatómunka és az ügyfélszolgálat számára.

A rendezés történhet alapszinten, amikor egy-egy hivatal, intézmény vagy személy által működése során keletkezett iratokat (fondot) raktári egységig (csomóig) lemenően rendezzük.

A középszintű rendezés a fondoknak a raktári egységen (csomón) belüli rendbe tételét jelenti (például az alapszinten, évenként gyűjtött iratokat sorszámok szerint rakjuk), ugyanakkor az értéktelen iratokat kiselejtezzük.

A rendezéskor érvényesül a proveniencia elve, miszerint az iratanyagot, ahogy keletkezett, eredeti rendjébe állítjuk vissza. A segédlettel (iktatómutató és sorkönyvvvel, iktatólappal) ellátott iratokat a számok rendjébe, az egyéb iratokat (nyilvántartásokat), ha az eredeti rendjük nem állítható vissza, akkor mesterséges rendbe csoportosítjuk.

Az alap- és középszinten rendezett iratanyagot raktári egységként (csomónként) jegyzékbe foglaljuk.

A darabszintű rendezéskor a raktári egységen (a csomón) belül minden egyes iratot jegyzékelünk.

Az 1991. évi statisztikai adatszolgáltatásunk szerint:

A rendezetlen iratanyagunk (nem ömlesztett, tehát kutatható): 1654 ifm. Alapszinten rendezett irat: 1000 ifm; középszinten 1300 ifm; darabszinten 184 ifm. Selejtezendő: 1921 ifm. Összesen: 362 raktári jegyzékünk van.

Mintegy 800–1000 ifm-re becsülöm azt az iratanyag-mennyiséget, amely a rendszerváltozás előtti időben keletkezett és levéltári átvétele nem tűr halasztást.

Megemlítem néhány jelentősebb középszintű rendezésünket. Az iratanyag begyűjtése című fejezetben felsorolt iratokat középszinten rendeztük. Továbbá rendezésre kerültek: nagyközségek és körjegyzőségek iratai 1872–1950 (360 ifm); Sopron város főpénztárának (Kammeramt) és számvevőségének iratai 1542–1848; illetve 1950 (67 ifm), Sopron vm. főispáni iratok 1867–1949 (35 ifm); Sopron vm. Nemesi Közgyűlésének iratai: 1628–1848 117(66 ifm); Sopron vm. Alispáni Hivatala 1870–1950 (150 ifm). A gyárak, üzemek iratai: Selyemipar 1928–1949 39 ifm; Petőházi Cukorgyár iratai 1901–1948 (15 ifm); Sopron szab. kir. város közgyűlési, tanácsulési és egyéb jegyzőkönyvei (1541–1848); Sopron megye és város céhiratai (6 ifm); a helyi Nyomda Vállalat plakátanyaga (1856–1990) 2 ifm; középkori okleveleink 1162–1542; városi könyvek, krónikák, török levelek, kódextöredékek, Sopron város középületeinek tervrajzai XIX–XX. század. Az utóbbi Szakál Ede mérnök rendezésében. Középszintű rendezésünk:

év	évi átlag	év	évi átlag
1962–1966	661	1977–1981	558
1967–1971	640	1982–1986	(764)
1972–1976	(913)	1987–1991	390

A rendezési és selejtezési munkában részt vett: Tirnitz József (XVII–XIX. század), Radó József (gyárak, üzemek), Ivancsics Kálmán (községek), Hoffer Imre, Szakács Anita, Molnár Lászlóné Koloszar Andrea (járási tanácsok), Varga Imréné (Sopron Városi Tanács és Osztályai, személyek), Horváth Zoltán (céhek, egyesületek, nemzeti iratok).

Selejtezés:

A középszinten rendezett iratokat egyúttal selejteztük is. Évente átlag 25–30 q selejtpapírtadtunk át a MÉH-nek.

Mintaállványozás:

A rendezést és selejtezést követően az iratokat Csepelen készített dobozba helyeztük. A dobozok egységes, ízléses feliratozása végett 1971-ben nyomdai gépet (kézi „satut”, előnyomó gépet) sikerült szereznem. A mintafeliratozást végezte: Kovács Ferencné, Hajas Mihályné és Erdősi Istvánné.

Segédletkészítés:

Az őrizetünkben 1991-ben 4428 ifm iratanyagot őriztünk, összesen 1847 fondot, hivatal, személy működése során keletkezett iratanyagot. Évenként folyamatosan vezetjük: a fondjegyzéket, a levéltári értékű iratokat termelőszervek nyilvántartását és a Tervezési Statisztikai segédletet. Minden év végén kimutatjuk az iratanyagunkban bekövetkezett változást. Egyéb nyilvántartásaink: növedéki napló, letéti napló, törzskönyv, raktári-jegyzék, darabjegyzék, kölcsönzési napló, fogyatéki napló, átmeneti napló és a védett levéltári anyag törzskönyve. Vezeti Varga Imréné, Molnár Lászlóné, Szakács Anita.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Horváth Zoltán: A Soproni Levéltár harminc éve (1961–1991) / 4. Közművelődés

4. Közművelődés

Főképpen a levéltárak megyei hatáskörébe rendelését követően, 1968 után jutott kifejezésre az az intenció, hogy a levéltár „lépjen ki” az „elszigetelődéséből”.

118Ezt úgy értelmeztem, hogy a páratlan értékű történeti dokumentumokkal a haza- és városszeretetre: patriotizmusra neveljem a tanulóifjúságot, valamint megismertessem a lakosságot és az ideérkező vendégeket városunk történetével, és ezáltal Sopront megszerettessem, egyúttal tájékoztatást adjak a levéltár rendeltetéséről is.

Már 1962-ben az egykori Megyeházán kiállítást rendeztem: Sopron megye története 1600–1949 címmel, a régi, idejét múlt tárlókban. A Fabricius-házban Sopron város XIX. századi építészetét mutattuk be, Tompos Ernő rendezésében. Ugyanott 1963-ban: a Középkori írásbeliség soproni emlékei-t tekinthették meg a látogatók (lásd: „Kisalföld” 1963. július 21.) A kiállítás 1968-ig állt fenn.

A Soproni Pamutipar története (1923–1965– a gyár épületében 1965-ben, és a Soproni Selyemipar 40 éves múltja az üzemben, 1968-ban Fekete Ferenc mérnök, illetve Németh Antal főkönyvelő rendezésében, a mi közreműködésünkkel került bemutatásra.

A város vezetői 1970-ben arra kértek, hogy a „Felszabadulás története Sopronban” című kiállítás a levéltár rendezésében kerüljön bemutatásra, tekintettel arra, hogy a korszak dokumentumai őrizetünkben vannak. A mindig „pénzszűke” világban soha vissza nem térő alkalmat láttam abban, hogy a volt vármegyei levéltár első emeleti részlegét kiállítási komplexummá építsem ki. Véteknek tartottam ugyanis a történeti hangulatot árasztó termék elzárását a tanulóifjúság és a szűkebb haza múltját szerető emberek előtt. Az öt terem szekrényosorai szlavóniai tölgyfából készültek, az ablakokat a volt nemesi családok színes címerei ékesítik

és a szekrények tetején 23 udvarház, kastély festménye látható. Nagyon szép az „üvegajtós torony”, a vármegye díszes kötésű jegyzőkönyveivel (1573–1945) és a XVIII. századi barokk kályha, amely egykor a nemeskéri vármegyeházán állt. A kiállítási komplexum kiépítésének egyik feltétele volt, hogy a termék előtti folyosóról az iratokat máshol helyezzük el. Erre a célra a földszinten 75 m²-nyi területet kaptunk, amely szerencsés módon az ottani termék jobb szellőztetését is megoldotta. Az öt terembe nyolc tárló került, a 25 méter hosszú folyosóra összefüggően két sor álló üvegtárlót (átlag 160×160 cm) helyeztünk el. A kiállítás berendezésének elkészítéséhez a megyei tanács 40 ezer, a városi 60 ezer forintot adott, a gyárak és vállalatok 33 000 forinttal járultak hozzá.

Kiállítást rendeztem Csornán 1968-ban a mezőváros múltjából, a Rábaközi Napok alkalmából.

A városháza előcsarnokában a KISZ-fiatalok az őszirózsás forradalom történetének bemutatásához és Dózsa György-emlékkiállításához gyűjtöttek képeket és miadtunk hozzá iratokat (1972).

A fentebb említett reprezentatív kiállítási komplexum ma egyedülálló az országban. Az a hét gyár, vállalat, amely hozzájárult a kiállítási berendezés költségeihez, bemutatta 25 éves fejlődését is: a romoktól a rekonstrukcióig. A kiállítás 1944/1945 fordulójának történetét olyan hűen adta vissza, hogy bármikor minden egyes dokumentum ismét kiállítható – a kiállítás címének megváltoztatásával (lásd Soproni Szemle 1970, 374–380.). Az 1970. év második felében Friedrich Károly rendezésében a soproni idegenforgalom 50 éves múltját láthatták a látogatók.

119A jeles humanista, Dr. Lackner Kristóf születésének 400. évfordulóján, 1971-ben „Lackner Kristóf és kora” címmel rendeztem kiállítást. Érte városom: „Lackner Kristóf Emlékéremmel” jutalmazott meg (SSz. 1971. 3. sz.).

„Sopron város története” című állandó jellegű kiállításunk 1973. július 8-án nyílt meg és áll fenn mind a mai napig. A kiállítás a városias fejlődést mutatja be a legértékesebb és legérdekesebb iratok sorával. Benne részletesen tárgyalom a középkori okleveles gyakorlatot: oklevél-, címer- és pecsétant, az írásbeliség (kancellária) kialakulását. Ma a fakultatív történettanítás „aranybányája”. A város történetének legérdekesebb dokumentumait 1974-ben Budapesten az Eötvös Klubban mutattam be.

„A felszabadult Sopron 30 éve” kiállítást a gyárak, üzemek és intézmények közreműködésével rendeztem 1975-ben, a „Liszt Ferenc” Művelődési Ház I. és II. emeleti előcsarnokában.

Közös kiállítást rendeztünk a helyi múzeummal 1977-ben: Sopron könyvnyomdászata címmel a Lábasházban. A különféle helyi és országos kiállításokra iratokat és könyveket kölcsönöztünk. A városi önkormányzat ünnepélyes megalakulásakor hat tárlóban Sopron város közigazgatás-történetéről adtam áttekintést.

A kiállítások kivitelezésében munkatársaim közül Varga Imréné, Ivancsics Kálmán és Kovács Ferencné vett részt; 1975 után az állandó jellegű kiállításunk felújításában Németh Ferenc is. A grafikai munkát Sterbenz Károly végezte, illetve Judák Margit a M. Országos Levéltár dolgozója.

Levéltárunk állandó jellegű várostörténeti kiállítását az üdülők vendégei – a kéthetenkénti váltásnak megfelelően – rendszeresen látogatják. Évenként átlag 2500 fő tekintette meg kiállításunkat, külföldi mintegy 20 személy.

A „Storno-ház” megnyitása óta kiállításunk látogatottsága visszaesett. Kiállításunkat elsősorban a tanulóifjúság körében kell megismertetnünk. Az általános iskolák V. osztályától felfelé valamennyi

tanulójának, tanáraikkal együtt évente egyszer ajánljuk megtekintésre. Az ország városaiból több tanár újabb középiskolás kiránduló csoporttal évenként visszatér. Kiállításunk országosan is ismertté vált.

A soproni gimnáziumok egyes tanárai tanulóik részére fakultatív történelemtanítást tartanak. Az általános, közép- és szakiskolások egyénenként is feladatot kapnak.

1973 óta, október 1-jétől május 31-ig hetenként két-két órában helytörténeti szakkört vezetek az általános iskolák és a szakközépiskolák érdeklődői számára. A részt vevők száma 25, illetve 20 fő. Egy-egy tanévben tanulóival együtt hallgatta előadásaimat Dr. Molnár Istvánné, a Deák téri általános iskola- és Lukácsi Béláné a 403. számú Ipariskola történelem tanára.

1973 óta mintegy 250 idegenvezetőt várostörténetből vizsgára készítettem elő.

Egy ideig, 1973–1974-ben levéltárunkban idegenvezetői klub is működött. Itt kéthetenként az idegenvezetők szakmai önképzését társadalmi munkában segítettam.

Évente átlag két előadást tartottam. A várostörténet forrásanyagáról 1965-ben adtam tájékoztatást az idegenvezetőknek. „Lackner Kristóf és Sopron” címmel 1972-ben, majd a „rég Sopron”-ról. Kossuth Lajos életéről [120](#) és tevékenységéről 1973-ban, a helyi Selyemipar gyárában a Kossuthról elnevezett brigádnak. 1974-ben 14 alkalommal kértek meg várostörténeti ismertetésre, többségükben szocialista brigádok. A várostörténetet diavetítéssel mutattam be, 1975-ben a magyar óvónők nemzetközi értekezletén, a „Liszt Ferenc” Művelődési Házban, majd a soproni „öregdiákok” részére Budapesten.

Nagycenken 1978-ban a múzeumi napok alkalmából: „A jobbágyfelszabadítás eredményei Sopron megyében” címmel adtam elő. Ugyanebben az évben Sopron középkori történetéből: a városi kiváltságokat, illetve a szabad királyi város jogait ismerttettem, az „öregdiákok”-nak Budapesten.

Kapuvárott tartottam előadást a múzeum barátainak 1981-ben és A népszavazás történetéről Budapesten „az öregdiákok”-nak, valamint Sopronban a nyugdíjas pedagógusoknak.

A helyi TIT-ben, a Helytörténészek Baráti körében, a múzeumi napokon, a Veszprémi településtörténeti konferencián több előadásom volt 1981–1988 között: a soproni vagyonos polgárság betelepüléséről, rokonsági kapcsolataikról, a városjogról, címerről, borkereskedésről, a sertéskereskedelemlről. Mátyás király és Sopron című előadásomat 1988-ban a „Corvinus” körben tartottam, 1989-ben a soproni „öreg cserkészeknek” Sopron 1848 címmel.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Horváth Zoltán: A Soproni Levéltár harminc éve (1961–1991) / 5. Kutatószolgálat

5. Kutatószolgálat

A történettudomány és a helytörténetírás forrása a levéltári anyag. Az 1960-as évek közepétől ugrásszerűen megnövekedett a kutatási tevékenység. 1938-ban a kutatók száma mintegy 15, az esetek száma: 40.

	kutató	évi átlag	kut. eset	átlag	külföldi	évi átlag
1962–1966	405	81	4388	877	27	5
1967–1971	643	129	4713	942	17	3

1972–1976	589	117	3984	796	63	13
1977–1981	465	93	3118	624	68	14
1981–1986	913	182	4717	943	87	17
1986–1991	726	145	3028	604	166	33

1982-ben 190 kutató 857 esetben kereste fel levéltárunkat. A legtöbb kutató 1983-ban volt 1075 esetben. A legtöbb külföldi kutató 1989-ben: 35 fő.

Levéltárunk 1982-ben a 23 levéltár rangsorában 4. a kutatók száma, és 8. a kutatási esetek száma szerint. A soproni levéltárban a kutatók száma: 190, ebből külföldi 29. A győri és mosoni levéltárban 61, illetve 6. A Zala megyei levéltárban 70, illetve –. A Csongrád megyei levéltárban 239, ill. –. A Heves megyei levéltárban 63, illetve –. A Vas megyei levéltárban 159, illetve 9. A Magyar Országos Levéltárban 1081, illetve 163 külföldi.

Bel- és külföldi kutatóink témaválasztása nagyon széles skálát mutat. Község-, gyár-, iskola-, család-, egyház-, ipar-, kereskedelemtörténet.

121 Többek közt őrizetünkben vannak 1836-tól a város köz- és magánépületeinek tervrajzai. A tervrajzok nem csupán az építészettörténet, hanem a mindennapi építkezések, átalakítások forrásanyaga is.

Iratanyagunkból több szakdolgozat, doktori és kandidátusi értekezés készült. Például Winkler Gábor: Sopron XIX. század építésze; Kovács József László: Dr. Lackner Kristóf és kora (1571–1631); Környei Attila: Sopron és környékének munkásmozgalma 1920–1924; Baranyai Lenke: Sopron és vidékének munkásmozgalma 1929–1933; ifj. Szabó Kálmán: Sopron város közművelődése 1867–1918.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Horváth Zoltán: A Soproni Levéltár harminc éve (1961–1991) / 6. Ügyfélszolgálat

6. Ügyfélszolgálat

Ügyfeleink kérésére másolatot vagy kivonatos másolatot hitelesítve adunk: tanúsítva az iskolai végzettséget, szakképzettséget, munkaviszony időtartamát. Esetenként nemesi eredetet bizonyító oklevélről adunk másolatot, gyakrabban az épületek tervrajzairól.

év	ügyfelek száma	évi átlag	kiadott másolat száma	évi átlag
1962–1966	999	200	455	91
1967–1971	1502	300	608	122
1972–1976	1146	229	842	168
1977–1981	1073	215	752	150
1982–1986	1524	305	383	77
1987–1991	2321	464	6516	1303

1982-ben 335 ügyfélnek 165 másolatot adtunk ki. A 23 levéltár közül levéltárunk az ügyfelek számát illetően a 14., a kiadott másolatok szerint a 12. volt. Az ügyfelek száma 1991-ben: 1450, a kiadott másolatoké: 6200.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Horváth Zoltán: A Soproni Levéltár harminc éve (1961–1991) / 7. Publikációk

7. Publikációk

Magyarországon a győri és a soproni levéltár kivételével nincsen olyan levéltár, amelynek önálló kiadványa nem lenne: „Levéltári Évkönyv” vagy „Levéltári Füzetek”, esetenként mind a kettő.

A városi tanács 1920 és 1941 között szinte évenként sorozatban adta ki Házi Jenő által összeállított oklevelek gyűjteményét, a Városszépítő Egyesület kiadványait is pénzzel segítette.

Publikációink

1. Horváth Zoltán:

- 1964 Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében Sopron, 1964, 206 lap
1976 A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében. Bp. Akadémiai Kiadó, 1976, 343 lap 1992 Sopron város címerai – a történeti események háttérében. Bp., 1992.
1992 Sopron város címerai – a történeti események háttérében. Bp., 1992.
1957 A Sopron városi Begyűjtési Hivatal iratanyagának rendezése. Levéltári Híradó 1957 50–72.
1963 „Kommunista” vádlott 1850-ben SSz. 1963, 233.
[122](#)1964 A községi önkormányzat és a parasztság. In: Szabó István (szerk.): A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. 1848–1914. Bp., Akadémiai Kiadó, 1964, 565–615.
1964 Követválasztási gúnyvers 1843-ból. SSz. 1964, 71.
1964 A Sopron megyei községek titkos számadásairól. SSz. 1964, 142–152.
1964 A Soproni Állami Levéltár 1963. évi kiállítása. SSz. 1964, 371–374.
1967 Sopron város pénzügyi igazgatásának átszervezése (1949–1951). Levéltári Szemle 1967, 2. sz. 358–367.
1970 Harc a soproni gyapjúvásártarthatási jog megszerzéséért (1843–1846). SSz. 1970, 310–316.
1970 „Felszabadulás története” című kiállítás a Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltárban. SSz. 1970, 374–380.
1971 Sopron új címere SSz. 1971, 131–137.
1971 Lackner Kristóf árvaalapítványa. SSz. 1971, 249–251. „Dr. Lackner Kristóf és kora” című kiállítása. SSz. 1971, 275–281.
1971 Felhő Ibolya: Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon. SSz. 1971, 285–287 (könyvismertetés)
1971 Három ország küzdelme Nyugat-Magyarorszáért. (A népszavazás 50. évfordulóján.) „Kisalföld” 1971. december 14., 15.
1972 A Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár 1970. évi munkájáról. SSz. 1971, 182.
1972 Kállay István: Szabad királyi városok gazdálkodása Mária Terézia korában Bp., 1972. SSz. 1973, 380–382 (könyvismertetés)
1972 A Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár 1971. évi munkájáról. SSz. 1972, 182.
1973 A Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár 1972. évi munkájáról. SSz. 1973, 369–371.

- 1973 A jobbágyfelszabadítás 125. évfordulóján. „Kisalföld” 1973. április 22.
- 1974 Soprontól Auschwitzig. „Kisalföld” 1974. júl. 11.
- 1974 Újabb dokumentumok a Horthy-ellenforradalomról. A „vörös polgármester” (Turner Mihály). Kisalföld 1974. márc. 28.
- 1974 Sopron város története című kiállítás. Levéltári Szemle 1974, 23.
- 1975 Idegenvezetők a közművelődés szolgálatában. „Kisalföld” 1975. január 24.
- 1976 A Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár 1973–74. évi munkájáról. SSz. 1976, 69.
- 1977 700 Jahre Stadt Ödenburg. Deutscher Kalender 1977, 280–287.
- 1977 Tompos Ernő 70 éves. SSz. 1977, 4–5.
- 1978 IV. László kettős királyi pecsétje Sopron oklevelén. Élet- és Tudomány 1978, 18. sz.
- 1979 Válogatott dokumentumok a Győr-Sopron megyei munkásmozgalom történetéből 1919–1928. Győr 1979. (Szerk.: Gecsényi Lajos, Horváth Zoltán, Simay Jenő.)
- 1980 Dokumentumok a népi demokratikus forradalom történetéhez Győr-Sopron megyében (1945–1948) Győr, 1980, 440 lap.
- 1980 Mátyás király soproni aranybullája. Élet és Tudomány 1980. máj. 9. 19. sz.
- 1980 Verbényi László 70 éves. SSz. 1980. 313–314.
- 1982 Thirring Gusztáv és Sopron. SSz. 1982. 185–188.
- 1982 Válogatott dokumentumok a Győr-Sopron megyei munkásmozgalom történetéből 1929–1945. Győr, 1982, 468 lap.
- 1982 A soproni sertéskereskedelem a XIX. század második felében. PAB–VEAB A Dunántúl Településtörténete IV. 1867–1900. 1982, 79–88.
- 1983 A Győr-Sopron megyei Levéltári Igazgatóság Soproni Levéltára. In: Magyarország levéltárai. Szerk. Balázs Péter. Bp., 1983, 136–143.
- 1231984 Wie aus Weidhofener Schweinhändlern vermögende Bürger von Sopron (Ödenburg) und ungarische Grundbesitzer wurden. Burgenländische Forschungen, Sonderband VII. Burgenland in seiner Pannonischen Umwelt. Festgabe für August Ernst Eisenstadt, 1984, 153–186.
- 1984 Szélgjegyzetek Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok című könyvéhez. SSz. 1984, 241–250.
- 1985 Sopron városias fejlődése a kapitalizmus első időszakában 1848–1914. SSz. 1985, 119–146, 213–236.
- 1986 A népszavazás vázlatos története. MSZMP. Győr-Sopron m. Biz. Okt. Ig.-nak évkönyve 1986, 217–230.
- 1986 Sopron XIX. századi vagyonos polgárságának településtörténete. A Dunántúl Településtörténete VI. PAB–VEAB 1986, 407–423.
- 1987 Házi Jenő (1892–1986). SSz. 1987, 178–183.
- 1988 Rupprecht János cukorgyáros. Kisalföldi Kalendárium 1988, 139–143.
- 1988 Idegen (külföldi) tőkések gyáralapítási kísérletei Sopronban 1918 előtt. SSz. 1988, 193–217.
- 1989 Vághy Xavér Ferenc, Sopron reformkori városvezetője. Kisalföldi Kalendárium 1989, 76–79.
- 1989 Sassal vagy sas nélkül. „Soproni Hírlap” 1989. március 3.
- 1989 Üljünk a lovon egyenesen gerincesen. – A soproniak patriotizmusáról és önkormányzatáról. „Kisalföld” 1989. szept. 16.
- 1989 Sopron gazdasági és politikai gondjai a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet idején (1828–1865). SSz. 1989, 97–125.
- 1990 Két címer szépségversenye. „Kisalföld” 1990. jan. 27.
- 1990 Az önkormányzat múltja és jövője. „Kisalföld” 1991. feb. 24.
- 1990 Lehet-e császári sassal hazaszeretetre nevelni? „Kisalföld” 1990. febr. 27.

1990 Nevetséges-e a címervita. „Kisalföld” 1990. ápr. 6.
 1990 Eleink nem késlekedtek. Ajánlás az önkormányzat „újrakezdéséhez”. „Soproni Hírlap” 1990. ápr. 13.
 1990 Válasz Mollay Károly: A címervita című cikkére. SSz. 1990, 330-335.
 1991 A soproni népszavazás képekben. „Kisalföld” 1991. dec. 13.
 Civitas Fidelissima. Sopron és környékének története 1922–1990. In: Sarkady Sándor (szerk.): Sopron 1922–1990. Bp., 1992. (Nyomás alatt).
 A soproni és a sopronbánfalvi molnárcsaládok és malmaik története 1767–1950 (kézirat).
 Sopron város gazdaságának és társadalmának története, különös tekintettel a vagyonos polgárságra 1828–1914, több fejezete elkészült (kézirat).

2. Tirnitz József:

1970 Az élet megindulása a felszabadulás után Győr-Sopron megyében. II. rész. Sopron megye. (In: Lengyel Alfréd, Sály István, Tirnitz József: Az élet megindulása a felszabadulás után Győr-Sopron megyében. Győr, 1970, 257–487.)
 1982 Sopron és vidékének munkásmozgalma 1925–1928. Győr, 1982, 143 lap.
 1971 Sopron sz. kir. város külső tanácsa 1526–1711. In: Bónis György–Degré Alajos (szerk.): Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Bp., 1971, 53–79.
 1972 Michel János soproni krónikaíró. (Adalék a soproni katolikus alsófokú oktatás történetéhez.) SSz. 1972, 271–276
 1973 Az alsófokú iparigazgatási szervek és ügykörük alakulása 1945–1950. Levéltári Szemle 1973, 473–502.
 1241974 Az abszolutizmus kori bírósági iratanyag selejtezhetsége. Levéltári Szemle 1974, 24–45.
 1974 XVIII. századi feljegyzések Sopron éghajlati viszonyairól és a várost ért elemi csapásokról. SSz. 1974, 165–178.
 1976 Sopron város úrbéres falvainak lakossága a 18. sz. első felében. (Magyar Tud. Akad. Veszprémi Akadémiai Bizottságának Értesítője. II.). A Dunántúl településtörténete I. 1686–1768. Veszprém, 1976, 158–165.
 1977 Sopron város kulturális fejlődése a 18–19. sz. fordulóján. (Magyar Tud. Akad. Pécsi és Veszprémi Akadémiai Bizottságának Értesítője). A Dunántúl településtörténete II./2. 1767–1848. Pécs, 1977, 93–108.

3. Varga Imréné:

1968 A Sopronban és Sopron megyében megjelent magyar nyelvű újságok. SSz. 1968, 155–159.
 1970 Soproni hirdetések felszabadulásunk időszakából (1945. ápr.–nov.) SSz. 1970, 49–56.
 1970 Sopron város igazgatásának szervezeti változása 1949-től 1956-ig. Levéltári Szemle 1970, 132–154.
 1984 A soproni városi levéltár naptárgyújteménye (1581–1805) SSz. 1984, 193–220, 289–311.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Horváth Zoltán: A Soproni Levéltár harminc éve (1961–1991) / 8. A szakkönyvtár

8. A szakkönyvtár

1962-ben fejeztük be a volt Sopron megyei és a városi levéltár könyvtári anyagának összevonását és leltározását. A Műv. Min. Levéltári Osztályának utasítására 434 duplum kötetet átadtunk a Veszprémi Állami Levéltárnak, 200 kötetet pedig a Magyar Országos Levéltár Központi Könyvtárának. Begyűjtöttem

1962-ben a volt evang. Tanítóképző könyvtárának megmaradt könyveit, 1964-ben a Széchenyi Gimnáziumból 3 ifm ún. „Évvégi Értesítő”-t, 1966-ban a Színház, a Hunyadi utcai és a Petőfi téri általános iskolából hoztunk be könyveket, 1967-ben a volt Polgári Fiúiskolából. Könyveket és atlaszt kaptunk Tremmel Teofil hagyatékából és vettünk Thier László és Házi Jenő gyűjteményéből.

A katalóguscédulák szakszerű elhelyezése végett fiókos szekrényt készíttettem 1963-ban.

Értékes 1582–1805. évi külön sorozatot alkotó naptárgyűjteményünkről (183 db) jegyzék készült. Kézírtos térkép 382 db, kataszteri 348 db, nyomtatott térkép 1052 db található intézményünkben. Valamennyit jegyzékbe foglaltuk.

A 39 ifm soproni újságokról is készítettünk katalóguscédulákat: Intelligenz- und Anzeiger-Blatt az 1850-es évekből, Harmonia az 1860-as évekből, az Oedenburger Zeitung 1882-től 1944-ig hiánytalanul megvan. A magyar nyelvű, újságok: „Sopron” 1872-ben kezdődik, Nemzetőr, Sopronvármegye, Soproni Hírlap, Hétfő, Kisalföld és napjaink újságjai. A könyvtár kezelője: Varga Imréné.

Könyvvásárlásra az 1960-as években 8 ezer forintot kaptunk, 1970–1980 között 12 ezret, azóta 15 ezer forintot.

125 Könyvtári állományunk:

Év	mű	kötet
1962	10 989	18 848
1964	11 939	20 863
1970	12 544	22 762
1975	12 135	23 747
1980	13 699	24 631
1985	14 379	25 646
1990	14 968	26 539
1991	15 016	26 758

Ebből az ún. Soproniensia (Sopronról szóló vagy soproniak által írt) könyvek száma: 1973-ban kb. 5000 db, 1990-ben kb. 5500 db. A „törzskönyvtár” történettudományi és közigazgatástörténeti kötetekből áll.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Horváth Zoltán: A Soproni Levéltár harminc éve (1961–1991) / 9. Anyakönyvi munka

9. Anyakönyvi munka

Intézményünkben, ahogy az csak a 22 megyei levéltárban is történik, az anyakönyvi munkát önállóan végeztük. A történelmi Sopron megye területén a különféle vallásfelekezetek 1827-től 1895-ig, azt követően az állami anyakönyvi hivatalok 1982-ig, évenként a levéltárnak átadták születési, házassági és halotti anyakönyveik másolatait. Az eredeti anyakönyvek pusztulása esetén, azok a levéltári példányok alapján

pótolhatók, ahogy arra, 1945-ben több községben példa volt.

Az anyakönyvi másodpéldányok átadási kötelezettségét 1982-ben miniszteri rendelet eltörölte. Azt követően pedig az eredeti anyakönyvek rovatai, illetve a bejegyzett adatok is, oly annyira kevesek, „szükszavúak”, hogy szinte elégtelenek a jövőben családtörténeti kutatás számára. A népesség-nyilvántartás adatlapjai sem segítik majd a kutatómunkát.

Munkánk lényege, hogy az anyakönyvekbe írjuk az anyakönyvi hivatalokból érkező ún. utólagos bejegyzéseket.

Az anyakönyvi bejegyzések száma: 1963-ban 3065, 1968-ban 2144, 1975-ben 2394, 1980-ban 2678, 1990-ben 3371.

Gyűjtőterületünkön az 1960-as években 98 anyakönyvi kerület volt.

Az 1960-as évek második felében összeolvastuk az 1895–1965 között keletkezett eredeti és másolt anyakönyveket. Az anyakönyvi munkát végezte: Varga Imréné, illetve végzi Molnár Lászlóné és Koloszar Andrea. Visszapillantva a harmincévi igazgatói tevékenységre, köszönetemet fejezem ki munkatársaimnak, akik cselekvő részesei voltak annak, hogy intézményünk betölthette hivatását városunk és az egykori történeti Sopron megye életében.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Mikó Sándor: Az 1597. évi kapuvári urbarium I. rész

126 Mikó Sándor: Az 1597. évi kapuvári urbarium I. rész

1. Az urbarium folio nagyságú, 63 papiros-levélből, azaz 126 lapból áll, 10 lapon azonban nem találunk írást. Egyetlen kéz munkája, másolás a XVII. század végéről vagy a XVIII. század elejéről. Néhol nehezen olvasható a betűk különböző formái, kihagyásai és a rövidítések miatt. Ezért a szavak, nevek kiolvasása nem minden esetben volt akadálytalan. Megnyugtató, határozott eredményre nem is mindig jutottunk. A magyar szöveget latin szó- és mondatbeépítések tarkítják. Előszó, szójegyzék, név- és tárgymutató nincs.

„Kapu Várán kylvöl: Az egész Rabaköz ... mindenestül fogva Anno 1594. az Pogány miath tellyességgel” elpusztult, ezért a „Vár fejedelme” urbáriális szerződést csak Kapuvár, Vitnyéd, Szergény, Endréd, Süttör, Sarród, Szentmiklós, Szerdahely és Csapod lakosságával köthetett.

A felsorolt helységekben az összeírók általában „Szeren”-ként „Szélrül kezdvén”, sorjában haladva írták össze a telkeket, a rajtuk épült házakat, nemesekét, jobbágyokét és zsellérekét, a házak lakóit, igavonó állatállományait (ezeket csak latinul) és szolgálataikat.

Ezeket követte a „census” és az évi jövedelem, termés rögzítése. Itt szerzünk tudomást arról, hogy az illető helységben mennyi szántó, rét és halászó víz tartozik a „sessios” (egész-, fél-, negyedhelyes) jobbágy és zsellér telkekhez, továbbá melyek az adózási kötelezettségek (dézsmá, köből, tized, huszad, hegyvám, „vár éllés”, halpénz, adó stb.).

A mezőgazdasági szemes termények közül mindenütt vetettek őszelel búzát, tavasszal pedig zabot, néhány helyen borsót, kölest és kendert. Süttörön répát is ültettek. E század végére már ezen a vidéken is

elszaporodtak az irtásos eredetű vetések.

A nagyobb mérvű állattenyésztést a sok legelő, erdő és a Hanság tette lehetővé. Az uradalom minden helységében tenyésztettek lovat, ökröt és tehenet, néhány helyen bárányt, kecskét és sertést, de foglalkoztak méhésztetel is.

A folyókban, patakokban és „hall tavacsókák”-ban nevelkedett halak (ebédhal, csík, rák) szintén bevételi forrást jelentettek a lakosság számára.

Gyümölcsöt Kapuvárott termeltek jelentősebb mértékben, szőlőt pedig Endréden és Szentmiklóson. Boruk minősége az akkori értékelés szerint „közönséges”.

A mezőgazdaság helyzetét illusztrálják még a kereskedelmi élet és átmenő forgalom mellett azok a vámtelek, amelyek után tarifát szedtek Kapuvárott, Sarródon és Szentmiklóson.

Az Urbárium a kapuvári uradalom joghatósága alá eső jobbágyság, zsellérek és az ott lakó nemesek helyzetére nézve gazdag és változatos magyar nyelvű anyagot tartalmaz, sőt bepillantást enged a tárgyalt helységek társadalmi tagozódásába, demográfiai viszonyaiba. Ebben az időszakban az összeírás csupán csak a jobbágyság és zsellér családfők számára korlátozódott. Ezért ezek gyermekeire vonatkozólag nincsenek adataink. A lélekszám megállapítása a zselléreknél azért is bizonytalan, mert egyes esetekben nem családokról van szó, hanem egyedülálló, gyakran öreg, beteg, koldus vagy szegény özvegyasszonyokról, akik más jobbágyság házában laknak.

127 Az összeírás idején a két mezőváros és a hét falu lakossága a sok „futhott” ember és jövevény miatt telített volt, ugyanis itt találtak védett helyet.

A családnevek jelentésük szerint főleg foglalkozásnevekből, tulajdonságot vagy állapotot jelentő szavakból, helység- és névnevekből alakultak.

A foglalkozásnevekből ítélve megállapíthatjuk, hogy a helységek foglalkozási rétegződése mellett mire volt a parasztságnak igénye. A helység- és névnevekből alakult személynevek vizsgálata alapján pedig megtudjuk, hogy a jobbágyimmigráció és a törökök elől való menekülés következtében honnan kerültek viselőik ezekbe a helységekbe. A jövevények közül sokat, akiket addig családnevük nem kísért el, a közösségek új megkülönböztető névvel ruháztak fel.

Végül az urbárium sok érdekes adatot nyújt a helységek helytörténetéhez és topográfiájához is. Stílusa és szókészlete pedig a nyelvészek számára ad ösztönzést a feldolgozásra.

2. Az urbárium betűhív szövege (Országos Levéltár: az Esterházy család hercegi ágának levéltára P. 108. Rep. 65. Jelzet 7. Csomó 386. No 57) alább következik. (Anyagát utóbb készítettő név- és tárgymutatóval kívánjuk feltárni):

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Mikó Sándor: Az 1597. évi kapuvári urbarium I. rész / Anno 1597. die 18 Mensis Aprilis Vrbarium Arcis Kapu

Anno 1597. die 18 Mensis Aprilis Vrbarium Arcis Kapu

Kapu Várán kívöl: Az egész Rábaköz, tudnya illik Beő Sárkán, Barbacs, Ugyan oth Barbacson az Thó

Vizen:al(it)er Czokútha vizen három kerek malom,Bodon hell,Ikren Szent Miháll;ugyan oth az Rába vizen Két Kerék Malom,Pordaný, Zyl,Barbaháza,Papocz,Keczellý;Az uj Hýdý Vámmnál Beled,ugyan ottan az Rába vizen két Kerék Malom;Bogjozlo,Thamássy,Hidas, Baboth,Cum Ordo,ugyan ezen hathárban az Rába vizen három helen két Kerék malom.Ezek mindenestül fogva Anno 1594.az Pogány miath tellyességgel ell Pusztoltanak.

Item: Az Csornaý Prépostságh cum omnibus pertinentiis:Azon képpen az Papoczy Prépostságh,cum omnibus pertimentis az Vr eő nagyságha Patronussága alatt lévén:Azon 1594 Esztendőben az Pogány miath ell Pusztoltanak mindenestül.Item:Az Rábaközý Halász Vizekrül,ugy minth Thamássý,Beő Sárkány Barbacsy,és Bodonhely Vizeket,kik halászszaak Adóth adgyanak rola,Azon képpen az Gartha, és Bab(o)thý Halászó Vizekrül Kaphuthúl fogva Babothigh.

Item Az Rábaközön belől, és elsőben és az *(1. lap)*.

Kapu Várbély palánk mellett, az kik apró Házacskákat csináltak futott emberék és Drobontok:

Az Tömlőcz ház felől el kezdvén

Endredý Janos Deák Házacskája. – 1

Ez az Vr eő Naga fizetéssen Drabanth az Várban Nulla habet armenta fegyverrell szolgál.

Bároniaý Mattyas Házacskája – 1

128Az Vr eő Naga fizetéssen Drabanth az Várban,Nulla habet Armenta, fegyverével Szolgál.

Item:Vgyan ezen Házacskában lakik Thoth Leörincz,Ez is az Vr eő Naga fizetéssen Varbély Drabanth,fegyverevell Szolgál.

Fazék Mýhál Vicze Porkoláb Házacskája – 1

Habet vaccam 1.Vicze Porkolábsággal Szolgál

Tott György Hazacskája – 1

Habet:Vaccam:3.Boves 2.Ez is az Vr Naga Drabanthya az Várban fegyverével Szolgál.

Zabo Benedek Házocskája – 1

Az Vr eő Naga fizetéssen Varbély Drabanth,fegyverével Szolgál,Nulla habet armenta.Ugyan ezen Zabo Benedéknél lakik Zýlý Lentse Mihall az fejedelem fizetéssen, egyebbel nem Szolgál. *(2. lap)*

Babothý Bárson Bálás Házacskája – 1

Az Vr eő Nagha Drabanttya az Kapun,fegyverével Szolgál,Habet Vaccam: 2.Ugyan ezen hazacskában Lakóval Babothý Kis Miklos lakik.Habet vaccam 1.Egy más arolék Dolgokban gyalogul Szolgál az Vrnak eő Naghnak.

Súteő Gergéll Házacskája – 1

Maga vasban vagyon valami gonosz cselekedetyér,feleséghe lakik benne,Nulla habet Armenta,et Nihil

Servit.

Kozma András Házacskája – 1

Ez Paller, az felelemnek okaérth épített Ithben.

Kozma András Házacskája – 1

Delÿ Gergél az Vajda Hazacskaia – 1

Kÿben élesset tarttya.

Sÿpocz Janos Hazacskája – 1

Az felelemnek miatta mosthon éppéteti.

Okos Janos Pathonaÿ Házocskája – 1

Az Vr eő Naga Várbély Drabanthya Nulla habet Armenta, Laknak nála Thessarÿ Mihályné az Huga, Es egy Szegény futhott Vén Aszszony.

Prÿbek Bályntt Házacskája

Az Vr eő Nagha Várbély Drabanthÿa, Nulla habet Armenta.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Mikó Sándor: Az 1597. évi kapuvári urbarium I. rész / Az keő fal mellett

Az keő fal mellett

Nagy Janos Vice Porkoláb házacskaia – 1

Habet Vaccam 2. Vice Porkolabsággal Szolgál (3. lap)

Bodonhelÿ Rókáne Eözvegy Aszszony Házacskája – 1.

Nulla habet Armenta roatalással Szolgál.

Nagy Leőrincz házacskaia – 1 –

Varbely Drabanth. Nulla habet armenta. Ezen Nagy Lőrincznél lakik Zücs Miklos az fejedelem fizetessen vagyon.

Pölöskey Orbán házacskaia – 1.

Ez is az Vr eő Nagha Drabanthÿa az Varban. Ezen Orbánnal lakik Bodonhelÿ Kovacs Gergell az Vr eő Nagha Drabanthÿa az Varban. Nulla habet Armenta.

Zent Mihály Tott Benedek Házacskája – 1.

Az fejedelem fizetessen vagyon. Nulla habet Armenta.

Chýkvándy László György Házacskája – 1.

Az Vr Nagha fizetéssen Vagyon, nulla habet Armenta.Ez Vÿraztho és Vÿrasztosságával Szolgál.

129Tethy Chapo Matthiss Házacskája – 1.

Futhott ember habet Eqvum 1.Vaccas 2.Az mibül lehet Szolgál eő Naghának az Veÿvell,ugyan ezen Chapo Máthiásnál lakik Tethÿ Deák Pether az Veÿ: habet Eqvos 2.Vaccas 4.Az Ipánál Szolgál eő Naganak az mibül lehet, mind gyalagh és Kocsistol

Nereő Mihály Mergesÿ futoth ember házacskája – 1.

Az fejedelem fizetéssen vagyon.Habet Boves 2.Vaccas 4.Semmit Nem Szolgál az Urnak eő Naganak

Bogjozlaÿ Deák Gaspar hazacskája – 1.

Az Ur eő Naga Jobbágya: habet Eqvos 3.Vaccam 1.Szolgál (4. lap).

eő Naghnak Kocsivall,gyalagulis:

Ibidem:Lakossa:Tethÿ Deák János Futoth Ember.Nulla habet armenta.gyalagul Szolgál.

Zent Mihály Varga házacskája – 1.

Az Vr eő Nagha.Drabanthÿa az Kapun habet Vaccam 1.fegyverévell Szolgáll. Ibidem:Lakos:Vÿrasztho István,Verasztosságával Szolgál Nulla habet armenta.

Paszthorÿ Toth Mathe házacskája – 1.

Az Ur eő Naga Varbely Drabanthÿa.Nulla habet Armenta.Servit,ut aly Portarii.

Bogiozlaÿ Bách Gergell házacskája – 1.

Az Ur eő Nagha Varbely Drabanthÿa:Nulla habet Armenta.Servit ut Portarius.

Ibidem:Lakossa:Bogyoszlaÿ Nagy Sebestyen:Ez is az Vr eő Naga Varbely Drabanthÿa:Nulla habet Armenta.Servit ut Portarius.

Summa facit,Házacskákatt: 24.

Ezek közüll Szolgálnak 3.

Az többi kik az Vr eő Nagha Drabanthÿ,s kik az fejedelem fizetéssen vannak zolgáló Lakos 3.

Lakosok,kik nem Szolgálnak 8.

Kik Uram eő Nagha Drabanthÿ,és az fejedelem fizetéssen valok,Ezek Semmi adoth nem adnak,mivell hogy az fejedelemért csináltak házot itben. (5. lap)

Az Indiaban valo Rák Retben futott Emberék,kik ujannon épültenek,de Semmi földők Rétek nintsen,csak azon házacskájok.

Hydászý Karikás István Zalma házacska – 1.

Avagy Kuttyácskája, nulla habet Armenta, igen Szegény. Aratasban, és Széna győítésben, az mi lehetséges Szolgál.

Rácý Balás Veszkiný Thörök István uram Jobbagya volt

Zalma kuttyacska – 1.

Nulla habet Armenta. Az Oslý földön halász Chernell Palné Aszszonyom Szamára. Mind azáltal az Urnak eő Naganak minden hétben Szolgál egy napot gyalagul.

Ordoý Hajgathó Janos Házacska – 1.

Az ur eő Naga Jobbagya habet vaccam 1. Az Hidassi földön halász, Szolgál eő Naganak gyalagul minden hétben egy napot.

Farádý Varga Moýses háza – 1.

Thörök István Vram Jobbagya volt, Az osly földön halász Chernel Palné [130](#) részére Habet vaccas 2. Szogall sz urnak eő Naghnak, Minden hétben egy napoth.

Vezkény Varga Thamas háza – 1.

Theöreök István uram Jobbagya volt, Az osly földön halász Chernell Palné részére. Ezen Varga Thamas habet vaccas 4. Servit pedestes ut alý. Ez Varga Thamas azon igyekszik, hogy az hidassý földön Eősýthóll maráth Halaszo Vizeth, fogadjon fell, és Ebed halot adýon rola az Ur eő Naganak. (6. lap)

Hýdászý Karikás Antal háza – 1.

Az ur eő Nagha Jobbagya, habet Boves 4. Az hidassý földön halász, gyalagul Szolgál eő Naganak minth az többj.

Ordoý Zanto Mihály [1\(2\)](#) háza – 1.

Az ur eő Naga Jobbagya Nulla habet Armenta, Servit ut alý, Ennek az ordoý földön volt halász Vize az Gártha vizen, kirúl Semmi ebed halat nem attak. Soha ez ideigh ezt az Vizet az Ur eő Nagha Szamára halászák, kéérth az hidassý földön az Nagy anthal hele halász vizeth attak, kiról annak előttő Ebed halat attak, az urnak eő Naghnak de ez Semmit nem akar adny az eő Gártha vize helleth, ha penig másnak adnák, Ebed halath adna rola, ezuttan az Ur eő Nagha jo akarattýa Miben hadgya

Babothy Toth Benedek háza – 1.

Körý Györgyné Aszszonyom Jobbagya volt: Habet Eqvos 2. Vaccas 4. az Hidasý földön halász Servit ut alý.

Babothý Toth Péter háza – 1.

Az Ur eő Naga jobbagya, habet eqvos 2. vaccas 2. Servit ut alý, az hidassy földön halász

Babothý Domonkos Dömötör [1\(3\)](#) háza – 1.

Az Ur eő Nagha Jobbagya, habet vaccas 3. Servit, ut Ceeteri. Ez az ordoy Gártha vízen halász, kirúl ez ideigh

soha Semmit Sem adot, Ur Supra Michl Zántho, ezután az ur eő Naga jo akarattya, Miben hadgya. (7. lap)

Babothy Henye Janos haza – 1.

Az ur eő Naga Jobbagya habet Eqvos. 2. Vaccas 3. Az hidassy földön halász, Servit ut Caeteri.

Hidassy Garabb Benedek haza – 1.

Az ur eő Naga Jobbagya, habet Eqvos 2. vaccas 4. az hidassy földön halász, Servit ut Caeteri.

Vezkeny második Rác Balás haza – 1.

Theörök István Uram Jobbagya volth. Habet Eqvum 1. Vaccas 5. az osly földön halász, Servit ut Caeteri.

Hidazy Kondor István, [2\(4\)](#) mostani Biro háza – 1.

Az ur eő Naga Jobbagya, nulla habet Armenta, Az Hydazy Vizeth halászsza, Biroságáigh Semmit nem ad rola, Ez Szabados Biroságaban az Szolgalottulis.

Summa facit, az kik az Vr eő Naga Jobbagyi Ház 9.

Ennek Egyék Biro Szabados

Zalma kuttya 1.

Teörök István Vramé kik voltak, Haz 3.

Zalma kuttya 1.

131 Ezek Semmi Adoth nem adnak, Ebed Hal, Csik, Szer Rák kívül, minden hétben egy egy napot Szolgálnak gyalogul.

Item. Az föllyül meg mondoth Polgárok, az kik Urunk (8. lap).

eő Naga földet halászsza, Minden harmad hétben hall alá kocsith adnak, á hova az Szükség kivánnya, az Ur eő Naga Konyhájára. Akár az Ur eő Naga Jobbagya legyen, akár idegen, Mellett igen neheztelnek mindnyájan, ugymint hogy ilyen gyakran reáok juth az kocsis hall: Mert az előtt eőth eőth hétben került reájok az kocsizás, Ez ugyan az eő Naga Kegyelmes jo akarattya raitok, mit velek cselekszik; Ezen kívül minden héten egy napot Szolgálnak, gyalogul, az mint oda föl meg vagy on irva.

Item minden Személy az ki az ur eő Naga földön halász, akár eő Naga Jobbagya, akár idegen legyen Zerjárás Szerint minden héten Ebed halath ad, de így kell értheny, hogy egyik egy héten, az másik héten, ismég az másik.

Item Valaky halasz vizet tartt az Ur eő Naga földön Esztendő által egy Veődeör csikkel tartozik az Urnak eő Naganak, Azt pedig Bőitben adgya meg, és ha csikot nem adhatnak, háth az mint akori Időben az Chiknak Vödri jár, azt fizessék meg; Avagy mikor az csikott meg atthattya, akkoron adgya meg, Az ur eő Naga is akarattya ezuttan miben hadgya.

Item Valaki az Ur eő Naga földön halasz Pünkösdtől fogva Szent Király Napjáik, minden nap két két gyeken rakot adnak :de így kell érteni, hogy egyik egy nap ad, másik másnap ad rend Szerint, Ezen kívül

senki Semmit nem ad. (9. lap).

Item, Ez föllül meg irt Babothy, ordoy, és Hidassý Jobbagyok még falujokban Békességessen laktak az Ur eő Naga Számára Vár Elesth attak, mért, hogy az több ell pusztólt falúknak is ez volt Törvénynek az mint az Békességes Ideibéli Urbariumbul, és Tésztartok regestromban föl találtatik.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Mikó Sándor: Az 1597. évi kapuvári urbarium I. rész / Kapu Várasában

Kapu Várasában

Az mind Nagy János Vice Porkoláb, másik Sypőcz Janos, Karýkás Amburus, és Varga Máthiás megh esküvén, az eő hűtek Szerint, eleönkben attak, az Mi Interrogationkra

Balás Benedek fia Gáspár haza – 1.

Nulla habet armenta, Vagyon rétt hozzá egy az Karacsonban circiter falcastra 6. Kit az Ur eő Naga az attyának adot volt. Ibidem ezen réth mellett másik réthre vagyon circiter falcastra 6. Kit itt valo Chiszar Marthontul vett volt pénzen az Attya Balássý Benedek.

Vgyan ezen házban Laknak Deák István, és György egy ember gyermeký egy kenyeren: ambo habent Eqvos 2. vaccas 2. Ezek az gazdájákért Szolgálnak minden hétben egy napot, az mikor az Szükséghe kívánnýá, kocsival és gyalagul.

Vgyan ezen házban Lakoval Babothý Zerencse Balás lakik, nintsen Vonyo Barma, gyalagul Szolgai minden hétben egy Napoth. (10. lap).

Vagý János³⁽⁵⁾ Porkoláb Uram háza – 1.

Ki Beőhý Horváth Györgyé volt, Sem föld hozzá, az házathis Vaghy Uram csináltotta reá, merth Pusztá volt.

Zábo Jánosné háza – 1.

¹³²Nulla habet Armenta, Szegény, Sem földő, Sem réthe, lakik nála az fia Zabo György, ki peresztegenis volth

Bir: habet Boves 4. Vaccas 3. Nihil servit.

Zalay Gabor⁴⁽⁶⁾ Uram háza – 1.

Ki Szegény Thőrök Pal Uramé volt, Sem föld, sem réth hozzá, Moston Lakik benne Zilý Mihály hugaýval egyethemben, Es fizetnek Zalay Gábor Uramnak per Annos f 1.3.

Toth Balasné⁵⁽⁷⁾ háza – 1.

Sem föld, Sem réth hozzá, Ez házat Odor Thomas udvarbíró Uram vette megh pro f.10.

Es maga Szamara birja. Lakik benne Lakoval, az Ur eő Naga halásza Angyal Pál, ki fizetisért Szolgál.

Ugyan ott lakik Kincs Balinth Thizedes az fejedelem fizetéssen.

Ugyan ott Lakik Chiszár György, az is az fejedelem fizetéssen. Nihil Servit Domino Magnifico.

Beőký Miklos Vice Porkoláb meg holt háza – 1.

Sem föld, Sem réth hozza, mostan laknak benne Babothýak, Kis Péther, Ez az Veý Thott Balás habent ambo eqvos 4. vaccas 3. Szolgálnak az Urnak eő Naganak gyalagul, s hol kocsival, az az egyik egy hétben, az másik más hétben egy napot. (11. lap).

Varga Matthias Haza – 1.

Kihez vagy az Rák reven föllül egy kis rétecske, circiter falcastra 2. habet Boves 6. vaccas 3.

Zolgal egy hétben két napoth, vagy Szekérrel, vagy gyalagul kívántatik.

Ibidem Lakos Keönkeőly Lukács az Fejedelem Zazlo thartója, Nulla habet Armenta, Et nihil Servit.

Nagy János Vice Porkolab háza – 1.

Vayon két réttecske hozza az Indiában circiter falcastra 5. habet vaccas 2. Lakik benne Az Battya Odor Péther habet Eqvos 2 et judex et Libertinus.

Nemeth Janos háza – 1.

Sem földő, Sem réthe, nulla que habet armenta, Szolgal egy hétben gyalagul egy napot.

Ezen háznál Lakik Thoth Leőrincz az fejedelem fizetéssen, habet Boves 2. Vaccas 2. Nihil Servit.

Ugyan ezen háznál Lakik Thevelý Menyhárth futott Nemes Ember az fejedelem fizetéssen. Nulla habet Armenta. nihil Servit.

Vgyan ezen haznál Lakik Nemeth Jakapp Lakoval. Most Szabadoth megh az rabsagbul, Nihil Servit, nec ulla habet armenta.

Zakách Gergelné háza – 1.

Sem feöldeő, Sem réthe, habet vaccas 2. rostallással, és aratásban, zéna gyűítésben Szolgal, Lakik nála Babothý Kondor Mihály, nulla habet armenta.

Az hidassi feöldeőn halasz vizet Bir, kirül az eő Naga igasságot meg adgya, mind az több Halaszok. (12. lap)

Ez Insuper Minden hétben egy napot Szolgal.

Ugyan ezen háznál lakik Vezkény Rác István Thörök István Uram jobbágya volt, habet eqvos 2. Szolgal az Urnak eő Naganak a miből lehet.

133 Ugyan ezen háznál lakik Zovathý Dömőthör Gergell. nulla habot armenta, nihil Servit, Deőrsffy Uram Szabad Legény.

Varga Marthon háza – 1.

Sem feöldő, Sem réthe, habet vaccam I. Mesterségével Szolgal az Várhoz, jo Chizmaziais.

Ezen varga Martornál Lakik Zilý Nagy István fia,Nagy Mathe,habet eqvos huiusque nihil Servit Domino Magnifico.

Vgyan ezen haznál Lakik Babothý Zeólósý István az fejedelem fizetésén, Nulla habet armenta,Nihil Servit.

Ugyan oth Lakik Toth Marthon,az fejedelem fizetésén, nulla habet armenta,nihil Servit.

Somogy Jakap háza – 1.

Sem föld,Sem réth hozza.Nulla habet armenta,Nihil Servit,az fejedelem fizetésén vagyon.

Vgyan azon Udvaron lakik Tóth Ambrus, ki Chernell Pálné Jobbágya volt Oslýban,és ugyan oda való földön halászsza Nulla habet armenta,az miből (ehet gyalagul Szolgál.

Ugyan oth Lakik Zilý Nagy István,mostan az fejedelem fizetésén vagyon, nulla habet armenta,nihil Servit.
(13. lap)

Ordoý Toth György haza – 1.

Az ur eő Naga Drabanthya az várban,hazahoz sem föld,sem réth,fegyverével Szolgál.

Ezen háznál lakik Ordoý Chýordos György,az fejedelem fizetésén vagyon, Nulla armenta habet et nihil Servit.

Ezen háznál Lakik ordoý Chöndör Mihály az fejedelem fizetésén,nulla armenta habet,et nihil Servit.

Ezen Háznál lakik Zerechený Sigmond Pál,Thörök István Uram Jobbágya volt,Most az fejedelem fizetésén vagyon,Nulla habet armenta,nihil Servit.

Tott Leörincz⁶⁽⁸⁾ haza – 1.

Sem föld,Sem réth hozza,nullaque habet armenta,Az Ur eő Naga Kertésze, fizetésse jár,Hazattis eő Naga csinaltatta

Sýpolcz Janos haza – 1.

Ennek egy hold feöldeő vagyon,azt is rétből Szegette föll,habet eqvos 2. vaccam 1.Kéth Napot Szolgál egy hétben,hol kocsival,hol gyalagul.

Ezen háznál lakik Bogiozlay Zabo Balás,Habet vaccam 1.Szolgál a miből lehet.

Ezen háznál lakik Somogyi Andrásné habet vaccam 1.Szolgál rostalással, Aratással,és Széna Győítéssel.

Ezen háznál lakik Zilý Pesthy Sebestyenné igen Szegény,Semmi Nints, Semmit Sem Szolgál.

Kis Gaspar haza – 1.

Egy hold föld hozza,azt is az Ur eő Naga atta volt. (14. lap)

néki,valami Darab rétheckeért:Ezen Kis Gáspár habet vaccas 2.ez előtt Liszt hordó volt az Várban,ezután Szolgál gyalagul:ut Caeteri.

Ezen Kis Gáspárnál lakikBabothy Somogyi András az fejedelem fizetésén, nulla habet armenta,Nihil

Servit.

Babothy Garab háza – 1.

134 Sem földő, Sem réthe, habet Eqvos 3. Vaccas 3. Szolgál hol Kocsival hol gyalagul. Az Hidassý földön halász, kirúl az eő Naga igasságoth megh adgya.

Ezen háznál lakik Koronczay Zeker Péter, Nulla habet Armenta, „pauper” nihil Servit.

Horváth György háza egy – 1.

Sem földő, Sem réthe, neque armenta habet, az fejedelem fizetéssen vagyon.

Nihil servit.

Ezen háznál Lakik Kelemen Márton az fejedelem fizetéssen, Thizedes, nulla habet armenta, nihil Servit.

Ezen háznál lakik Jobbaházý Budaj Miklos az fejedelem fizetéssen, Nulla habet armenta, et Nihil Servit.

Kondor Orbánné háza – 1.

Vagyon hozza két rétecske az Indiaban. Nulla habet armenta, Szolgal aratásban és kaszálásban.

Ezen háznál lakik Zily Barbelý Gergely az fejedelem fizetéssben vagyon, Nulla habet armenta, et nihil Servit.

Ugyan ezen Kondor Orban hazánál lakik Veszprémi Szabo Mihály az fejedelem fizetéssen, Nulla armenta habet, nihil Servit.

Ezen háznál lakik Thamássý Fister Benedek az feje- (15. lap) delem fizetéssen. Nihil habet, Nihil Servit. De azért az Thamássý Thóra jár halászni, és valami keves halat az Varban is add.

Ezen háznál lakik Jobbaházý Zabo Janos az fejedelem Szolgája, Nulla habet armenta, nihil Servit.

Ezen háznál lakik ezen Kondor Orbanné, Veý Chýszár Mihály az fejedelem Szolgaja. Nulla habet armenta. Nihil Servit.

Nagy Farkas háza – 1.

Ki ez előtt Aztháll Kelemené volt, Ez házhoz föld vagyon circiter jugera 7. Réthis kettő. 2. Egyik az Indiában, másik az Karacsonban, habet Boves 2. vaccam 1. Szolgál hol Szekérrel, hol Gyalogh, Két Nap egy hétben.

Ezen háznál lakik Nemethý Balogh Janos, az fejedelem Szolgaja, Nulla habet armenta. Nihil Servit.

Ezen háznál lakik Moricz Hiday Zeölősy Imre, Nulla habet armenta, pauper, nihil Servit.

Babothy Cherý István háza – 1.

Sem földő, Sem réthe, habet Eqvos 2. vaccas 3. Szolgál hol kocsival, s hol gyalagul egy hétben egy napot.

Ugyan ezen Cherý István házánál lakik Pordany Bán Thamásné, Nulla habet armenta, Szolgál minth az

Több özvegyek.

Babothy Nemett Matthias haza – 1.

Sem föld,Sem réth hozza,Nihil habet,pauper Mendicus.

Karikas Ambrus háza – 1.

Ki az előth Kudátz Balassé volt,vagyon föld hozza, kit rétből Szegtek föl, az Indiaba jugera 5 (16. lap)

Ibidem két helen rétheis vagyon habet Boves 4.Vaccam 1.Minden hétben két napot Szolgál,hol Szekérrel,hol gyalagul.

Gőmörey Istvan haza – 1.

Vagyon réth hozzá az Koracsonban egy,habet vaccas 2.

Ezen háznál lakik Némethy Balogh Mihály,ki ez Gőmörey Istvánnak Gondviselője,az Vr eő Naga Drabanthya,az varban fegyverévell Szolgál.

135Ezen háznál lakik Bogyozyay Vincze Gergell az Veivel,Botraki Lukácsal,habet Eqvos 4.vaccas 2.Szolgal hol kocsival,s hol gyalagul,egy hétben egy Napot.

Ezen háznál lakik vezkeny Meszaros András,Thörök István Uram Jobbágya volt,habet eqvos Tres,ez is minden hétben egy napot Szolgál,hol kocsival,s hol gyalagul.

Item Az ur eő Naga Számára egy Vynnje hely,

Vagyon ugyan ottan az **Vám ház**,kiben Bognár Gaspár lakik az Ur eő Naga Zerkerjarthoja.Ezen vám haz Udvarán Korchyom all az ur eő Naga Számára Kászá Amburus,Melly vannak vectigállya ez Mikor Eökrött hiattnak az Vásárra,Minden Eökörtül egy egy Penszt vesznek den. 1.

Mikor Deczegeth haythnak mindenkitül egy-egy garast d.1.

Mikor Meszeth Viznek minden Thung Mésztül d.4.

Mikor Ihoth haittnak minden Ihtül ket-ket Bech. v.2.

Ismet egy Juhot vésznek

Mikor apro Marháth haitanak mindenik Disznotul ket-ket Bech. v.2.

(17. lap)

Mikor Szeker Kásth visznek mindeniktül két-két Bech. v.2.

Megénth az Lo vám

Mikor Beörth visznek,minden eőregh Beörtül két-két Becs. v.2.

Az Apro Beörtül egy egy Becs. v.1.

Mikor Bécsbűl Aros Marhat hoznak minden kötött Szekértűl vesznek den.50.

Es az Ló vámoth;per den.1.

Mikor Szilváth visznek ell adny Minden Mása Sziváthul adnak per den. 4.

A nélkül az Ló vamoth

Mikor Gyapjat visznek el adni,minden gyapjutul adnak egy-egy Bechethv. 1.

Minden gyalogh embertűl két két Bech. v. 2.

Mikor Kaponth,Ludat,Thikfiath minden Szekértűl egyet egyet adnak

És Ló vamoth, minden Lothol.per den.1.

Mikor Sót visznek,minden Szekértűl egy egy Sóth

Lo vámoth

Mikor Gabnát visznek,Minden egy kőből gabnatul egy egy Pénszt adnak s Ló vámoth

Mikor gyékent visznek Bécsbe,minden Szekértűl egy egy Gyékent S Ló vámoth

Mikor Laythos halat visznek,minden Szekértűl egy egy jo Thálbavaló hallal tartoznak,s Ló vammall.

Mikor Csikot visznek el adni,egy Pinth Csikkall (18. lap) Es Lo Vámmall Tartoznak

De Az Vyttnijédyek,Babothijak,és Hidassiak,Semmi Ló Vámoth nem adnak,hanem csak az Idegenek,mért hogy ezek epetnek az Töltessen.

Mikor Bort visznek,minden hordotul egy-egy Pénth Bor Arrával Tartoznek a Szerint valamint az korban az Ur eő Naga Eora aroltatik,s Ló Vammall. Mikor fazokat hoznak Szekér terévell minden Szekértűl három avagy negy fazakkal tartoznak,s Ló Vammall.

Mikor Mézess Baboth visznek Kőszögiek,Ujheliek,Minden kocsitul adnak per de. 4.

S Lo vámot

136Az Sopronyiak Semmi Vámott nem fizetnek.

Mikor Zeörth visznek,vegh Számra,minden egy vegh Zeörthűl attak per den.4.

S Lo vámoth

Mikor Süeget visznek,minden Thung Süegtűl den.25

S Ló vamall

Mikor Kisth visznek azzonképpen minden thung kestűl tartoznak den.25.

S Lo vámmall

Mikor Posztho Metheő, Zeür Mýes az vásárra mennek, minden kocsitul egy egy Garassal tartoznak den. 4.

S Lo vammal

Visza jövelt fell vámmal tartoznak

Mikor rákot visznek, minden Szekér ráktul, egy gyeken (*19. lap*) rakkal tartoznak, S Lo vámmal az Videkÿek, De Babothiak, Vittnyediek, és Hidasiak Ló vámmal nem tartoznak.

Mikor Sajtárth visznek, Szekér terévell minden Szekérthül egy Kis Saitárral. S Ló vammal tartoznak.

Ezen vám ház előtt vagyon egy Meszaros Zék.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Mikó Sándor: Az 1597. évi kapuvári urbarium I. rész / Ibidem in Suburbio

Ibidem in Suburbio

Sypolcz Péter háza 1.

vagyon hozza az Indiában egy hold feőld, egy rétecskeis vagyon hozzá, habet Boves 2. Vaccas 2.

Az Eökröket az Ur eő Naga atta volt néki. Segétségül, rabságában Szolgál mint Karikás Ambrus

Ezen háznál lakik az Veÿ, kivel egy Kenyeren (*20. lap*) vagyon, Babothÿ halász Thomás, az hidassÿ földön halász, az Ur eő Naga igasságot meg adva

Sypolcz András háza 1.

Az Indiában vagyon föld hozzá jugera 4. Ibidem réthis kettő 2. habet vaccas 2. Servit pedester egy hétben két napoth. Ezen háznál lakik Babothÿ Molnár János, az fejedelem Szolgája, Nihil habet, Nihil Servit.

Koczka János háza 1.

Sem földő Sem réthe, Nihil habet, Szolgál egy hétben egy napot Gyalagul.

Prÿbek Péter háza 1.

Vagyon egy réth hozza az Indiában, habet vaccas 2. Semmit nem Szolgál.

Ezen háznál lakik az Báttya Prybek János habet Vaccam 1. az fejedelem Szolgája, nihil Servit.

Ezen háznál lakik Csornai István Deák, az fejedelem Szolgája, nulla habet armenta. Nihil Servit.

Szabo János Bogiozlaÿ Háza 1.

Sem réth, Sem föld hozzá, habet eqvos Duos, Szolgall egy hétben egy napot.

Babothÿ Szabo Ambrus háza 1.

Ki az előth Zakoll Gergelé volt, Sem föld, Sem réth hozza, habet eqvos 2. vaccas 2. Szolgal egy hétben egy

napoth az hidassý földön halász,kirúl az Ur eő Naga igasságoth meg adgya.

Ezen háználl lakik Ordoý varga Lőrincz az feje- (21. lap) delem fizetésen

Thizedes,Nulla habet Armenta nihil Servit.

Szalaý Péter hazá 1.

Sem föld Sem réth hozza,habet Eqvos 2.Szolgál egy napoth mikor lehet.

137Kozma András az Paller lakik Varga György házában haz 1.

Ki Pallérsággal Szolgál az Ur eő Nagának,es fizetésse vagyon az urthul eő Nagatul habet Bovas 2.Vaccas 2.

Ezen Varga Györgynek vagyon egy fia György,kith Varga Máthyás Attjafia lévén mint Tutor tarttya,vayon földő az Indiabanjugera. 4.ugyan azon Szanto föld végében egy kis réthecke.

Ezen háznál lakik az Veý,Ordoý Varga György habet eqvos 2.vaccam 1.

Szolgál egy hétben egy napot.

Tethý Deák Sigmond háza 1.

Sem föld Sem réth hozzá habet eqvos 2.vaccas 5.Zolgáll egy hétben egy napot,holl Lovall,hol gyalagul.

Summa facit Házatt 33.

Ezeknek az hatha Szabadossak 11.

Lakosok kik Szolgálnak 31.

Lakosok kik Szegények,és az Ur eő Naga Dsobonthý az Várban fejedelem Szolgaý,es kik nem Szolgálnak az Urnak eő Nagának

(22. lap)

Hý Kapuýensesnullum censum Annualet habent, hanem az kik halász vizet tartanak,az régi Szokás Szerint Ebed halath,Csikoth,és szér rakat adnak. Item Szolgálnak,azmint az textusban oda föl megvayon irva.

Item ezen Kapuiak apro Marhájokból,mikor az Babothý Erdőn mak terem, huszadot adnak rola, az vidékék penig tizedet adnak.

Item Ezen Kapuiak az Indiábon termett Gabonajokból Sem Dézmát,Sem föld Köblőt Soha nem attak,mivel hogy ki ki mind az maga réthet Szeghý fel,és az vizi meg háborgattya.

Szeőleő Hegyek Nincsen.

Item Az urnak eő Naganak ith vámja vagyon,ut supra Scriptum.

Item Ugyan ith Kapuban az Rába Vizen vagyon eő Naganak három kerék Malma,kiknek kővei jo epek,hanem hogy az Keő pad alath valo Karok,és Samolýok el rothattak,és uionnaid készölnek

csinálni,Vittnyedi Németh György molnár Bírja harmadában,az keő por magának jár,mivell hogy eő tarttya Hajall az Molnarth,Azért nem hizlálnak Arthant,Belőlő az Ur eő Naga Számára:Ezen kívül Alts Mesterségével Szolgáll eő Naganak az hova kivantatiklh az Molnár az Maga részéből tarttya Az thalat,kit igen nehezzel, mert azt mondgya hogy egy ebeűth az Kőszből minden hetre,minden kerek malombul egy egy ferthált adtak.[1\(9\)](#) (23. lap).

Item.Azon Malomnak vagyon két hall tavocska,az Ur eő Naga Szamara kikben most hall nincsen.

Item.Vagyon az Ur eő Naga Szamara egy öreg Gyümölcsös kert,az városson kívül fel Szélről menvén az Rába vize mellett,kit Szthaniszlo,és Miháll Deák Kerthének hínak,de az viz miatt az fák el áznak benne.

Item. azon aloll az város fele,az Kapu előth az Rába mellett vagyon az Urnak eő Naganak egy eőregh veteményes Kerthe, kinek jób része az viz miatt el veszeőtt,es posványosulth,nem vethetni bé.

Item.Az város keretéssé mellet föl Szélről vagyon az Urnak eő Naganak egy eőregh Gyümölcsös Kerthe,kit osvalt kerthének hínak.

Item.Az Indiában vagyon az Urnak eő Naganak egy Majorja ki az Vartúl igen meszsze vagyon,és sáros kivaltképpen Téli időben,az Sárnak,viznek miatta ritkan lathatni oda,Jobb volna az Pais Jártho Pál Pusztá Kertére, [138](#)Melly kerth az föllül meg irt az Ur eő Naga Osválth névő kerthe mellett vagyon,Es eő Naga Szamara be kerthőltének,Epethennő,és csinálni az Majort,hogy valamikor az Gondviselők ,az Várbul,s ki be járván Mindenkor jütőkben,mentekben,gyakrabban meg latogathatnák,Az Ur eő Naga jo akarattya raitha de így volna hasznosb.

Item ugyan ezen föllül meg irt Indiában egy néhány helyben vagyon eő Naganak Szanto földő circiter jugera 58. (24. lap)

Ezekben vannak bé vettve Eőszi vetéssel Buzával jugera. 29.

Thavaszi ugy mint zab,és Borsó jugera 10.

Az többi ugy mint jugera 19 Vgárala leszen jövendőre:ezen kívül is,ha az Ur eő Naga akarja,az rétekből egyenihány helen Szanto földeket Szegetethet föl,de Vizes időben nem mindeniknek veheti hasznát.

Item:Ezen Indiában és Koracsonban azonképpen oda föl az Hansagra,az Urnak eő Naganak Búségessen vagyon kaszáló réthe,kinek Bizonyos Számát meg nem tudhatni,mert az viz miat hol többül,s holl kevesebből főképpen mikor Szárasz idő jár,és irtassalis javittyák,gyakorlatossággal az rétekis akkor többülnek meg és több hasznát hoznak.

Item.Ezen Kapu Varához vagyon az Hanon Eger Erdő,kirül mikor az förthő mellekjek Magok Számára fáth hordnak adóth adnak,avagy Vámoth.Vectigal:Egy ökörtül den. 2.Egy Lothul den. 2.Ezen kívül Szabad Erdő bőségessen vagyon az várhoz.

Item:Vittnyed felé az Keőszöpső Rában vagyon az Urnak eő Maganak három kerék molma,kit Rőitőki Végh Jakap Molnar bir harmadában.Ittis az keő por az Molnárnak jár az hajazássért.Ezokaért nem hizlálnak arthant az Ur aő Naganak de caeterum:Amint az Kapui Malomban,hanem hogy az középső Sylipye kévántatik ujon- (25. lap) nand csináltatni,Es más fell Bokor keő Zúkség rea,merth Semmire kellő az más féli Bokra egyéb épület jo modgyával vagyon.

Item Vittnyed felől felső Rában vagyon eő Naganak három kerék Malma, kit mostan Karikas Amburus

Molnár bir, felesége, és Mostaha gyermeki ugyan harmadába Birja. Ittis az keő poor az Molnarnak jár. Ezokaért nem hizlalnak Arthant az Ur eő Naga Szamara valo, mert az keő Porrérth az Molnár hajjal tarttya ez Molnarth, de caeterum Minth az Kapui Malomban csak hogy mas fél Bokor keűvő, ennek és épen semmerekellő, és ha követh rea nem Szereznek haszantalan. Az Silypithys másth készülnek ujannain csinálni mindenestül egyéb állapottya jo modgyával vagyon. [1\(10\)](#)

Item. Ith Kapuban Egy haz nincsen, és Semmifele egy hazhoz való Joszágh, és jövedelem nincsen, De az érth Babotra temetkeznek, s ki ki mind az eő értéke Szerint az Praedicatornak adat, és fizet.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Mikó Sándor: Az 1597. évi kapuvári urbarium I. rész / Anno 1597. die 19. Aprilis V

Anno 1597. die 19. Aprilis Výttnjeden

Az mint Németh Mihály, az Biro, Marko Miklos, Bogiozlai Sándor és Tott Gergell, megh eskeővén az eő hűtek Szerént, Mi előnkben atták, az mi Interrogationkra (26. lap).

Vgyan itt Vittnieden Nap Kelet felől az Dél Zérén cl kezdvén

Domijan Miklos meg holt hele Sessio 1.

Haz raitha. Vagyon hozna Szanto föld barom réth is vagyon egy halaszszó viz vagyon de Most Pusztá Senki nem halászsa.

[139](#)Ezen haznál lakik Babothaÿ Molnár Matthjás, Semmi igasságoth nem élÿ habet vaccam 1. az miben lehet gyalagul Szolgál eő Naganak.

Timár Miklos Seller háza 1.

Földő Nincsen, egy kis rétecskeje hozája halaszó Vizeis nincsen, habet vaccam 1. gyalagul Szolgál az hidassÿ földön halász, kirúl Ebed halat, Rakot, Csikot ad, mint az több hidassÿak

Ezen háznál lakik Szent Andrásÿ Kovács János, Thörök István Uram jobbágya. Nulla habet Armenta Szolgál a miből lehet;

Alch György hele Sessio 1.

Vagyon Szanto föld három, két rétheis Vagyon hozzá halaszszó vize is vagyon, maga halászsa. habet vaccas 3. Gyalagul Szolgál, Cum nulla habeat armenta, egy hétben két napot.

Ezen háznál lakik Bogyozlai Szűcs János, Nulla habet armenta. Szolgál á miből lehet.

Jos Janos hele Sessio 1.

Vagyon Szanto föld hozza három, rethe is vagyon egy halászó vize is vagyon maga Birja, habet vaccas 2. (27. lap).

ez is ugy Szolgál mint Alch György.

Toth Kelemen megholt hele Sessio 1.

Ház vagy on raitha, földő vagy on földő jugera 3. Réthe is egy halászszo Vize is vagy on, Pusztá mást Senki nem halászsza.

Ezen háznál lakik Palathay Thalás Janos Nulla habet armenta, Nihil Servit, Szabad Legény, ezután avagy Szolgályn, avagy ki menyen az ő Naga Jóságábul.

Hadáro Orbán hele Sessio 1.

Vagy on Szanto föld három, réthe is vagy on Kettő halászszo vize is vagy on Maga Birja, habet Eqvos 2. Boves 4. Vaccas 2. Servit ut alá.

Ezen háznál lakik Szárföldi Lőkös Gergell Eücsével habet Eqvum I. Szolgál á miből lehet.

Ezen háznál vagy on: Chornaj Mereő Lukács Nulla habet armenta, Szolgál á miből lehet.

Szabo Janos hele Sessio 1.

Vagy on Szanto föld hozza 3. rétté is kettő vagy on, halászszo vize is vagy on, maga fiai Birjak: habet vaccam: 1. Az miath Udvarbiro Uram Odor Thomas referállya, Esztendeigh való Ebed halat kocsizást hall alá, és Bor alá, az Ur ő Naga megh egedet neki, et habet Litteras Commissionales, mind az által gyalagul Szolgál.

Ezen háznál lakik Varsány Vida Amburus. habet Boves 2. vaccam 1. az miből lehet Szolgál.

Ezen háznál lakik Papaj Seőreős Gergell, nulla habet armenta est pauper Mendicus (28. lap).

Bella Gasparné Sellier hele Sessio 1.

Ház raitha: Sem földő, Sem réthe, Sem halász vize, mostan lakik benne Szárföldi Pintes Pál Thőrök István Uram Jobbagya, habet Eqvum I. Szolgál gyalagul.

Ezen háznál lakik Szárföldy Meszáros Simon, Nulla habet Armenta, Szolgál á miből lehet.

Mészáros Mihály megholt Selér hele 1.

ház raitha, Sem földő, Sem réthe Sem halász vize. Mostan lakik benne, Bogyozlai Meszáros Amburus, habet eqvos 2. Szolgál gyalagul.

¹⁴⁰ Ugyan ezen Sellyér ház udvarán lakik egy házacskaiban Bogyozlai Meszáros Mathjás habet eqvos 2. vaccam 1. Szolgál gyalagul, és Ketten Birjak ez Sellér helyt.

Molnár Janos hele Sessio 1.

Szanto föld hozza 3. Réth is egy halászszo vize is vagy on Kit maga Bir, habet Boves Duos, vaccam 2. Servit ut Sessionatus.

Németh Mihály⁷⁽¹¹⁾ hele Sessio 1.

Szantho földő 3. réthe 2. halász vize is vagy on, Maga Birja, habet Boves 2. vaccas 3.

Ezen háznál lakik Kupi Ikervárj Andras Nulla habet armenta, Servit in gvibus pofest.

Iváný Marton hele Sessio 1.

Szanto földő 3.Réthe is 1.halászo vize is Vagyon Maga Birja habet vaccas 2.Servit ut Sessionatus.

Ezen háznál lakik Chornaý Nagy Janos habet Eqvos 2. (29. lap), vaccam 1.gyalagul Szolgál a miből lehet.

Kulchar Istvánné⁸⁽¹²⁾ hele Sessio 1.

Veývel egyetemben Jak Sebestyennel Birják földő vagyon 3.Réthe is vagyon egy,halaszó vize is.Magok Birják.Nulla habent armenta.Ugyan Ezen háznál lakik Moricz hidaý Szabo Miklos habet vaccam 1.Szolgál a miből lehet.

Ezen háznál lakik Kereszturý Andrássý Albert,Nulla habet armenta,Szolgál á miből lehet.

Palok Miháll hele Sessio 1.

földő vagyon 3.réthe is 2.halász vize is vagyon,Maga élý,habet vaccas 2. Servit ut Sessionatus.

Kis Jakop megh holt hele Sessio 1.

Ház raitha,földő vagyon 3.réthe is 2.halasz vize is vagyon,de Pusztá mostan az viz,Az házban Mostan az Csornaý Bacso Pál lakik,földöt rétheth föl vette.Szolgál gyalagul rola,de az vizet nem halászsza,habet Eqvos 2.vaccas 3. Ezen háznál lakik Chornay Gallya Sebestyen Nulla habet armenta,Servit ut lakos.

Nemett Márton Seller háza 1.

Sem földő,Sem réthe Sem halászó vize habet vaccam 1.Servit ut alý Inquilini.

Ezen haznál lakik Bangaz Mihály Vittnyedý,Nulla habet armenta nihil Servit est pauper.

Füleőp Kovács megh holt hele Seller 1.

(30. lap) ház raitha Sem földő,Sem réthe,Sem vize,lakik benne Babothý Balás Kovács,⁹⁽¹³⁾ nulla habet armenta,Servit sua arte ad arcem.

Kapý Gergell meg holt hele Seller 1.

haz raitha Sem földő,Sem rethe,Sem vize,mostan Chornaý Chelle Mihály lakik benne,nulla habet armenta Servit ut alý.

Ugyan ezen hazban lakik Nemethý Lőrincz György,habet vaccas 3.

¹⁴¹Servit ut alý.

Bogiozlaý Sándor hele Sessio 1.

Szanto földő három,réthe 2.halasz vize is vagyon,kit eő maga bir,habet vac,as 3.Servit ut caeteri Sessionati.

Ibidem Lakos,Szár földy Gergell András,Caeterum:Nulla habet armenta,et Nihil Servit.

Fekete Amburus hele Sessio 1.

földő,réthe,vize megh vagyon,mint az többinek de le tette nem Birja,Semmi igassagoth,Sellyéről lakik az házban,habet Boves 2.vaccas 3.Servit ut Inquilinus.

Ezen háznál lakik Deőry Péter Ferencz,Nulla armenta habet Szolgál a miből lehet.

Barkách Imre házát az vella építette az Közföldön Minth csordosnak,Nulla habet armenta et nihil Servit.

Ibidem Lakos:Chechenyi Petheő Gergell,Nulla habet armenta,Servit ut Lakos.

Ibidem Lakos Babothy Kyráll Matthiás,[10\(14\)](#) Erdeő Eörző,nulla habet armenta Eördő őrzéssel Szolgál.

Kis Balás megh holt hele Sessio 1.

(31. lap).

földő három,Réthe Kettő,halász vize is volna,de mostan mind földő,réthe, vize pusztá.

Ezen háznál lakik Magloczay Giczy György,nulla habet armenta,Servit ut Lakos.

Ezen háznál lakik Bogyagý Balogh Thomas,nulla habet armenta,Servit ut Inqvilinus

Ferencz Matthias Seller hele 1.

Semmi igassága nincs ez helnek,nulla qve armenta habet.Servit Inqvilinus.

Az föll Szélről valo Szerén nap Enezetrüll Kis Miklos[10\(15\)](#) Sellér hele 1.

Haz raitha.Sem földő,Sem réthe,Sem halászó vize,nulla qve habet armenta, Erdő őrzéssel Szolgál.

Ugyan ezen háznál lakik Faradý Csonka Gergell,nulla habet armenta,Servit ut Lakos.

Szalaý Pál megh holt Sellyér hele 1.

Haz raitha,kihez Sem föld,Sem réth,Sem viz nincsen,Mastan az Bogiozlai Nagy Sebestyen Ki Kapuban az Ur eő Naga Drabantya,tartya feleségét benne,nihil Servit.

Kathona György Seller hete 1 mezző Pusztá

Nagy István megh holt hele Sessio 1.

föld,rétt,és halász viz volna hozza,kik mostan mind Puszták,hanem mostan Bogiozlai Károll Balinth az Lenkaý Tisztartonak Báttya vette föll (32. lap) minden igasságával,habet Eqvos 4.Boves 4.Vaccas 2.Nihil Servit, Spectat Gratiam Domini Magnifici.Az ur eő Naga Kegyelmes jo akarattya.[1\(16\)](#) Ezen háznál lakik Babothi Molnár Gaspár.habet vaccas 3.Szolgál mint Lakos.

[142](#)Iváný István meg halt hele Sessio 1.

ház raitha,földő 3.réthe 2.halasz vize is vagyon,de mostan mind földő,réthe,vize pusztán áll.

Ibidem Lakos Némethý Molnár Balás,nulla habet armenta.Servit ut Lakos.

Krusitts Gergell hele Sessio 1.

Földő, réthe,vize vagyon,kit maga Bir,nulla habet armenta,Servit ut Sessionatus,de igen Szegennék mondgyák,várna az eő Naga Kegyelmeségétől hogy az munka,és hall adasbul eő Naga meg könnyebéténe.[1\(17\)](#)

Ibidem Lakos Morycz hidaý Cseh Jakapp,nulla habet armenta, Servit ut Lakos.

Balogh Janos meg holt hele Sessio 1.

haz raitha,földő,réthe vize Vagyon,mint féll helnek,de mostan mind Puszták,az házban lakik faradý Nagy István,Nulla habet armenta,Pauper,Insanus nihil Servit.

Nagy Matthjásné hele Sessio 1.

haz raitha,földő,réthe,vize vagyon,de most mind Pusztak, az mostoha fiaival nagy Janossal laknak (33. lap) benne,habent Vaccas 2.Serviunt ut Lakones.

Ezen házban lakik moricz hidai Pesthý Mihál habet Eqvos Duos,vaccam 1.Servit ut Lakos.

Ezen háznál lakik Bogiozlay Károll Janos,habet Eqvum 1.Servit ut Lakos.

Jórogh János hele Sessio 1.

Földő,réthe,halász vize meg vagyon,maga Birja az Ipával Pordaný Nagy Amburussal egy élethén vannak,habent Boves 6.vaccas 7.Eqvos 6.Serviunt ut Sessionati

Nemett Christoff hele Sellier 1.

Haz raitha,de földőt,réthe,halász vizet,az meg holt Bongaz Márton egész helestül vette az eő Seller házához.Mivel hogy ados volt neký habet eqvos 3.Vaccas 5.Szolgál mint heles.

Ezen háznál lakik Szaný Bélla Mihál habet eqvos 3.Vaccas 2.Servit ut Lakos.

Kővér Balás Meg halt bele Sessio 1.

földő,réthe,halász vize vagyon,mostan halász vizet ith valo Nagy Péter az Ur eő Naga Jobbágya Birja vize igasságával,ki ez Kővér Balás halála után az Urnak eő Naganak adozat Ebed halat róla,de Immár Semmeý Sándorné Aszszonyom Maga Számára akarja,hogy ez hely Biratassék,vizével egyetemben az Ur eő Naga jo akarattya miben hadgya.Ezen háznál lakik farádi Bedech Lukács habet eqvum 1.vaccam 1.[11\(18\)](#) (34. lap)

Nýkos Amburus hele Sessio 1.

földő,réthe,halász vize vagyon,habet vaccam 1.Servit ut Sessionatus.

Ibidem Lakos Bogiozlaý Iffiu Pogann Miklos,habet eqvos 2.vaccas 6.Servit ut Lakos.

Ibidem Lakos Bogyozlaý Balássý Benedek habet eqvos 2.Servit.

Ibidem Lakos Thamássý Tott Gergell nulla habet armenta,Servit.

Ibidem Lakos Vittýnedi Nýkos Pál habet vaccam 1.Servit

Ibidem Lakos Bogyozlaý Josa Miháll,nulla habet armenta.Servit ut Lakos.

Nemett Geörgy hele Sessio 1.

Földő,réthe,vize vagyon,kit maga Bir,habet boves 6.vaccas 4.Servit ut Sessionatus.

143 Ibidem Lakos Farrádý Varýás András habet Boves 2.vaccas 2.Servit ut Lakos.

Ibidem Lakos Varýás Barnabas fiai Jakap,és Thomas,habet vaccas 2.Ser'iunt ut Lakonas.

Marko Miklos hele Sessio 1.

Földő,réthe,vize vagyon, kit maga Bir,habet vaccam 1.Servit ut Sessionatus. Ezen házánál lakik Jobbaházý Nemes Ember futoth Szabo András,Servit ut Lakos.

Békés Orbán hele Sessio 1.

Földő,réthe,halász vize vagyon,kit maga Bir,nulla habet armenta,tamen potest comparare.Servit ut Sessionatus.

Ibidem Lakos Hýmodý Zabo Györgyné habet vaccas 3.

Maga Beke Orbán tarttya az házban,non servit Domino Magnifico.

Ibidem Lakos Sarkáný Nagy Mihál,és Nagy István (35. lap) egy Kenyeren, habent vaccam 1.Serviunt ut Lakones.

Tott Benedek hele Sessio 1.

Földő,réthe,és halász vize vagyon,maga Birja,Szent Györgý Gabriell Uram Számára habet boves 4.Eqvos duos.vaccas 3.non Servit Domino Magnifico.

Csik Pál hele Sessio 1.

Földő,réthe,vize vagyon.Maga Birja,nulla habet armenta.Servit ut Sessionatus.

Ibidem Lakos Palý Papp Balinth,Nulla habet armenta.Servit ut Lakos.

Nagy Peter hele Sessio 1.

földő,réthe, vize vagyon,csak hogy az Maga Vize heléth pusztán hagyván Allott Kővér Balás Semmeý Sándorné Aszszonyom Jobbagya hele vizében, kirúl azért ugyan Ebed halat adoth az Ur eő Naga Számára,kit ezután nem akar Semmeý Sándorné Aszszonyom engedné,habet vaccam 1.Servit ut alý Sessionati.

Bongáz Marton meg holt hele Sessio 1.

Föld,réth, halász viz vagyon hozzá,Mellyet az oda föl megh irth Nemeth Christoff foglalt ell modo Supra Scripto,az Maga Seller hazahoz,mivel hogy adós is volt néki,ez Bongáz Marton azért ez helyly Seller Számban maradoth az időtül fogva.

Kiben lakik Bogýozlai Rostha Benedek Nulla habet armenta.Servit ut Lakos (36. lap).

Bencze István hele penitus deserta Sessio 1.

Ennek halász vizét Parnásné Aszszonyom eő Kegyelme Birja.[12\(19\)](#)

Nagy Matthe meg halt Seller hele 1.

Ház raitha,Sem földő,réthe,és halász vize;

Ebben lakik Szárföldy Kis János,és György egy Kenyeren,habent Eqvos 4.vaccas 3.Servit ut Inquilini.

Angyal Leörincz,és Pál hele Sessio 1.

Föld,réth,viz vagy on hozzá,Angyal Pál ezelőth négy esztendővel ment Kapuban az Ur eő Naga halászássára fizetéssérth,az helnek igasságát Birta,Angyal Lörincz az után medio tempore,Lörincz meg halván gyermekét Pál tarttya,minden igassága az helnek Lörincz halalatul fogva ez ideigh Pusztan allott.

144Ezen háznál lakik Pottyondy Miklos futhot Nemes Ember.Nulla habet armenta,Servit ut Lakos.

Ezen hazaáll lakik Farrady Nagy Thamás Nulla habet armenta. Servit ut Lakos.

Ezen háznál lakik Babocsy Nagy György.Nulla habet armenta.Servit ut Lakos.

Ezen háznál lakik Babocsy Toth Gaspárné.Nulla habet armenta,Szolgál á mibül lehet.

Molnár Benedek meg halt hele Sellier 1.

Ház raitha,Sem földő,Sem réthe,Sem vize de mostan az ui röitőkön lakan végh Jakap,ki ez Molnár Benedeknek két Gyermekeit tarttya,ugy mint Tutor Birja ez Sellér helyt,et Servit ut alý Inquilini

Ezen haznál lakos Paszthorý Bors János habet vaccam 1.

Ezen haznál lakos Tethý Szabó Péter,habet vaccam 1.Servit ut Lakones (37. lap).

Varga János Seller háza 1.

Sem földő,Sem réthe,Sem vize,Nulla armenta habet.Servit ut Inquilinus.

Ibidem Lakos Beő Sarkany Kos Janos Nulla habet armenta.Szolgál ámibül Lehet.

Tott Sýmon Seller haza 1.

Sem földő,Sem Réthe,Sem vize hozza,habet boves 2.vaccas 2.Servit ut Inquilinus.

Item Nostro Judicio secseneýek,hogy az Vr eő Naga minden felé halász vizet ith vitnyeden megh osztatna,mint az el mult Esztendőkben Szergeben hely Szám szerint,az osztálnak Téli időben lehetne jó módja,oka ez hogy, Enny változássok Nem esnének az halász vizek között.[13\(20\)](#)

Item.Ith vittnyeden az egy házhoz Sem Szántó föld,Sem réth nincsen,hanem régtől fogva Magaán Szakasztottak halászsó vizet hozzaja,ugy mint az ottvalo hoszu hid mellet dellrül,Kit az mostani időkben Vellal Szánfára birták,Niha Niha az Ur eő Naga Számárais halásztak benne hálóval mostan pusztának mondgyak.

Summa Sessionum integrarum et Servientum facit Sessiones 19

Desertarum et Servientum Sessiones 9

Inquilini Servientes 9

Inquilini Inservientes et Deserti 8

Lakones Servientes 52

Lakones Inservientes 5

(38. lap)

Sessiones Nobilium, Libertinorum cum Iudice 4.

Eorundem Inquilini et Lakones 3.

Census et alij Proventus Annuales

Minden egész helyhez vagy Szanto föld 3.

Réthe is vagy minden helyhez 2.

holl több, hol kevesebb.

145 Minden egész helyhez való halászszo visztül minden Személy á ki Birja k hed halat ád, így hogy egyik Ember egy hétben, másik ember, más hétben adgya megh az Ebed halat az Urnak eő Naganak.

Item Szent György Naptul fogva, Szent Iván napig minden hétben minden egész hely visztül harmada, ad egy egy Gyekeny rákot, kit így kel érteni, hogy ha 15 halászszo helyes volna, az Eőtheő egy héten, az másik öttő más héten, az harmadik öthő harmadik hétben ad egy egy gyéken rákat.

Item Szent Iván Naptul fogva Szent Mihál napjáigh minden egész hely visztül. a kit halasznak minden héten egy egy gyéken rákat adnak az Ur eő Naga Szamaro.

Item vellallul mindnyájon Böttben 8. Veődör csikot adnak az Urnak eő Naganak, kit az Kőszség igen neheztel olyankor mikor nem foghatnak, mivel hogy Szegény Semmey Ferencz Uram úgy végezet vólna vele hogy (39. lap) mikor foghatnak megh adgyák, Es mikor nem foghatnak, akkor abban maradgyon, mostaný időben ugyan megh kívánnýák. [1\(21\)](#)

Item Gabnabul Dézsmát adnak in Specie az Urnak eő Naganak, és az kiknek irthas földök vagy, vala mikor mý fele vetessel bé vették olyankor minden holdtul egy Kőblöt adnak, kit mostan eő Naga úgy vigezet, hogy az eő Naga Jobbagy minden kőbböllért den 20. adgyanak, az idegennek penig in Specie fizessék.

Item Ith Szőlő Hegyek Nincsen.

Item Erdeiek búségessen vagy kirül magok tűzre való azzu, és akarmi haszontalan fabul elvek; De Nyers egyéb fele termőfát tűzre le nem Szabad vágni, hanem csak épületre, Sött azt is az Urtul eő Nagatul, avagy az Tisztartotul követvén, Ezen kívül meg fogják raita, és minden véle való marháját el vesztí, Magais díjan változik meg.

Item Mikor mak Terem az itt valok az apro Marhábul husz adot,az Videkiek Tiz adut adnak eő Naganak.

Item ith Mészáros Szék vagyon,és aki benne Mészároll,egy Mása fagyuvál tartozik eő Naganak.

Item ith Soha nem Szantottak az Urnak eő Naganak,az mint mondgyak,hanem az Ur eő Naga engedelméből Bor ala ez ide valo korcsjom adassa szekereth,az Ebed hal ala is Kocsit ad minden helyes ember, ki hely igasságot Birja,rend tartás Szerint,vala hova az meg nevezett dol- (40. lap) gokban kívántatik,mikor az Szerjálás raitha lészen.

Ezen kívül gyalagul minden hétben két napot Szolgálnak Szent Iván Napigh.Azután aratásban Kis Aszszony napigh három napot Szolgálnak egy hétben.Ezen kívül Semmi adot nem adnak.

Item ezen vittnyedi földön vagyon halász viz,kit Beőcsel avagy vammal elnek.7.Errül minden Esztendőben az ki halászsa egy egy forentot ad az Urnak eő Naganak,de ennek egyékét Semmey Sandorné Birja.

Item vannak több halászsó vizek is kkrül az kik melly esztendőben halászsák holl den.20.holl den.25.hol többet,hol kevesebbet adnak /:az az:/ a kik,mind halászsák minden Esztendőben az biro be irattya,az udvar biroval,Aztis ha melly Esztendőben Senki nem halászsa.

146Item ugyan ith minden Szekér ráktol,akar haltul,akar Chiktol,kik el adni visznek akar itt valo,akar idegen legyen,Ket becszet add,és fél Szekérthül egy Becset ad eő Naganak.

Item az itt valo helek allopottyát így kel érteni,hogy egész helybül Sellyért, Seller helybül egész helyt csináltatni /:azaz:/ egyik halaszo vizet az masikhoz cseréltetni.

Item.It az Urnak Koracsontul fogva Szent Mihály napigh Bort arulnak,Senkinek nem Szabad rea kezdeni.Szőlő hegyek nem lévén Szent Miháll Naptul fogva Korácsonygh az Szegenségh arol (41. lap).

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Dávidházy István: 150 éves a nagy-tómalmi fürdő

Dávidházy István: 150 éves a nagy-tómalmi fürdő

147A Nagy-Tómalom az 1860–70-es években (Ismeretlen festő műve).

1. Minél tovább megyünk vissza az időben, többek között az is a szemünkbe ötlük, hogy soproni elődeink táplálkozásában a halnak a maihoz képest mennyivel nagyobb jelentősége volt. Nem is olyan régen, a 30-as 40-es években még megvolt Sopronban a halpiac a Várkerület elején, ahol a fertői halászok árulták a csukát, a pontyot és a kevésbé igényes vevőknek a kárászt is. Egyik legrégibb utcanevünk, a *Halász utca* is a halászat múltbeli fontosságának a tanúja. A halfogyasztás a középkorban volt igazán jelentős, amikor a böjt betartását még a hatóságok is ellenőrizték. Okleveleink szerint Sopronban és határában a polgárok és a város birtokában több, ma már nem, vagy nehezen azonosítható helyű halastó volt, sőt a belvárost övező árokrendszerben (*kurzer und langer Graben*) évente halásztak és halasítottak is. A hely- és névazonosítás terén kivételt képez a Tómalom, amelynek története napjainktól a középkorig szinte folyamatosan nyomon követhető. A halászzal kapcsolatos a Tómalom egyik korai említése is. Schöttel Mihály polgármester és kamarás 1498/99-i számadáskönyvében ugyanis az áll, hogy egy „schänczel”¹⁽²²⁾ halat, amelyet a várárokból fogtak, az Ättengräbenben levő tóba (a Tómalomba) küldtek: „Item als herr Sighart und Henngst im lanngen statgraben gefischt, haben sy ainen [wagen] schänczel visch in den teicht inn Ättengreben geschickt”.²⁽²³⁾ Az 1533. évi közgyűlési jegyzőkönyv a polgárságnak azt a kívánságát örökíti

meg, hogy az elpusztult tavat (*den öden teicht*) újítsák fel (Házi i. m. II/2:232). 1553-ból értesülünk először a malom meglétéről (szkv. 136), ezt megelőzően épület építéséről esik szó (Gepew des Teichts in Attengraben 230 fl. 7 sol. 10 den. szkv. 1543, 185). Az 1560. évi számadáskönyv 103. lapján arról történik említés, hogy a malom két kerékre jár. 1582-ben a malom posztókallóval bővül.³⁽²⁴⁾ A kallót Zoanna Péter (12068)⁴⁽²⁵⁾ építette, árát 1584. március 14-én fizették ki neki (Monographia II, 41). A város csak a malmot adta bérbe, a halászat és a jégvágás saját kezelésében maradt, az értékesített hal és jég ára a városi bevételek között szerepelt. Ez a tulajdoni állapot maradt fenn a XVIII. század végéig, amikor a város zilált pénzügyeinek rendezése céljából több városi ingatlan között a Kis- és Nagy-Tómalom is eladásra került. A tavat kezdetben *Teucht in Attengraben*-nek⁵⁽²⁶⁾ hívták, a Kis-Tómalom megépülése után⁵⁽²⁷⁾ *obere und untere Teichtmühl*-ről esik szó, sőt az 1598. évi számadáskönyv „mittern” (középső) Teichtet is említ (24. l.). 1657-ben a Szt. Mihály kapu előtti két tó megnevezése fordul elő (*beede Teucht vor Michael Thor*: szkv. 15), az alábbiakban ismertetendő beadvány már a mai *Teichtmühle* alakot használja. Megemlíthető, hogy nyelvjárási szinten a „Teichtmühl” a használatos név. A Schillson-féle szanálás keretében eladott tó a hozzá tartozó malommal és földekkel Rosenwasser György (9044) molnár birtokába kerül. 1842-ben Mühl Konrád (8043) molnár a tulajdonos, aki a fennálló helyzet legalizálása érdekében június 27-én kérvényezi a tanácstól taván uszoda és fürdő (*Schwimm- und Bad Anstalt*) létesítésének engedélyezését. Ennek a kérvénynek az elutasítását és a Nagy-Tómalomban való fürdés betiltását kérte, a veszélyességre hivatkozva, 1842. július 15-én Schneider János Jakab (9722) ügyvéd, a Kis-Tómalom és a rajta már működő uszoda tulajdonosa. A két kérvényt a tanácsjegyzőkönyvben a 2434. és a 2622. számon iktatták, a két kérvény együttes elintézése érdekében Martiny Frigyes (7727) városkapitányt helyszíni szemle elvégzésére utasították. A városkapitányi jelentés (Acta Pol. Oec. XXN. 2721), amely az előzményekről, magáról a korról és a Tómalom akkori állapotáról számos adatot tartalmaz, fordításban az alábbiakban olvasható.

2. Mühl Konrád molnármester és az ügynevezett Nagy-Tómalom tulajdonosa eredetiben csatolt kérvénye alapján, amelyben nevezett kéri, hogy a malma melletti tóban kis fürdőintézet létesítése engedélyeztessék számára, valamint Schneider János Jakab ügyvéd úr, mint az ügynevezett Kis-Tómalmon található úszó- és fürdőintézet tulajdonosának a kérvénnyel kapcsolatos beadványa folyományaképpen a 2434. és a 2622. sz. alatt, június 27-én és július 14-én hozott tanácsi határozatok végrehajtására, dr. Zsolnay Sámuel városi orvos úr és Reimer György ácsmester bevonásával (Grasl József 5728 városi ács megjelenésében akadályoztatott) az alulírt napon helyszíni szemlét tartottam és tisztelettel jelentem a következőket.

A Mühl Konrád kérelmező által tavának fürdésre kijelölt része mintegy 15 öl (28,35 m) hosszú és 7 öl (13,23 m) széles, a tó többi részétől korlátokkal elkerített, vetkőző és öltöző kamrával van ellátva. A víz átlátszó és tiszta, úgyhogy a fenék mindenütt látható. A víz a legmélyebb helyen 4 1/2 lábnyi (1,42 m) és részben magában a tóban lévő forrásokból ered, részben pedig a Kis-Tómalom lefolyásából származik. Megtisztulása a malompatakba való lefolyás útján történik. A talaj szilárd, iszaptól, kövektől és növényzettől mentes, úgyhogy az ott történő fürdés ellen közegészségügyi szempontból a legcsekélyebb kifogás sem emelhető.

Miután azonban a tó az elkerített részen kívül helyenként 2 ölnél (3,79 m) mélyebb, részben az ún. hínárral (*Fischkraut*) benőtt és ennek következtében a korlátok közötti rész elhagyása a fürdőzők részére igen veszélyes és még az úszók számára sem minden veszély nélküli az említett hínár miatt, amelybe lábuk belegabalyodhat, ennél fogva a kérelmező elővigyázatosságból kötelezendő egy, a korlátra elhelyezendő tilalmi táblán a fürdőzőket a korlátok átlépésének veszélyességére figyelmeztetni és az úszást az említett szabad részen mindaddig, amíg az kellőképpen megtisztításra nem kerül, senkinek meg nem engedni.

149A Schneider János Jakab úr által felhozottakkal kapcsolatban Mühl Konrád közölte, hogy korábban rákosi jobbágyok, közkatonák és a városi csőcselék fürdött gyakran a tóban és ezt más módon, mint 2 krajcáros taksa bevezetésével megakadályozni nem tudta. Ez neki tökéletesen sikerült is, úgyhogy most a tavat csak tisztességes városi személyek látogatják, a meztelenen való fürdés senkinek sincs megengedve és mint erről az alulírott személyesen is meggyőződött, két tiltó tábla is elhelyezést nyert. Az, hogy a két nem egy körülbelül 100 négyszögölnyi (360 m²) területen együtt fürdik, nem erkölcstelen, minthogy ilyen közös fürdők a tengeri és iszapfürdőkben léteznek és ő maga (ti. Mühl) szigorúan ügyel arra, hogy az illem és az erkölcs szabályait ne sértsék meg. Egyebekben csak a saját asztali szükségletére tart bort, amelyet a városból szerez be. A fürdőzőknek kérésükre saját előállítású tejjel és vajjal szolgál csak.

A fentiekben ezennel megteszem legtiszteleteljesebb jelentésemet

Sopron, 1842. augusztus 12.

Martiny Frigyes
városkapitány

3. A tanács már öt nappal a jelentés kelte után, augusztus 17-én 2997. sz. alatt meghozta határozatát, amelyben a kérvénynek helyt ad, kötelezi Mühl Konrádot a korlátra elhelyezendő tábla létesítésére. Határozatával elintézettnak nyilvánítja Schneider János Jakab kérelmét is, viszont mindkét uszodatulajdonosra 1 váltóforint iparüzési és az arra eső házi adót (*domestica*) vet ki. Nem tudjuk, hogy Mühl Konrád „úszó- és fürdőintézete” meddig működött. A Nagy-Tómalmot 1859-ben Mühl Konrádtól a

posztóscéh vette meg⁶⁽²⁸⁾, amelynek irataiból arra lehet következtetni, hogy a fürdőzés folyamatossága nem szakadt meg. A céh ugyanis csak a malomépületben létesített kallót használta, a tavat és a hozzátartozó földeket bérbeadta. A birtokomban lévő bérleti szerződések ismétlődő kikötése, hogy a posztóscéh tagjai és családjaik a Tómalomban ingyen fürödhetnek. A fürdőzésről tanúskodik az az ismeretlen festőtől származó és családunk birtokában lévő 33×28 cm-es olajfestmény is, amely a tavat, az említett „vetkőző és öltözőkamrát”, több személyt és egy fürdő gyermeket ábrázol. Ez utóbbin látható az a nyakban zárt, hosszúujjú, manzsettás, földigérő hálóingszerű fürdőruha, amit a 2 krajcárt fizető fürdőzőknek viselniük kellett. A kép párja krinolinós hölgyeket ábrázol és ennek alapján a múlt század 60-as, 70-es éveire datálható elkészültük.⁷⁽²⁹⁾

Így kezdődött másfél évszázada a tóalmi fürdőélet. A mai helyzet ismert és csak remélni lehet, hogy egy következő időszak krónikása újra leírhatja majd, hogy „a víz átlátszó és tiszta, a fenék mindenütt látható”.

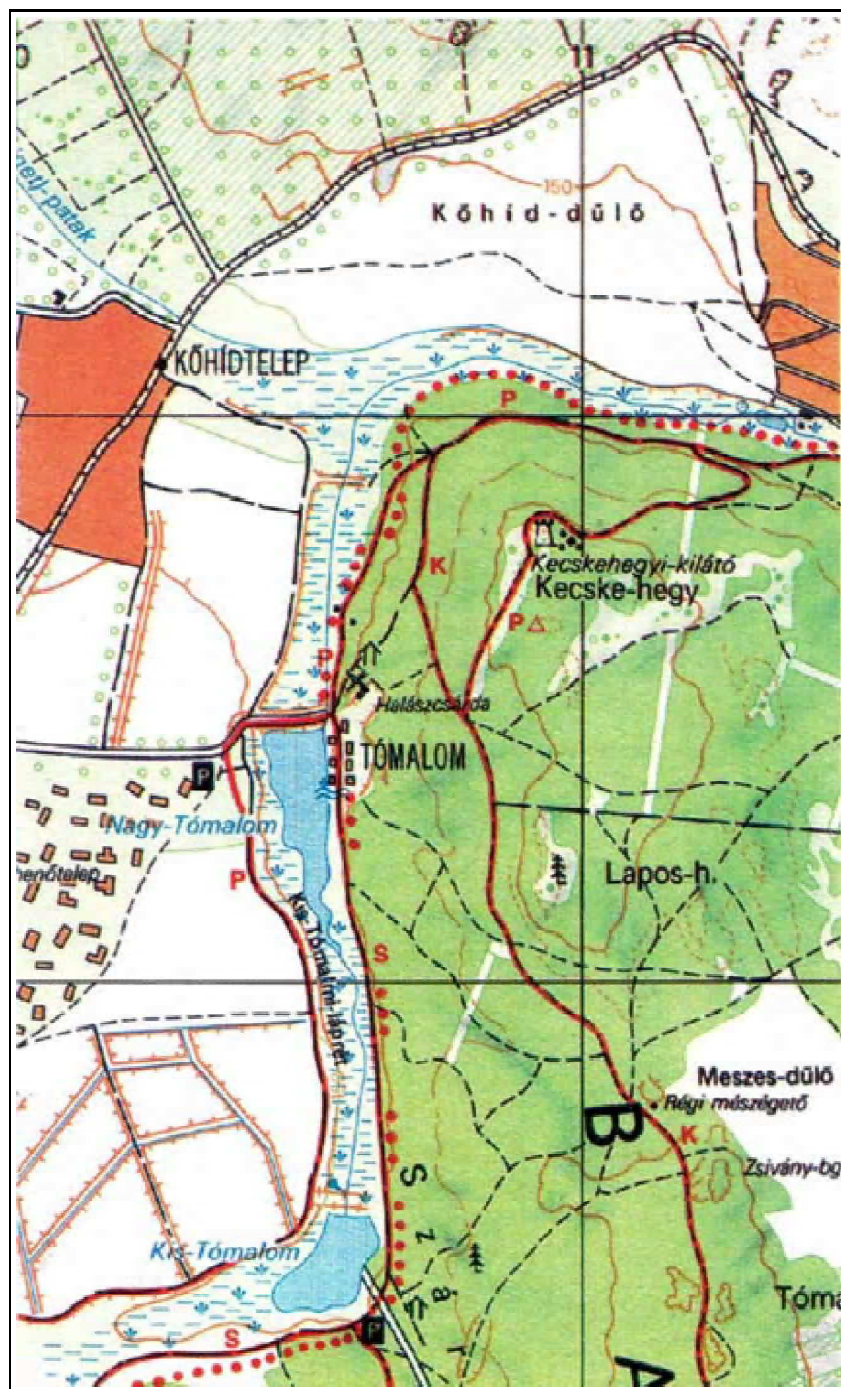
1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mollay Karoly: A Tómalom középkori előzményei (Fejezet a soproni határ történetéből)

150Mollay Karoly: A Tómalom középkori előzményei (Fejezet a soproni határ történetéből)

1. „Tó-malom” – Dávidházy István kutatásai alapján – 1553-ban tűnik fel forrásainkban. A malom persze már előbb létesülhetett. Lehetséges, hogy az 1543. évi „épület” ez a malom volt. A tó (*teicht*¹⁽³⁰⁾) még korábbi.

1491. nov. 4-én a nem sokkal korábban elhunyt Herb Kristóf (Keresztély) kereskedő özvegye, szül. Rauch Magdolna egyezik meg a városi tanáccsal a férje után maradt adósságok és kötelezettségek teljesítéséről, többek között: „Item der *Teicht in Aëdtengrëben* gelegen, Der auf gemeiner stat Grunt gemacht ist warden, Sol mir gemeine Stat ainen Gewöndlichen Jerlichen czinns, da von gemeiner Stat czu geben, darauf seczen vnd ordnen, Doch in solher weschaidenhait, So mich sölh czins, so dann von Gemeiner stat auf den gemelten Teicht Ze geben aufgeseczt wurden, Ze Schwär wedruchten, Alsdann sol ich dannoch den selbnn *Teicht* ain mal Ze vischen Lassen Freye wal haben, Vnnd darnnach als pald sol der Egenant *Teicht* gemeiner Stat, von mir vnd vnnser beder eriben, Erblichen, genczlichen Zu Sten vnnd nachvolgen, an Vnnser aller Jrrung vnd wiederRed” (GedB. 21).

Tehát a város tulajdonát képező területen halastavat létesítettek, amelyet Herb Kristóf bérelt a várostól. Az özvegy a bérlemény jogát fenntartja, évi bér megállapítását kéri. Ha a bért magasnak tartaná, a bérleményt felmondhatja: ebben az esetben egyszeri halászatra van joga, utána pedig a halastó „örökösen és teljesen” a városra száll.

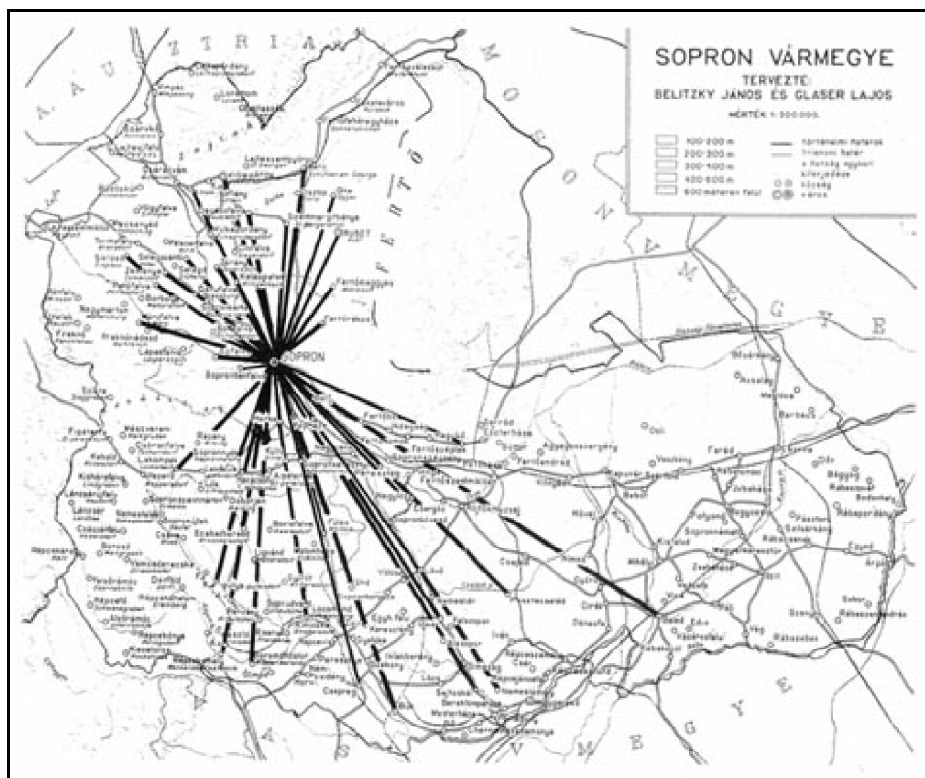

1. A két halastó és környéke

A halastó hasznosításában az 1457 óta szereplő Herb Kristófnak (II/4:51) sógora, az 1481 óta szereplő Rauch Farkas (II/6:253) kereskedő volt az üzlettársa. Ezt az 1494. dec. 31-én végrendelező Rauch Farkastól tudjuk, aki szerint a halastó jövedelméből neki 80 forint jutott, ebből 20 forintot még nem kapott meg (II/1:242).²⁽³¹⁾ Az alsó-ausztriai Badenbe eladott halak után még 32 magyar forint és 1 rajnai forint

járt neki.³⁽³²⁾ Herb Kristóf családjának negyedik soproni nemzedékéhez tartozott: 1409-ben és 1410-ben a negyedik fertályban szereplő dédapja mészáros volt (II/6: 31; II/2: 303); nagyapja, Herb Ulrik kereskedő (1417–1438) már belvárosi polgár, a belső tanács tagja, sőt háromszor (1431., 1435., 1436.) polgármesterré is választják; apja, Herb Farkas kereskedő (1429–1461) ugyan belvárosi polgár, de csak a külső tanácsba jut be. A család az ¹⁵¹unokával jut vagyona és hatalma csúcspontjára: Herb Kristófit legalább kétszer (1468., 1469.) választották meg városbírónak és legalább tízszer (1476., 1478., 1479., 1481., 1482., 1484., 1485., 1488., 1489., 1490.) polgármesternek. Nyilván az ő kezdeményezésére, az ő polgármestersége alatt létesült a halastó, nem véletlen, hogy ő lett ennek az első bérlője; csak második házassága után vette maga mellé sógorát üzlettársának.

2. Véleményem szerint a halastó az 1470-es évek második felében vagy az 1480-as években készült, még pedig *in Aëdtengrëben*. Ezt a földrajzi nevet már 1389-ből ismerjük. 1389. márc. 15-én János malátakészítő⁴⁽³³⁾ és felesége a várárokmenti Boldogasszony-templom javára misealapítványt létesítenek: a férj vásárolt és öröklött ingatlanaiból többek között három hold szántót *ob dem aytten graben gelegen in dem Holtz* vagy a misealapítványra (I/1: 226). Dávidházy István kutatásaiból tudjuk, hogy az *Aëdtengrëben*, tehát az 1389. évi *aytten graben is* a tómalmi völgygel azonos: az említett három hold szántó tehát az ott emelkedő (*ob* 'fölött') erdőben (*in dem Holtz*), azaz a Szárhalmi erdőben volt. A tómalmi völgyben folyó patakról 1428-ban hallunk, amikor a győri püspök tulajdonát képező Rákos várnagya által jogtalanul elfoglalt terület visszakerül Sopron tulajdonába, ill. Rákos birtok és Sopron birtoka közti határt újra megvonják: „*Demum in parte inferiori pontis lapidei versus orientem omnia territoria et fundos cum vineis, agris, bladis, bratis, silvis enormis unacum aqua fluente, que dicitur Aÿtenpach cedere et versare debent prenotati civitati Sopproniensi*” (I/2:370). Azaz a Sopron–Pozsony közti országút és a Rákos-patak találkozásánál épült köhidnak (*pontis lapidei*, vö. Sopronkőhida) „innenső”, Sopronhoz közelebbi oldalától keletre az egész határ és a telkek a szőlőkkel, szántókkal, gabonájával, rétekkel, nagy erdejével, valamint folyóvizével, amelyet *Aÿtenpach*-nak neveznek, Sopron városához kell tartoznia és kell maradnia.

152–1535. A soproni égetett méz piaci körzete a vármegyében (1495–1530)

154A döntést Zsigmond király megbízásából Fraknoi Vilmos gróf hozta. Ilyen határmegállapításoknál mindkét részről öreg embereket szoktak megkérdezni: ebben az esetben a győri püspök rákosi várnagya a „nagy területrészeket” (*magnas particulas terrarum*) nem sokkal 1428. júl. 22-e előtt (I/2: 368) foglalta el, a tanúk tehát jól emlékezhetnek az eredeti tulajdonviszonyokra. Soproni tapasztalat szerint egy-egy földrajzi, helyrajzi név első adatának felbukkanása előtt legalább két nemzedékkel, azaz 60 esztendővel korábban már élt. A pataknev tehát már legalább az 1370-es években, a tóalmi völgy neve pedig már legalább az 1330-as években élt. Vajon a patak a völgyről vagy pedig fordítva, a völgy a patakról kapta-e a nevét, erre csak a két név magyarázatából lehet következtetni (1. kép).

3. Herb Kristóf özvegye 1492. aug. 31-én a várostorony melletti házát (a mai városháza helyén) és a várostól bérelt halastavat, *Teicht Im aedtengräben*, pontosabban azt, amire jogosult, *so vil sy dann Gerechtheit duren hat oder haben meg*, 100 magyar aranyforintért Aigner János pozsonyi polgárnak zálogosítja el (Gb. 19^v). A telekkönyvi bejegyzést utólag többszörösen áthúzták, annak jeléül, hogy a zálogösszeg visszafizetése megtörtént, a zálog megszűnt. A jogosultsági megszorítás arra vall, hogy ekkor a halastónak már más bérleje is volt. Magdolna asszony hamarosan férjhez ment Pilsner Jakabhoz, akit 1494-től kezdve ismerünk (GedB. 5; H/5: 45, 64; Gb. 24^v. 25^r). 1496/97-ben már a belső tanács tagja (Gb.1^r; II/5: 38), ennek ellenére a városi tanács 1496. jún. 1-jén visszaveszi tőle a *Teicht Im Attengraben* bérletét, elengedi neki az elmaradt bér összegét és kárpótolja a Gabonapiacon (*hinder des khörnmarck*; ma: Ógabonatér), két halfiaztató közti üres épülettel (GedB. 37).

Ezt megelőzően ugyanis már idősb Sieghart Márton (1459–1504) és unokaöccse (*vetter* II/1:263), Hengst Márton (1481–1504) bérlék a halastavat, sőt Csitai György (1489–1534) halással együtt saját, kisebb

halastavat (*teichtl*) létesítettek (*miteinander gebawt haben* II/1: 263). Sieghart Márton először külvárosi polgár, az 1470-es évektől belvárosi, aztán a külső, majd a belső tanács tagja (II/4: 121, 140; II/6:439, 253; Bb. 6): legalább négyszer (1481., 1482., 1484., 1492.) választják meg városbírónak és legalább egyszer (1495.) polgármesternek. Amikor a városi tanács Pilsner Jakabtól visszaveszi a halastó bérletét, akkor is a belső tanács tagja, azontúl is (II/2: 184). Hengst Márton apja: Hengst György révén rögtön belvárosi polgárként kezdi (II/6: 253; II/4: 393, 395,407; II/5:9, 21, 45, 74): legalább háromszor (1496., 1498., 1503) lesz a belső tanács tagja (II/2: 184; II/6: 440–444; GedB. 49.90). Csitai György külvárosi polgár marad az első fertályban: 1496-ban és 1497-ben a külső tanács tagja (II/2: 184; H/5: 87).

A hármójuk által létesített kisebb halastó (*teichtl*) nyilván a mai Kis-Tómalom; a Nagy-Tómalom pedig egyelőre „a tanácsurak halastava” (1536: „inn Attengraben auf der herren deicht” II/2: 104). Így adódhatott 1498-ban: Sieghart és Hengst a várárookban (*im lanngen statgraben*) fogott halból egy kasra valót (*ainen schanczel*) fuvarossal kiküldtek a tanácsi halastóba (*in den teicht inn Ättengräben*), a fuvaros a halivadékot azonban tévedésből (*ist im worden*) az ő halastavukba (*in ieren teicht*) vitte. Ezért 10 dénárfontot térítettek meg a városnak (II/5:79). Ebből az is következik, hogy saját halastavukat is, a bérelt tanácsit is ún. hizlalótónak használták.⁵⁽³⁴⁾

¹⁵⁵Ezekben az években éppen Hengst Márton volt a város ún. „építőmestere” (*pawmaister*), aki a karbantartási munkákat ellenőrizte (II/5: 60, 91). György tómaster (*teichtmaister*) 1488-ban és 1489-ben Herb Kristóf Ógabonatéri halfiaztatójában lakik (II/4: 399, 411), de 1498-ban már nem ő a tómaster (II/5: 91), hanem volt legénye (*teichtknecht*), Schöberel János, akinek 1495-ben a harmadik fertályban 1/4 forint adóját engedik el (II/5: 42, 61). 1498. okt. 14-vel kezdődően 19 napon át 20 dénár napibérért dolgozik *auff den teicht im Attengraben*, legényei ugyanakkor négy 16 dénáros napibért kapnak. Lénára ácsmesternek ugyanakkor két 28 dénáros, segédeknek két 20 dénáros napibért fizet ki Schöttel Mihály polgármester, aki ekkor egyúttal városi kamarás is (II/589). A nov. 24-i bejegyzésből derül ki, hogy Schöberel János és Lénárd ácsmester, valamint embereik *am teicht im Ättengräben* fával kibélelt túlfolyó csatornát (*fluchtgraben*) készítettek: most Schöberel három 16 dénáros, Lénárd ács három 28 dénáros, segédjei két 20 dénáros napibért kaptak (II/5: 89).⁶⁽³⁵⁾ 1504 nyarán meg kellett újítani a munkát. Erről Schöttel Mihály számadáskönyve részletesen beszámol: az ácsokat kiküldte az erdőbe a kivágandó fák megtekintésére (60 dénárt kaptak útravalóra, aki a fákat megmutatta 8 dénárt), a Széplaki utcában lakó (II/5: 170) Müllner András és segédei vágták ki a fákat (11 napibér 32 dénárjával), amihez 12 dénárért még vettek fát; Szt. István napja (aug. 20) előtti héten, valamint a rákövetkező négy napon Lénárd ácsmester és segédei összeácsolták *die rinnen zum teicht im Ättengräben* (6+4 napibér 32 dénárjával a mesternek, 5+8 napibér 28 dénárjával a segédeknek) és a tóhoz szállították (II/5: 158). Szept. 2-4-én *die rinnen in den tam gelegt* (2 1/2 napibér 32 dénárjával a mesternek, 6 1/2 napibér a segédeknek 28 dénárjával): ehhez vontatókötél (*zugsail*) kellett (24 dénár), valamint szegek 16 dénárért (II/5: 159). Még szeptember végén is dolgoztak *zum teicht im Ättengräben, das man die rinnen vnd fluchtgraben hat gemacht* (II/5: 159). A *rinne* vagy *gerinne* 'künstlich angelegter wasserlauf, sei es durch grabung, sei es aus holz, stein oder eisenblech' (Grimm-szótár) az a csatorna, amelyet a halastavat körülvevő gátba vezettek (*in den tam gelegt*): ezen keresztül lehetett leengedni a halastó vizét. Elzárására szolgált a *zapfen* 'verschluss des teichgerinnes, durch welches dieser abgelassen wird' (Grimm-szótár). Megnyitását is Lénárd ácsmesterre bízták, pl. 1505. máj. 29-én: „maister Liennhardten *den zaphen im teicht Ättengreben zu ziehen vnd zwen höbel zu machen geben XL den.*” (II/5: 163). A megnyitáshoz két emelő (*zwen höbel*) kellett. Az 1504. évi szeptemberi munkálatok után a tómaster legényei hozták rendbe *den tam vnd fluchtgraben im Ättengräben*, ekkor 23 1/2 dénárfontot kaptak (II/5 :159); ez az összeg egész évi munkájukért (*all ir arbeit*) járt.⁷⁽³⁶⁾ 1505. jún. 9–10-én nyilván csak karbantartási munkát kellett végezni: Lénárd ácsmester és három segédje 32, ill. 20

dénáros napibérért „den fluchtgraben vnd rynnen im Attengraben gemacht” (II/5: 164). A takarítást Schöberel tómaster és legényei végezték, pl. 1505. ápr. 9-én a tómaster másodmagával „den fluchtgraben im Ätengraben auffzurawmen” 40 dénárt kapott (II/5: 163).⁸⁽³⁷⁾ Az említett 1504. évi augusztusi munkák megkezdése előtt lehalászták a halastavat, „den teich im Ätengraben geuischt”, amikor többek között pontyot (*kharphen*) is fogtak ki: 10 darabot súlyra 222 dénárért adtak el (II/5:143).

1564. Idősb Sieghart Márton 1500. márc. 4-én végrendelkezik, 1504-ben őt is, feleségét is elhunytak mondják (II/1:262–263; H/5: 98). Csitai György halász része az általuk létesített kisebbik halastóból (Kis-Tómalom) ekkor már idősb Sieghart Márton unokaöccsége, ifj. Sieghart Mártoné, aki most öröklő idősb Sieghart Márton részét is. Ifj. Sieghart Márton (1498–1541) legalább 1507-től a belső tanács tagja (II/5:82; II/2: 185): legalább kétszer még a második fertály fertálymestere, négyszer (1519., 1520., 1522., 1523.) lesz városbíró és kétszer (1526., 1531.) polgármester. 1535-ben és 1539-ben súlyos betegsége miatt hagyják ki a belső tanácsból. Hengst Márton 1505. jan. 4-én végrendelkezett: a kisebbik halastóból bírt részét,⁹⁽³⁸⁾ „mein tayll am teicht im Ätengreben”, valamint minden halászszerszámát, kötelét és zsinórját ifj. Sieghart Mártonra hagyja, aki ekkor már sógora volt (II/1:296). Most már az egész kisebbik halastó ifj. Sieghart Márton tulajdonában van. A nagyobbik halastó (Nagy-Tómalom) ekkor már a városi tanács kezelésében van: az említett 1504. évi lehalászás után ezért a városi kamarás adja el 10 font 6 solidus 21 dénárért a kifogott halakat (II/5: 143).

Ifj. Sieghart Márton az 1533. ápr. 24-i tisztújításon is kihagyják a belső tanácsból súlyos betegsége és állandó gyengélkedése miatt („in bedacht seiner schwären kranckhait vnd embsingen plödigkait” II/2: 231). Bár három testvére is volt (GedB. 92) és az 1532. évi mustrán Mészárosok utcai házában még negyedmagával írták össze (SSz. 1983, 220) halastaváról nem esik szó: elhanyagolták, akárcsak a városi tanács tulajdonában levőt. Az utóbbival kapcsolatban az 1533. évi tisztújító közgyűlés a következő határozatot hozta: „Item ain ersamer rat soll fleiß furkheren, ob sy ditz jars *den öden teicht inn Äetengraben* möchten wider machen lassen. Aus demselben teicht möcht man alsdann mit der zeit *den großen teicht* auch pauen oder weg furnemen, damit die teicht wider in pau gebracht werden, auf das die ir notdurfft baß ausrichten möge” (II/2: 232). Azaz a tiszteletreméltó tanács törekedjék arra, hogy megbízatásának évében az elhanyagolt¹⁰⁽³⁹⁾ halastavat ismét hozassa rendbe. Idővel aztán ebből a halastóból hozzá lehetne látni a nagy halastó (Széchenyi tér!) rendbetételéhez, hogy mindkét halastavat üzemeltetni lehessen, hogy a város szükségleteit jobban elláthassák. Ebből az is következik, hogy ebben az időben a mai Széchenyi tér helyén levő ún. nagy halastavat is elhanyagolták, ami nyilván a török veszéllyel, különösen a török 1529. évi és 1532. évi hadjáratával¹¹⁽⁴⁰⁾ függött össze.

5. A tóalmi völgyben szántóföldek is voltak. Az 1389. évi adatot már említettem. Unger Ákos (1458–1501) tulajdonában volt „ain Agker *Im Ätengraben*”, amelyet 1502-ben alsó-ausztriai rokonai kaptak meg (II/4: 66; II/1: 274; GedB. 71). Hengst Mártonnak is volt művelésre alkalmas földje, „erdrich *im Ätengreben* vnnder der herren teicht” (II/1: 296). Krenner Márkus (1534–1536) 1536. febr. 26-án *inn Ätengraben* fekvő két holdnyi szántójának gabonáját (tehát őszi vetést!) hagy első házasságából származó gyermekeinek (II/2 :104); a szántó a halastó mellett, *auf der herren deicht* volt. Ifj. Sieghart Mártonnak volt rétje *In den ätengraben bei dem deicht...*, *enhalb des pachl do die Spitlackher an stößen*, amelyet a városra hagyott: a városi tanács 1546-ban adta el (Gb. 156^r). 1546-ban a második fertályban lakó Schürenbrand János ad el rétet „*In den ätengraben oberhalb des deichts Zwischen des pachs daselbs vnd dem ackher auch wisfleckh*” (Gb. 154^v). 1551-ben a városi tanács ifj. Sieghart Márton volt rétje melletti két rétet *im Ätnggraben*, *im Atnggraben* ad el (Gb. 183^r). 1531. évi végrendeletben ¹⁵⁷szerepel „II joch glegen vnter thann, das do haist *pey teych*” (II/2: 54). Ha ez az adat a tóalmi völgyre vonatkozik, akkor a

Szárhalmi erdőben (*im Zarhalm* i. h.) fenyves is volt.¹²⁽⁴¹⁾

6. Schöttel Mihály polgármester és városi kamarás 1498. aug. 24–1499. máj. 18-i számadáskönyvében szerepel először elszámolás az *im Attengreben* levő mészégetőben égetett mészről; ugyanitt a Felberbrunn dűlőben levő mészégetőben égetett mészről is (II/5: 81–82). Az elsőből 78 mut 16 1/2 méc (mérő), a másodikból 3 mut 9 méc (mérő) meszet adtak el nemcsak soproniaknak, hanem a környékre (Szentmargitbánya, Oka, Ruszt, Darufalva, Petőfalva, Nagyhőflány; Gerse). Az első kétszer akkora teljesítményű volt mint a második: Vince kőművesmesternek, aki 1497-ben vett házat a Mészárosok utcájában (II/5: 77), az elsőt 36 dénárfontért, a másodikat 18 dénárfontért adta ki égetésre (*zu prennen*) a polgármester (II/5: 94). 1499. ápr. 6-án Vince és Miklós (*Klaws*) kőművesmesterek 12–12 napibért vesznek fel 24 dénárjával, mivel az első mészégetőt, *den grossen khalichofen* falazták (*haben gemawrt* II/5: 92); a második 1514-től *klain kalchofenn* is (II/5:214).

A két mészégető közül a második, a kisebbik a régebbi. Schadendorfer Tamás polgármester 1432. nov. 19-én bízza meg a Kirchschlagból (Alsó-Ausztria) érkezett Kaninger János kőművesmestert „*den kalchofen beim Felberbrunn zu prennen zu der stat notturft*”, ezért 22 dénárfontot kap (II/3:9). A mészégető (2. kép), miként az idézett meghatározás mutatja, a füzekkel (*felber*) körülvett forrás (*brunn*) közelében volt. Az első szőlőket is itt ültették ki. A szőlőkkel beültetett terület növekedésével alakult ki a Felberbrunn-dűlő (1424: „*weingarten bey dem Velberbrunn*” II/1: 29) a soproni határnak Rákos déli határa és a vizes fertői rétek (*Seewiesen*) alkotta sarkában. Eredetileg, a XIV. században nagyobb területű volt, mint a XV. században, amikor kivált belőle a Kräftner-dűlő (1465: „*die Grefften bey dem Velberprunn*” II/1: 95).

Kaninger János a város ún. építőmestere (*statmaister* II/3: 3, 6) volt: 1437. évi töredékes végrendeletéből tudjuk, hogy még egy városi mészégetőnek, „*dem cholichofen in dem Turlas*” viselte a gondját, sőt 4 dénárfontért vett hozzá építőkövet (II/6: 110). Ezek szerint a mészégető a Dudlesz-dűlőben (1402: „*weingarten gelegen yn dem Hintern Durlas*” II/1: 146) volt. Ez azonosítható azzal a mészégetővel, amelyről 1403-ból van adatunk: „*czehen jochart acker pey Sand Margreten gelegen pey Sand Agathen prun vnd stozzent mit aynem orth an dy chrawtgarten vnd mit dem andern an Petreins Czertleins chalhoffen*” (II/1: 148), azaz a Szt. Margit-kápolnánál a Szt. Ágota forrásnál 10 hold szántó, amelyek egyik végükkel a káposztáskertekig érnek, másik végükkel Zertel Péter mészégetőjéig. Stichenwinkel István kereskedő, Stichenwinkel Jakab Mészárosok utcai kereskedő (1379-től I/1: 184, 186) özvegyének, Katalinnak (–1402: II/1: 146) veje 1403. évi végrendeletében még említ 6 hold szántót „*ze Sand Margreten chyrchen gelegen*”. Mind a 10 hold, mind a 6 hold nyilván anyósa/apósa vagyonából származott. A Szt. Margit kápolna közelében („*prope ecclesiam beate Margarete virginis*”) egyetlen tagban 28 hold szántója volt Ortholf polgárnak (1327–1336): „*pro virginti octo iugeribus terrarum arabilium in uno ordine in terra civitatis Suproniensis*” (I/1: 69).¹³⁽⁴²⁾ A már említett Pápóci ¹⁵⁸János malátakészítőnek (1379–1412) káposztáskertje volt, „*Chrautgarten bev sand Margreten*”, a Szt. Margit-kápolna közelében (I/1: 226), ami azt mutatja, hogy a káposztáskertek – délről – a Szt. Margit-kápolnáig értek. Káposztáskertek több dűlőben voltak, sőt még a külvárosban (Wieden: GerB.134) is: külön dűlőt (1458-tól: *Krawtgerten* II/4: 60; II/1 96; GerB.134; II/5: 336) azonban csak az Au-dűlőből való kiválás után alkottak (1529: „*wisen die Awwisen genannt ...neben der krautgarten gelegen*” Gb. 77^v. 1500: „*krawtgarten außerhalb der Aw*” II/6: 274). A „*Krautgärten*”-dűlőből lett a „*Krautäcker*”-dűlő (1529: „*Zwen krautagkher bei dem teucht*” GedB. 278), magyarul Káposztás-dűlő, amelyet a második világháború óta nagyrészt beépítettek (emlékét a *Káposztás utca* örzi). Az 1529. évi adatban említett *teucht* 'tó' a mai napig megvan. A külön dűlővé alakulás előtt e káposztáskertek az Au-dűlőhöz tartoztak. Az 1379. évi házösszeírás szerint „*Do selbn pey der aw hat yecz haus ainen chrautgarten, wen vil dass ist Allain dy*

Juden hausseren dy habent chaynen chrautgarten nicht” (I/1: 183). Az 1277. évi várossá emelés után végrehajtott határfelosztás szerint minden házhoz, pontosabban háztelekhez (kivéve a zsidókét), így pl. a városházához is káposztáskert járt, amelyet a városi tanács bérbeadott, a XVI. században évi 80, majd 60 dénárért („von dem *khrawtgarten*, so in das rathaws gehört” II/5: 128, 142, 240, 294, 322, 385). A Káposztás-dűlőn az Ikva-patak folyik keresztül (1458: „ein klainer chrautgarten, der do stest *auf den pach*” II/4: 61). Itt más kertek is voltak (1493: „*aingarten bei deraw czu nagst* Herrn Jacob Jochim *krautgarten*” GedB. 24), rétek is (1458: „*ain wizzen in Krawtgarten*” II/4: 60; II/1: 96; GerB. 134; I/6: 27; II/5: 18, 336), hiszen az *au* jelentése ’Flußinsel, Wiese, Landschaft’. Maga az Au-dűlő bozótos (latinul *virgultum*) volt, amint ez egy 1494. évi oklevélből kitűnik („omnes *ortos caulium* secus quendam *virgultum* Aw appellatum” I/6: 138). Így érthető, hogy a polgármester 1433 áprilisában favágót küldött ki ide, aki 6 napszámban karókat vágott a várárok számára („das er holtz zu steken hat geslagen *in der Aw* czu dem statgraben” II/3: 17). Az Au-dűlő fontos volt a várárok vízellátása szempontjából: innen vezették az Ikva-patak vizét csatornán a várárokba (1438: „XIII *rinnen* zu dem fluss *aus der Aw* in den pargraben VIII tal. den.” II/3: 86). 1439-ben a molnárok 14 napibért kapnak 16 dénárjával, „das si haben gearbaitt an den rinnen daz wasser ze laitten *aus der Aw* in den graben” (II/3: 174). 1441. máj. 3-án egy kovács 40 dénárt kap „für ain ketter (’rácsozat’) zu den rinnen in den graben *aus der aw*” (II/3: 327).[14\(43\)](#)

1592. A második mészégető a Felberbrunn-dűlőben

Káposztáskertek az Ikva-patak baloldalán is voltak.¹⁵⁽⁴⁴⁾ A bozótos Au-dűlő itt érintkezett a Brunn-Dudlesz-dűlővel (1430: „weingarten in dem Durlas vnder dem brunn” I/3: 9). Itt, a mai Brunn-Dudlesz-dűlőben volt szerintem a jó termést biztosító időjárás ¹⁶⁰patrónusaként tisztelt Antiochiai Szt. Margit kápolnája¹⁶⁽⁴⁵⁾ itt volt a „Sand Agather prun”,¹⁷⁽⁴⁶⁾ itt volt Zertel Péter (1366–1403) pátricius 1403-ban említett, ill. Kaninger János kömüves 1437. évi végrendeletében említett mészégető (3. kép). Zertel Péter Annát, Agendorfer Lőrincz (1339–1356) ágfalvi birtokos, soproni pátricius leányát vette

10 dénár-solidusba (300 dénárba) került 1432-ben (II/3: 8), a méc (mérő) tehát 10 dénárba. Vetterler 162 Frigyes halála után Miklós kőműves (1424–1452)²²⁽⁵¹⁾ Engel kőművessel együtt lesznek a mészégető mesterek (*kalchprenner*): 1441. máj. 19–22-ig két kíségetővel (*chnecht*) végeznek egy égetéssel. Ők fejenként napi 1 dénárfontot kapnak (vasárnap, május 21-én nem járt bér), a kíségetők az első két nap 12–12 dénár napibért. Máj. 23-án két fuvaros öt dénárfontért szállítja az égetett meszet a városházára (II/3: 329).²³⁽⁵²⁾ A szállítás irányából („kalch ze furen herauf vom kalichouen”) következtethető, hogy a Felberbrunn-dűlőből hozták az égetett meszet. Máj. 24–26-ig újabb égetésre többet fizet nekik a polgármester, hogy hatékonyabban dolgozzanak („daz sy den chalch fuerderlich prennen”): három napra fejenként 7 dénárfontot kapnak és külön még összesen 60 dénárt. Máj. 27-én kíségetők (*knechten*) a mészégető körüli üres területen („auf der oden”) 28 dénárért kialakítottak egy részt, ahová az egyik kíségető 160 dénárért kihordta az egész égetett meszet. A pünkösöd vasárnap (jún. 4) előtti héten (máj. 28–jún. 3) nem dolgoztak, ugyancsak pünkösdhétfőn (jún. 5) sem: az egész égetett meszet két fuvaros máj. 6–7-én 5 dénárfontért szállította be a városházára (II/3: 330). Jún. 8–10-ig újra égettek, ezért két részletben összesen 6 dénárfontot kaptak (II/3: 331).

Ugyanígy üzemelt a mészégető 1442-ben: aki kihordta a meszet, most – nyilván nagyobb mennyiségért – 360 dénárt kapott; aki a városháza pincelyukján át leszórta a pincébe, 66 dénárt (II/3337). Az 1440-es évektől Eilinsgrab Egyed, a belső tanács tagja (1428–1467), aki hétszer volt városbíró, háromszor polgármester, felügyeli a mész eladását, amit többek között a Passauból betelepült Baier János (1456–1466) intézett, akinek nem volt polgárjoga (II/4: 37,277). 1466-ban mérőedényt (*kalichmecen*) és zárat vettek a városházi mészraktárra (*kálchkamer* II/4: 266), ami arra mutat, hogy a mész ekkor már keresett cikk volt. Az égetést András kőműves (1456–1481 után) végezte (II/4: 266), akinek éppen a Felberbrunn-dűlőben volt szőlője (GerB. 127). A Dudlesz-dűlőben levő mészégetőről külön nem esik szó, pedig még működött: Eilinsgrab Egyed 1467. évi végrendeletében ugyanis arról is szól, hogy a két kis mészégető (*II kalichöffnenl*) után 24 dénárfonttal tartozik a városi tanácsnak, amely viszont 20 mut árával adósa maradt (II/1: 101). Ez éppen fedezte a 24 dénárfontos tartozást.

8. Az 1467. évi végrendeletben említett két kis mészégetőből (*II kalichöffnenl*) csak a Felberbrunn-dűlőben lévő maradt meg. 1470-ben a nagybőjtben, márc. 8–ápr. 18-ig épül egy nagy mészégető kemence. Méreteire az építkezés idejéből és az építkezésnél foglalkoztatott személyek számából lehet következtetni: az első hét első három napján 1 segédmunkás, a következő három napon 2 segédmunkás és 1 kőműves; a második és a harmadik héten 4–4 segédmunkás és 1-1 kőműves; a negyedik héten 4 segédmunkás, 1 kőműves és három napon át 2 ács; az ötödik böjti hét első három napján (Judica vasárnap előtti csütörtök, péntek és szombat) nem dolgoztak, a következő három napon 5 segédmunkás és 1 kőműves; a hatodik böjti héten 1 kőműves, virágvasárnap előtti három napon 5 segédmunkás, az után három napon 2 segédmunkás. A kőművesnek 20 dénáros, a segédmunkásoknak az első két héten 12 dénáros, a következőkben 15 dénáros napibért fizetett a polgármester (II/4: 314–315). A mészégető mester, aki Sopronban általában kőműves volt, kövekből építette a kemencét, régi magyar nevén a mészpestet, akárcsak a legújabb időkig a népi önellátásra szolgáló mészégető kemencét. „Ezt gyakran partoldalban készítik, így a környező talaj a kemence jelentős részét szigeteli. A kör alakú kemencében tűzteret, ennek elején boltozatos, álboltozatos tüzelőnyílást képeznek ki. 163A tűztér fölé boltozatosan összehajló falakkal égetőteret emelnek. A kemence teteje meglehetősen szélesen nyitott marad. A megfelelő kőzetfajtákból kifejtett darabos köveket itt rakják a tűztérbe. Miután azt megtöltötték, a kemence felső nyílása felé púpozzák tovább úgy, hogy az nagyjából boglya alakúra nő. – A meszet fával égetik, ahol rendszeresebb a termelés, tűzifát használnak... A tüzelésnek hosszú órákon át kell folynia, a tűznek át kell járnia a kemence egészét. A lángnak ki kell csapnia a kövek közül a kemence tetején. Egy-egy helyen rendszeresen több kemencét építenek, hogy

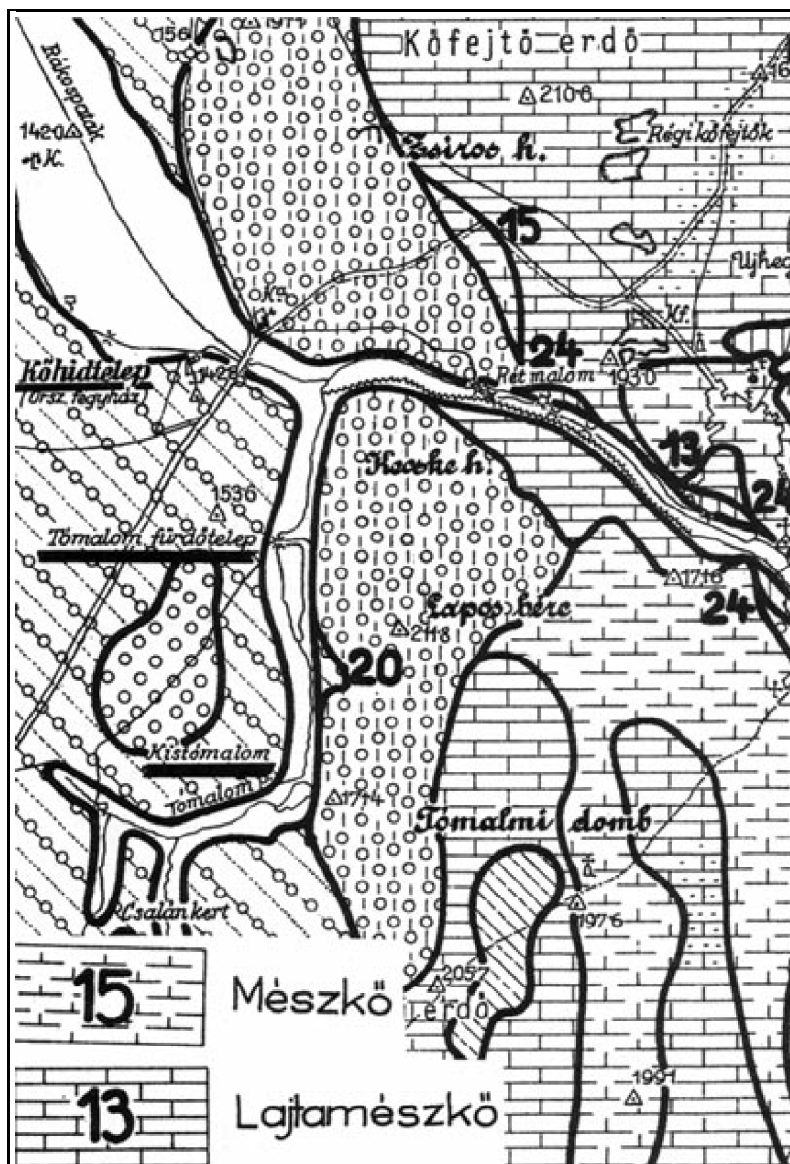
folyamatosan dolgozhassanak. Mivel hosszú időn át éjjel-nappal tüzelni kell a kemencék alatt, a mészégetők ideiglenes szállásokról gondoskodnak, kunyhót építenek. Égetés után a kemencét hűlni hagyják, majd kirakják a kész égetett meszet...” (Filep Antal: NéprLex. III, 585–586).

Amint láttuk, a XV. századi soproni mészégetés sokban hasonló volt a későbből ismert népi mészégetéshez. Még a mai térképek is feltüntetik kb. a Kis-Tómalom magasságában a Meszes-dűlőt, ill. a Régi mészégetőt (1. kép). Vendl Miklós 1935-ben készült „Sopron környékének földtani térképé”-n²⁴⁽⁵³⁾ jól látható, milyen nagy területen találhattak mészkövet (4. kép). 1470-ben a mészégetőt a tóalmi völgyben építették: ez volt ugyanis az a „khalichofen im Ättengraben”, amelyről fent (6. pont) már szóltunk, amelyet a „nagy mészégető”-nek neveztek, szemben a Felberbrunn-dűlőben levő „kis mészégető”-vel. A „nagy mészégető” közelében folyt köfjtés: Vince kőművesmester (1497–1523), aki mindkét mészégető kemencét üzemelteti, 1522. máj. 19-én 28 dénárfontot kap, „kalchoffen *im Stayprwch* tzw vassen vnd tzw prennen” (II/5: 312).²⁵⁽⁵⁴⁾

A „nagy” mészégető kemence megépülése után közel 25 esztendeig hiányzanak az adatok. Csak annyit tudunk, hogy 1491-ben az égetett mész mérője (méc) 8 dénárba került (II/4: 384). A „kis” mészégetőt 1495-ben ketten három napig javítják 24 dénáros napibérért; égetésre Farkas mészégető mester (*khalichbrenner*) kapja meg 19 dénárfont fizetésért (*sold* II/5: 57). Viszont 1495-ből ismerjük a „nagy” mészégető forgalmát: 36 mut 22 mécs meszet adnak el, ebből visznek a vármegyébe is, Bánfalvára (17 mécs), Csepregre (2 mut 28 mécs), Lövöre (*Schützen*, 4 mut 17 mécs), Széplakra (*Schrippen*, 4 mut); 1 mécs mész a soproniaknak 8 dénárba, a nem soproniaknak 12 dénárba kerül. 1498-ban a „kis” mészégető terméséből 3 mut 9 mécs meszet adnak el (ebből 6 mécs a Vas vármegyei Gersére²⁶⁽⁵⁵⁾), ugyanakkor a „nagy” mészégetőből 15 mut 26 1/2 mécs hét Sopron vármegyei helységbe²⁷⁽⁵⁶⁾ 1498-tól – mint már említettük – Vince kőművesmester üzemelteti mindkét mészégetőt: ekkor, dec. 2-án a polgármester 5 napszámot fizet ki 24–24 dénárjával a „kis” mészégető köpenyének falazásáért („*von dem mantel am khalichofen im Velberprunn*” II/5: 90); 1499. ápr. 6-án Vince és Miklós mestereknek 12–12 napszámot 24–24 dénárjával a „nagy” mészégető – nyilván égetés utáni – falazásáért (II/5: 92).²⁸⁽⁵⁷⁾

1649. A mészeladás igazában a XVI. században lendült fel: ez azt mutatja, hogy most terjed el igazában a mész különböző felhasználása nemcsak Sopron városában, hanem a vármegyében is. 1503-ban 61 mut 17 mécs adnak el, 8, ill. 10 dénárjával mécenként (II/5: 123–125).²⁹⁽⁵⁸⁾ Ez a nagy mennyiség nyilván a két mészégetőből származott. Viszont csak a „nagy” mészégetőből 1504-ben 20 mut 29 mécs,³⁰⁽⁵⁹⁾ 1505-ben 21 mut 5 mécs (II/5: 149–150) adnak el³¹⁽⁶⁰⁾. 1505. jan. 2–febr. 15-ig újra kellett építeni (*vassen*) a „nagy” kemence (*im Attngraben*) köpenyét: az ehhez szükséges követ Vince mester (napibére 32 dénár) és segédje (napibére 24 dénár) három napig törte, aztán húsz napon át Vince mester 2–4 segéddel falazta (32, 24, 20 dénáros napibérrel).³²⁽⁶¹⁾ Két héttel az építés befejezése után, febr. 17–27-ig, tehát 11 napig Vince mester felügyelete alatt 9 segéd (*knecht*) 32 dénáros napibérért éjjel-nappal, tehát vasárnap (febr. 23). is tüzelt, égette a mészkövet; Vince mester az égetésért (*prannt*), fáradságáért (*mue*) és ruhára (*hofgewant*) 3 dénárfontot kapott (II/5: 161–162).

1514-ből mindkét mészégető forgalmát ismerjük. A „kis” mészégetőből 19 mut 16 mécs,³³⁽⁶²⁾ a „nagy” mészégetőből 13 mut 5 mécs³⁴⁽⁶³⁾ utáni bevételt jegyzi fel a városi kamarás számadáskönyve (II/5: 214–216). A „kis” mészégetőt 1514-ben Urban Lajos (*Ludwey*) mészégető mester üzemelteti, aki nov. 10-én az égetésért 24 dénárfontot kap (II/5: 229–230); ugyanakkor téglágető mester is volt (II/5: 205, 235).

1654. Mésző a harmadik mészégető környékén

A fellendülést főleg a két mészégető adatai mutatják. 1522. febr. 24–nov. 21-ig eladtak 53 mut 12 méc égetett meszet, ebből Sopronon kívül – a korábbi 5–7 helyett – már 12 Sopron vármegyei helységbe³⁵⁽⁶⁴⁾ is jutott (II/5: 297–300). 1523. február 11-én Scheuchenstein János kőfaragó 36 dénárfontot és 60 dénár borralót kap a „nagy” mészégető köpenyének falazásáért és a mészkő égetéséért (II/5: 338). Febr.11–1524, jan. 23-ig 68 mut 25 méc égetett meszet adnak el Sopronba, a vármegyébe és Vas vármegyébe (Gerse, Kőszeg) is (II/5: 327–332).³⁶⁽⁶⁵⁾ Scheuchenstein János kőfaragó és mészégető mester nem volt soproni lakos: Vulkapordányból (*Praderstarff*) hívta el Bálint soproni kőfaragó (II/5: 340). Az égetés befejezése után visszament; nov. 10-én Wieser János soproni kőműves hívta el, még 60 dénár borralót is kapott (II/5: 347). Nem tudni, ¹⁶⁶mikor égetett újra Sopronban. Mindenesetre 1524. ápr. 22–1525. márc. 28-ig 71 mut 14 méc égetett meszet adnak el Sopronba és 11 vármegyei helységbe.³⁷⁽⁶⁶⁾

Mialatt ez az eladás folyik, újabb égetésre készítik elő a „nagy” kemencét: Máté kőműves 4 napszámban (30-30 dénár) kijavítja (II/5: 411), Hueter Boldizsár városi futár (*leuffl*) újra elhívja a pordányi kőfaragót (II/5: 424; II/6: 372), aki júl. 17–aug. 28-ig égeti a mészkövet és ezért különböző heti részletekben összesen 22 dénárfontot kap (II/5: 410, 412–413), amit rovásos botján (*finnhalt seines rabusch*) jegyeznek fel. Ennek az égetett mésznek eladásáról nem maradt fenn számadás, de ismerjük ezekből az évekből a város bevételét a teljes eladott égetett mész után:

1522: 63 font 18 dénár (II/5: 300)

1523: 92 font 3 solidus 18 dénár (II/5: 332)

1524: 82 font 16 dénár (II/5: 406–407)

1525: 98 font 4 solidus 15 dénár (II/5: 412), [38\(67\)](#)

A mészégető számára 1525 március elején 5 napszámban termelnek ki fát az erdőben (II/5: 434), de a mészégetés visszaesik: 1528-ban a „nagy” mészégetőből már csak 14 mutot adnak el (kiadatlan számadáskönyv 12–13), [39\(68\)](#) ugyanannyit mint a „kis” mészégetőből (lásd alább). 1530-ban a kettőből ugyanannyit (32 mut 7 méc), de Sopronon kívül csak Harkára visznek 2 mécet, amit a városi tanács utalt ki jobbágyközsége temploma részére (kiadatlan számadáskönyv 51–54). Ekkor már Walch Szilveszter kőműves (1523–1541) égeti 22 dénárfontért a „nagy” kemencét (számadáskönyv 115; II/2: 145). A visszaesés nyilván az 1526 óta mind fokozottabb török veszély miatt következett be (5. kép).

10. Kevesebbet tudunk a Felberbrunn-dűlőben levő „kis” mészégetőről: 1522. márc. 22628-ig [40\(69\)](#) Máté kőműves és 4 segédje dolgoznak (32, ill. 30 dénáros napibérért) a kemence falazásán (II/5: 310–311). Az említett Walch Szilveszter kőműves és mészégető mester 1524. jan. 16-án 28 dénárfontot vesz fel az 1523. évi falazásért és égetésért, s 8 krajcár, azaz 32 dénár borraavólót [41\(70\)](#) is kap; októbertől 1525. márt. 7-ig újra éget 51 dénárfontért (II/5: 348, 413–414). 1528 januárjában Glait Illés tégláégető mester falaztatja a kemencét, amelyből 13 mut 21 méc égetett meszet adnak el (számadáskönyv 89, 65–66). Az ápr. 24-i városi közgyűlés követeli, hogy a magisztrátus ellenőrizze a két mészégető kemencét, amelyért Glait Illés feleljen; ez 1529-ben és 1530-ban megismétlődik (II/2: 207, 213, 217). 1530-ban Glait Illést 32 dénárfontért fogadják fel a „kis” mészégető működésének ellátásáért (számadáskönyv 115). Az idők jele, hogy az 1532. [167](#)évi városi közgyűlés követeli: Sattler Egyed csősz (*veldhuetter*) nemcsak a szőlőket, hanem a mészégető és a tégláégető kemencéket is vigyázza (II/2: 225), [42\(71\)](#)

11. Mind a három mészégető kemence víz közelében létesült: a vízre nyilván a kemencének az égetés befejezése utáni hűtésére volt szükség. Az első kemence – amint láttuk – a XIV. század első felében *pey Sand Agathen prun* létesült (első adat: 1403) és 1470-ig, a harmadik, ún. „nagy” kemence építéséig üzemelt. A második, az ún. „kis” kemencét a XIV. század második felében *beim Felberbrunn* építették (első adat: 1432); a harmadikat, az ún. „nagy” kemencét 1470-ben *im Attengraben* építették: mindkettőnek a működését 1536-ig követhettük. Az utóbbi helyen (első adat 1389: *aytten graben*) az 1470-es évek második felében vagy az 1480-as években létesített a városi tanács nagy halastavat (első adat 1491: *Teich in Aëdtenrëben*; 1536: *der herren deicht*), az 1490-es években pedig idősb Sieghart Márton, unokaöccse, ifj. Sieghart Márton és Csitai György kis halastavat (első adat 1500: *teichtl*). A két halastavat a forrásokon kívül az *Aytenpach* nevű patak (első adat: 1428) táplálta. Mind az *Äytenpach*, mind az *aytten graben* földrajzi név a XIV. században keletkezett: az első a mai Tóalmi pataknak, a második a tóalmi völgynek a neve. Elsődleges a pataknev, ezt vitték át a völgyre. Az *Ayten/aytten* az *Agatha* női név birtokos esetének (*Agathen*) nyelvjárási változata. [43\(72\)](#) További változatok: *Aëdten/Atten* [44\(73\)](#), ill. *Atten* [45\(74\)](#). A *graben* többes száma, *gräben/grëben* csak a mészégető kemence ill. a két halastó létesítése (vö. *fluchtgraben*, *rinnen*) után tűnik fel. A *Sand Agathen prun* és az *Aytenpach*, *aytten graben* földrajzi nevek

Szt. Ágota kultuszáról tanúskodnak. A Felberbrunn-dűlőben csak szőlők voltak; a Szt. Ágota nevével jelzett két helyen viszont szántóföldek. Mindkét hely fontos országút mellett volt: az első a bécsi, a második a pozsonyi országút mellett. A XIV. és a XV. században mindkét irányból pusztító támadások érték a várost és a határát. Pl. az 1336/37. évi magyar–osztrák háborúban: „Für Ödenburg ... Mit *prant* geschach den veinden wel!” (SSz. 1990, 342); az 1439–1464 közti háborús években a Szt. Mihály-plébániatemplom tornyában toronyőrök éjjel-nappal vigyázták a pozsonyi országúton közeledő ellenséget (Házi i. m. 124).⁴⁶⁽⁷⁵⁾

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

168 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Szende Katalin: Sopron és Pozsony kapcsolatai a késői középkorban¹

Szende Katalin: Sopron és Pozsony kapcsolatai a késői középkorban¹⁽⁷⁶⁾

„Wir sein noch wol ingedenkeh der bruderlichen trew und alten frewntschafft, dy ir uns beweist habt...” – kezdi Pozsony város tanácsa a soproniakhoz írott egyik levelét 1459-ben (SoprOkl. I/4, 347–8), amelyben az országot vagy a két várost érintő új hírek felől tudakozódnak. Az alábbiakban azt vizsgálom, mit jelentett a valóságban ez a szépen hangzó kifejezés, milyen esetekben és milyen módon nyilvánult meg a barátság és a szoros kapcsolat, ill. a jog, az igazgatás, a gazdaság mely területeire terjedt ki, és melyekre nem.

A két város példásan jó forrásadottságokkal rendelkezik: okleveleik, városi könyveik és egyéb feljegyzéseik jó része ma is a kutatás rendelkezésére áll. Mivel a pozsonyi anyag többsége még kiadatlan, az alábbi áttekintésben a soproni levéltár teljes anyaga mellett csak a pozsonyi oklevelek regestáit²⁽⁷⁷⁾ és a Protocollum Testamentorum³⁽⁷⁸⁾ XV. századi bejegyzéseit tudtam figyelembe venni. Mivel azonban a soproni levéltárban a városi kancellária saját feljegyzései és a Pozsonyból érkezett oklevelek egyaránt megtalálhatók, a végrendeletek pedig a többi város polgáraival fennállt kapcsolatok lejegyzésén keresztül is lehetőséget adnak az arányok helyes megítélésére, talán nem tűnik túlzott merészségnek, ha az említett források alapján minőségi és mennyiségi következtetéseket is igyekszem majd levonni.

A konkrét kapcsolatok elemzése mellett a két város fejlődésének hasonló vonásait, ill. eltéréseit is röviden bemutatom, hiszen ezek sok esetben befolyásolják a kapcsolatok módját és jellegét.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Szende Katalin: Sopron és Pozsony kapcsolatai a késői középkorban¹ / I. Jogi és közigazgatási vonások

I. Jogi és közigazgatási vonások

Bár nem feladatom a várossá válás folyamatának bemutatása, említést érdemel, hogy az első fennmaradt kiváltságlevelek mindkét település esetében csak betetőzték és jogilag megerősítették a megelőző évtizedekben lezajlott fejlődést.⁴⁽⁷⁹⁾ Pozsony és Sopron vára is ispáni székhely volt a XI. századtól, melyekhez számottevő iparos-kereskedő lakosság csatlakozott. Ezek az elemek a XIII. század folyamán különböző adminisztratív és gazdasági kiváltságokat nyertek: összegzésük Sopron esetében IV. László 1277-es oklevelében⁵⁽⁸⁰⁾, Pozsony számára III. András 1291-es privilégiumában⁶⁽⁸¹⁾ maradt fenn. A két egymástól függetlenül keletkezett oklevél tartalma több ponton mutat rokon vonásokat, ami a két város hasonló fejlődésére enged következtetni.

169 Mindkét jogbiztosító iratot a XIII. század végi cseh-osztrák–magyar határvillongások során, a II. Ottokár cseh királlyal, ill. az I. Albert osztrák herceggel kötött békék után foglalták írásba, a városlakók hűségének jutalmául. Biztosították a városba település szabadságát, az ispán joghatósága alóli függetlenséget. Helyette a Szt. György napon választott bíró (Sopronban vilitus, Pozsonyban judex néven) ítélkezik.

Szabályozták a gabona- és bortized szedését is. A városi önállóság megerősítése mellett mindkét helyen maradtak a megyés ispánoknak bizonyos korlátozott jogai: Sopronban vámot szedhetett a hetipiacra jövő idegen kereskedők áruja után, Pozsonyban a halászhajó zsákmányának 1/3-a illette meg. Bizonyos kérdésekkel viszont csak egyik vagy másik kiváltságlevél foglalkozik kiemelten. Sopronban a városhoz csatolandó területek (Udvarnok és *Luer* 'Lövér' földek), a hetipiac szabályozása, valamint a városfalak és tornyok⁷⁽⁸²⁾ javítására fordítható vám- és tizedjövedelmek tartoznak ide. Pozsonyban a csallóközi kikötő, a vámfizetés, ill. -mentesség részletezése, a zsidók, továbbá a kül- és belvárosi lakosok azonos jogállásának rögzítése érdemelt említést. Ez azt mutatja, hogy Pozsony, mint fontos kereskedelmi agglomeráció egy lépéssel előbbre tartott a fejlődésben a városi kereteit ezekben az évtizedekben kialakító Sopronnál. Pozsony fejlettebb voltára utal az is, hogy az 1308-ban keletkezett „Descriptio Europae Orientalis” Pozsonyt az akkori 10 legjelentősebb magyarországi város között sorolja fel. Sopront viszont nem említi.⁸⁽⁸³⁾

A további kiváltságolások a két város hasonló fejlődéséről tanúskodnak. Nehéz persze megítélni, hogy a privilégiumok egy már meglévő állapotot szentesítettek, vagy éppen ezek váltak a fejlődés előmozdítóivá.⁹⁽⁸⁴⁾ Pl. mindkét város az egész országra kiterjedő vámmentességet kapott III. Andrástól, mégis elsősorban a polgáraik által leggyakrabban használt útvonalakra, ill. területekre igyekeztek ezt a későbbiekben megerősíteni: Sopron a Rába és a Lajta közti területekre (1323, I/1. 39–40), Pozsony először Pozsony megyére, majd a dunai útvonalra, főleg Visegrád és Buda felé.¹⁰⁽⁸⁵⁾ Országos vásár tartására mindkét város 1344-ben kapott engedélyt¹¹⁽⁸⁶⁾, tehát szűkebb piackörzetükön túlmutató gazdasági jelentőségüket egyszerre szentesítette az uralkodó. Az árumegállító jog, bár az 1291-es pozsonyi privilégiumban már szerepelt, Károly Róbertnek a bécsi útvonalat mesterségesen eltorvasztó gazdaságpolitikája miatt a XIV. században nem érvényesülhetett. Hatékony formában (3 másik határszéli várossal együtt) mindkét város 1402. jan. 22-től élvezhette, és bár Zsigmond ez év október 1-jén hatálytalanította ezt a rendelkezést, a városok a januári kiváltság alapján tovább gyakorolták az **170**árumegállítást, amint ezt Pozsony esetében már kimutatta a kutatás.¹²⁽⁸⁷⁾ Az október 1-jei határozat viszont azzal járult hozzá a magyar városok megerősödéséhez, hogy ezek polgárait egységesen kivonta a régebben kiváltságolt városok (Buda és Kassa) árumegállító joga alól. Mátyás korlátozó rendelkezései után a Jagelló-korban már Nagyszombattal összefogva sem tudták Buda ellenében teljességgel érvényre

juttatni.¹³⁽⁸⁸⁾

Sok bonyodalmat okozott mindkét városnak és Nagyszombatnak is azon „régí kiváltságuk” érvényesítése, hogy idegen kereskedők csak e három város valamelyikén keresztül szállíthatják áruikat nyugatról az ország belseje felé. Az erről szóló kiváltságlevelet Bécs tiltakozása miatt a Jagelló-korban többször is közösen átiratták (PVLt 4366, 4469, 4693, 4815), sőt a vita a Habsburg uralkodók idején is folytatódott.

A városok országos szereplése és egységes jogi megítélése a XV. század második harmadától mutatható ki. Ekkortól vált szokássá a városok meghívása az országgyűlésekre¹⁴⁽⁸⁹⁾, bár részvételük igen bizonytalan volt. Pl. az 1432. januári gyűlés előtt Sopron tanácsa Pozsonytól tudakozódott, hogy őket is meghívták-e Budára, majd a budai tanácstól érdeklődtek a végzések felől, bár „papíron” ők is részt vettek ezek meghozatalában (I/3, 36,42). Figyelemre méltó azonban, hogy a városok kikérték egymás véleményét a részvételt illetően.

A tárnoki ítélőszék kifejlődése szintén erre az időszakra tehető, bár a későbbi ítélkezési rendhez hasonló joggyakorlat már korábban is megfigyelhető.¹⁵⁽⁹⁰⁾ Pl. a lázadó soproni külvárosiakkal szemben 1426. jan. 31-én meghozott tárnokmesteri ítéletben pozsonyi és nagyszombati esküdtek működtek közre (I/2, 293 skk., vö. I/2.288–291). Az összetartozás tudatának egyik legkorábbi kifejeződése éppen az az oklevél, melyben Pozsony tiltakozott Sopron III. Frigyesnek történő elzálogosítása ellen, „mert az egyike a hét városnak, és nem akarnak a szent koronától elválasztatni”.¹⁶⁽⁹¹⁾ 1465-ből arról maradt fenn adat, hogy Sopron Pozsony városától érdeklődött a tárnoki oktavás törvényszék megtartását illetően (I/5. 180). A hét szabad királyi városra vonatkozó jogok gyűjteményén kívül Pozsony, Sopron és Nagyszombat közös jogszabályának leírása is fennmaradt a pozsonyi levéltárban (PVLt. 4176).

A két város polgárainak egymás elleni peres ügyeiről (néhány később tárgyalandó pénzügyületet leszámítva) nem sok adat maradt fenn. 1427-ben a soproni tanács a – valószínűleg bátyja huszita kapcsolatai miatt – jogtalanul bebörtönzött Peter Dremel ügyében írt Pozsonyba (PVLt. 1009). 1434-ben Rozgonyi János tárnokmester azért hívta meg a pozsonyi polgárok képviselőit a tárnoki bíróságba, hogy eldöntsék a vitát a soproniakkal (PVLt. 1347). Gyakoribb volt, hogy az egyik város esküdtszéke bírótársakként ítélkeztek a másikat, ill. egy harmadik felet érintő ügyben. 1516-ban pl. soproni és ¹⁷¹nagyszombati polgárok vitájában pozsonyiak döntöttek, Sopron városa és Erdélyi Jakab (Behaim alias Sibenburger) ügyében 2–2 pozsonyi és nagyszombati polgár ítélkezett (PVLt. 4587, 4588, 4593). 1526-ban a kelénpataki és a zárányi jobbágyság közötti birtokviszály elrendezésére Sopron két pozsonyi tanácsagot is meghívott ítélőtársakul. (I/7, 202–4.)

Pozsony az ítélkezés gyakorlati oldalában is segített Sopronnak: 1465 májusában kölcsönadták a bakót (*stadtzüchtiger*), János mestert, akinek tevékenységéért 6 fontdénárt fizettek ki (II/4, 249), mivel azonban nem küldték vissza idejében, Ludwig Kunigsfelder városbíró sürgető levelet írt a soproni tanácsnak (I/5, 180).

A két város kapcsolatának lényeges része volt az egymás körzetében lezajlott hadi eseményekről, háborús előkészületekről vagy békekötésekről szóló értesüléseik cseréje. 1431 és 1436 között a husziták mozgólódásairól szóló híradások a legfontosabbak, Galgóc, Nagyszombat és Szentgyörgy térségéből. A pozsonyiak több levelükben is hangsúlyozták, hogy veszély esetén Sopron fegyveres segítségére is számítanak (I/3, 33–34, 36, 69–70). 1432–33-ban több alkalommal is szerepel a soproni polgármester számadáskönyvében a huszitákkal kapcsolatban Pozsonyba levelet vivő követ költségeinek elszámolása (II/3, 4, 8, 14). Utoljára 1463 novemberében kaptak hírt a soproniak Pozsonyból a huszitákról (I/5,

A középkori „hírszerzés” szép példája az a levél, melyet Jacob Löffler pozsonyi tanácsstag írt városának 1441. márc. 3-án Bécsújhelyről (PVLt. 1754, a regesztagyűteményben tévesen Érsekújvárról keltezve). Ebben tudatta velük, hogy Erzsébet királyné Sopronhoz hasonlóan Pozsonyt is el akarja zálogosítani III. Frigyesnek, és inti őket, hogy idejében álljanak ellent ennek a lépésnek. Igen fontos az a tudósítás, melyet Liebhart Eckenfelder küldött 1450-ben Sopronba a magyar rendek és III. Frigyes között lezajlott békétárgyalásokról (I/3, 298–300). Valószínűleg ezt a választ előzte meg a soproniak levele, amelyben arra kérték a pozsonyiat, írják meg az új híreket, melyek a Dunántúl összegyűlt főemberekkel kapcsolatosak, és küldjék el azokat a levelet átadó Oswald Praitendorffal. (II/4. 212).¹⁸⁽⁹³⁾

1454-ben a pozsonyiak érdeklődtek Soprontól régi ellenségük, Nankenreuter Nabuchodonozor felől, aki tudomásuk szerint a csepregi templom körül épített ki erődítést magának (I/4, 63–64). Mátyás uralkodása alatt a török elleni harc előkészületeinek állásáról és egyéb hadmozdulatokról cserélték ki értesüléseiket (II/4, 347–8; 115, 86, 175. 227–8). 1495-ben a soproni magistratus Újlaki Lőrinc hg. felől érdeklődött a pozsonyiaiktól (PVLt. 4028).

Az, hogy a pozsonyiak sokszor tudtak országos jelentőségű eseményekről hírt küldeni Sopronba, összefüggött azzal, hogy az uralkodók és az ország vezető méltóságviselői igen gyakran tartózkodtak a Duna-parti városban, ott állandó székhellyel is rendelkeztek.¹⁹⁽⁹⁴⁾ Ez a tény Sopron és Pozsony kapcsolatait is sokkal intenzívebbé tette, számos esetben tudakozódtak levélben vagy személyesen az uralkodó holléte felől (1421: I/2, 206–7; 1427: II/2, 385; 1434: I/3, 76; 1437: PVLt. 1541; 1465: I/5, 175; 1502: PVLt. 4245).

¹⁷²A Pozsonyba küldött követek vagy tisztségviselők lehetőség szerint megerősítették a város kiváltságait vagy újakat eszközöltek ki (vö. I/2, 201–2, 204; I/4, 249; II/5, 347). Így nem véletlen, hogy Sopront érintő számos privilégium Pozsonyban kelt (pl. I/1, 39–40, 59–60 stb). Niczky Benedek nemes lefejezése ügyében is Pozsonyból tudósítottak Sopron követei (I/2, 292). Más alkalmakkor az uralkodó utasítására mentek Sopron küldöttei Pozsonyba, ekkor legtöbbször adót, újévi ajándékot, hadianyagot vagy egyéb hozzájárulást kellett magukkal vinniük (adó: 1404-ben 400 aranyforint, 1112. 296; újévi ajándék: 1427-ben I/2. 348; 1428: 112. 354, II/2. 387, 389; 1430: I/3. 6; borszállítás a király asztalára 1435: I/3, 103; 1479: I/5, 383, I/6. 188; hadianyag 1466: II/4, 266; 1492: I/6, 100).

Sopronban jóval ritkábban tartózkodtak huzamosabb ideig uralkodók, így pozsonyi követek is ritkán keresték fel a várost a fentiekhez hasonló célzattal. Külön említést érdemelnek az 1440/41-ben Erzsébet királyné szolgálatában tett utak (II/3, 244–5, 255). Ekkor a pozsonyiak is felkeresték őt Sopronban (PVLt. 1725, vö. 1723). 1490-ben II. Ulászló nyilván politikai okokból kérette magához a soproni követeket (I/6, 78–9). Más fontos személyiségekkel is találkoztak a soproniak Pozsonyban, pl. 1427-ben az olmützi püspökkel (II/2. 383), 1453-ban Cillei Ulrikkal (II/3, 404).

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Szende Katalin: Sopron és Pozsony kapcsolatai a késői középkorban¹ / II. Gazdasági vonatkozások

II. Gazdasági vonatkozások

Pozsony és Sopron gazdasági fejlődése – amint már a kiváltságlevelek kapcsán láttuk – számos hasonló

vonást mutatna.²⁰⁽⁹⁵⁾ A várossá alakulás után mindkét helyen jelentős földterületek voltak a polgárság kezében. Ezek a XIV. század folyamán jórészt szőlőkké alakulnak át, a polgárok fő bevételi forrásává a bortermelés és -kereskedelem válik. Ezzel egyidejűleg a mezőgazdasági termények biztosítására sorra vásárolták meg a város körüli falvakat. Az iparosok aránya (22–26%) és ezen belül az ipart főfoglalkozásként űzők részesedése (73–76%) is megegyezett a két városban a XV. század folyamán. Hasonló az iparágak differenciálódása is: 1379-ben Sopronban 32, Pozsonyban 31féle iparág mutatható ki, később Pozsony fejlődése szerteágazóbb volt.²¹⁽⁹⁶⁾

Sopron és Pozsony is erősen kapcsolódott a határ túloldalán levő területekhez, állandó volt az idegen pénzek, főleg a bécsi dénár jelenléte. Végül hasonló vonásokat mutat a fejlődés megtorpanása, az 1458/9-es gazdasági visszaesés hatása, majd a hanyatlás a XV–XVI. század fordulóján. 1525-ben már a három ÉNy-i szabad királyi város fizette a legkevesebb adót, csak 400–400 aranyforintot.²²⁽⁹⁷⁾ Mindkét városra jellemző volt a tőkeszegénység, az osztrák és dél-német kereskedők befolyása²³⁽⁹⁸⁾, valamint a budai polgároktól felvett kölcsönök.²⁴⁽⁹⁹⁾

A két város eltérő földrajzi helyzetéből adódóan azonban jelentős különbségek is mutatkoznak gazdaságukban. Tagadhatatlan, hogy a dunai víziút a középkorban jelentősebb volt a Sopronon átvezető bármely szárazföldi útvonalnál. Felértékelődéséhez hozzájárult, hogy a Velence elleni háborúk miatt az olasz–magyar kereskedelmi kapcsolatok ¹⁷³igen csökkentek,²⁵⁽¹⁰⁰⁾ a Csehországon keresztül a délnémet területekre vezető út forgalma pedig a huszita háborúk miatt csappant meg. Így tehát a XV. század utolsó harmadáig Pozsony közvetítette a külkereskedelmi áruforgalom zömét, és ez gazdasági téren és a lakosság számát tekintve is Sopronnál jóval jelentősebb várossá tette. A Sopronból, ill. Pozsonyból kiinduló főbb útvonalakat vizsgálva láthatjuk, hogy ezek elkerülték egymást, a két város gazdasági érdekerülete, piaci gyűrűje nem mutat átfedéseket. A köztük levő mintegy 70 km-es távolság éppen megfelel a regionális központok között szinte törvényszerűen jelentkező 8 mérföldes (kb. 67 km) távolságnak.²⁶⁽¹⁰¹⁾ Az érdekerületek elkülönülését érdekesen tükrözi a négy, legkorábban engedélyezett országos vásár idejének alakulása.²⁷⁽¹⁰²⁾ Három, ti. a pozsonyi, a fehértvári és a budai zárt egységet alkotott: aug. 3-a és szept. 15-e között 2–2 hétig tartottak, így a Ny-ról érkező kereskedők folyamatosan mindegyiket felkereshették. A soproni vásár jún. 6–20-i dátumával kilógott ebből a sorból, mivel elsősorban a határmenti magyar–osztrák kereskedelem lebonyolítására szolgált, amit az is mutat, hogy 1346-tól a bécsújhelyi vásár ideje is a soproniéhoz igazodott.²⁸⁽¹⁰³⁾

A gazdasági elhatárolódás, az egymástól független, lezárt piaci körzetek jelenléte rányomta a bélyegét a két város közvetlen kereskedelmi kapcsolataira. Ezt tükrözi az 1402-es kiváltságlevél azon kitétele, hogy a nagyszombati és pozsonyi kereskedők nem tartoznak áruikat Sopronban lerakni, mint ahogy a soproniak sem az említett két városban (I/1, 267 = CD X/4, 108–122). Bizonyos kereskedelmi forgalom azért volt a két város között, pl. 1515-ben Kanizsa János hatalmaskodásai során többek között a Szt. Margit-napi országos vásárra igyekező pozsonyi kereskedőket is megtámadta (II/6, 301).

Mindkét város polgárainak legfőbb terméke, a távolsági forgalomban is részt vevő áruja a bor volt, amelynek szabad, vámmentes szállítása létérdekük volt. A soproniak rendelkeztek is ezekkel a kiváltságokkal. Először 1333-ban Károly Róbert parancsolta meg a pozsonyi és soproni ispánoknak, valamint a pozsonyi polgároknak, hogy ne zaklassák a soproni polgárokat, amikor boraikat más vidékekre szállítják (I/1, 63–4). 1338-ban ezt megismételte a soproni borokat szállító idegen kereskedők védelmében is (I/1, 70–71). Zsigmond 1402-es privilégiuma szintén hasonló értelemben rendelkezik (CD X/4, 108–112). A kiváltságok érvényesítését azonban a konkurens kereskedők többször megakadályozták. 1452-ben a soproniak Hunyadi János kormányzótól (I/3, 364–5, 367–8) és III. Frigyesztől (PVLt. 2751)

egyaránt védelmet kértek ez ügyben. 1457-ben ismét emlékeztetni kellett a pozsonyiakat Sopron régi kiváltságaira (PVLt. 3148). 1478-ban is viszály volt köztük, mert Mátyás király Pozsonynak a soproniak kiváltságát sértő engedélyt adott ki, amit végül a soproniak kérésére meg kellett semmisítenie (I/5, 365–7). Az érdekeiket sértő harmadik fél ellen azonban közösen léptek fel: 1433-ban Zuránynál (*Czurendorf*) behozott osztrák bor ellen tiltakoztak (I/3, 53–54). A soproni kiváltságok érvényesítésével függött össze, hogy számos esetben kértek boraik vásárlói számára védelmet [174](#) az úton (1379: PVLt. 395, 400; 1427: PVLt. 1032; 1429: PVLt. 1078; 1474: PVLt. 3679; 1476: PVLt. 3714 olmützi kereskedő érdekében, PVLt. 3730; 1478: PVLt. 3762).

Ez utóbbi példák mutatják, hogy a külkereskedelem irányából következően (Morvaország, Szilézia, Lengyelország felé) mindig Sopron volt az alárendelt, kérelmező fél, és a pozsonyiak jóindulatán, törvénytisztletén vagy éppen pillanatnyi érdekein múlt, mennyire használták ki előnyösebb helyzetüket.

Anélkül, hogy a minőségi különbségeket akarnánk haragsúlyozni, mindenképpen figyelemre méltó, hogy a Pozsonyban tartózkodó uralkodó vagy más főmértóságok többször hozattak bort ide maguknak Sopronból: 1435-ben Zsigmond (I/3, 103), 1479-ben Mátyás kincstartóján, Nagylucsei Fülöp Orbánon keresztül 100 hordóval hozatott (I/5, 383–4), 1499-ben kifejezetten a király asztalára szállítottak 3 hordóval (116, 188.), 1524-ben II. Lajos és az esztergomi érsek ilyen irányú kérésének teljesítéséről maradt fenn adat (I/7, 83–4; II/5, 425, 427).

A különböző adófajták beszedése kapcsán jóval gyakrabban került kapcsolatba egymással Pozsony és Sopron polgársága, ill. vezetősége, mint a kereskedelem területén. Előfordult, hogy Sopron Pozsonytól kért információt a gabonatisztaszedésének módjáról (PVLt. 1406), amire másnapi keltezéssel meg is érkezett a válasz (I/3, 114–5). 1523-ban a soproniak szintén Pozsony példájára hivatkoznak a győri Püspök bordézsasztaszedését illető vádjaival kapcsolatban (II/6, 338). Egyeztették értesítéseiket a király által kivetett rendkívüli adók fizetéséről is (1437: I/3, 147; 1465: I/5, 175; 1478: PVLt. 3755); 1492-ben pedig a birtokán jogtalanul szedett kilenced ellen biztatja közös fellépésre Pozsony tanácsa Sopron városát (I/6, 103). Az uralkodó időnként a neki fizetendő adót is Pozsonyba kérte, ahol ennek átvételével a várkapitányt vagy a város egy polgárát bízta meg, 1395-ben pl. Ventur Jakab pénzverő ispánt (I/1, 245–6), 1423-ban és 1439-ben Rozgonyi György várkapitányt és Rozgonyi István megyésispánt (I/2, 240, 246; I/3, 181). 1424-ben az adó a pozsonyi vár és a város megerősítését szolgálta (I/2, 261), amit az építőmester Kuncz Schwarz is hangsúlyozott sürgető leveleiben (1424. jún. 15: I/2, 263; szept. 18: I/2, 266; okt. 21: I/2, 266–7). 1433-ban a soproniak is kötelesek voltak „pro tuicione et conservatione castris et civitatis ... Posoniensis” 664 aranyforintot fizetni (I/3, 55–7; II/3. 14). 1404-ben 3 számszeríjat kellett küldeniük (II/2, 296–7).

1365-ben Jans Poll pénzemberrel társulva az ifj. Jakab comes vette bérbe a soproni dézsmákat (I/1, 134=SoprOkl. I, 360).[29\(104\)](#) A leggyakoribb azonban az volt, hogy a király – általában tartozásai fejében – Pozsony városának vagy egyes polgárainak adta bérbe a Sopron által fizetendő összegeket. 1436-ban Zsigmond Sopron Szt. György-napi adóját adta zálogba Niklas Gutgesell pozsonyi polgár özvegyének, Walpurgának és István nevű fiának (I/3, 130–1). Az ügyből évekig tartó pereskedés támadt (I/3, 148–164, 181–207. passim), Albert király és a pozsonyi tanács is közbenjárt polgártársuk ügyében, akik Sopron elzálogosítása után is fenntartották követelésüket (I/3, 236–7, 258–9).

A XV. század közepétől a pozsonyiak bérbe vették a soproni és több más nyugat-magyarországi harmincadot (I/3, 301–3; PVLt. 2577, 2582, 2966). Ez a lépés a jövedelem mellett a külkereskedelem ellenőrzésének lehetőségét is biztosította a Duna-parti város polgárainak. A beszéd azonban nem volt

problémamentes, a kormányzó, Giskra és III. Frigyes ellentétes értelmű parancsokat adott erről Sopron városának (I/3, 303–4, 339–341, 364–5, PVLt. 2672), ill. a pozsonyiaknak (PVLt. 2596, 2636, vö. még PVLt. 2670, 2742, 2908). Ennek ellenére a pozsonyiak 1453-ban és 1457-ben ismét bérbe vették 1752-2 évre a harmincadot (PVLt. 2819, 2904, 3132). 1454-ből viszont 12 évre szóló bérleti szerződésről maradt fenn okirat (PVLt. 2977). Sopron ezen intézkedések révén némileg függő helyzetbe került a gazdaságilag amúgy is erősebb Pozsonytól.

A Jagelló-korban szintén összekapcsolódott a pozsonyi és soproni harmincadok beszedése, bár ekkor nem a pozsonyiak, hanem Sárkány Ambrus máramarosi ispán és a nagyszombati Holy Pál kezében (1511: PVLt. 4422).

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Szende Katalin: Sopron és Pozsony kapcsolatai a késői középkorban¹ / III. Személyes kapcsolatok

III. Személyes kapcsolatok

A személyes kapcsolatok, ill. az egyes személyek szerepe a két város kapcsolatában igen nehezen kutatható, hiszen ebben volt a szóbeliségnek a legnagyobb szerepe, és az esetleg készített írásos feljegyzések sem jutottak el feltétlenül a városi levéltárakba.

A legtöbb adat a két város közti „szolgálati” utakról maradt fenn, mivel a városi számadáskönyvek tartalmazzák a követeknek (legtöbbször a város jegyzőinek és bíráinak), küldöncöknek és fuvarosoknak kifizetett összegeket. Ez utazások célja a levélváltás, a különböző adók és ajándékok elszállítása mellett a másik város vezetőivel való személyes tárgyalás volt „durch der stat notturft”. A küldöttek közül kiemelkednek néhányan, akik rendszeresen megtették a két város közti távolságot. Ilyen volt 1423 és 1441 között Konrad Ernst soproni jegyző,³⁰⁽¹⁰⁵⁾ az 1520-as években Walthasar Hueter kereskedő. Az utazás történhetett lovon (*reitten*), szekéren (*fueren*) vagy gyalogosan, de még így sem vett igénybe többet 2-3 napnál. A követek cseréje meglehetősen gyakori volt, főleg amikor országos jelentőségű események zajlottak a két város valamelyikében. Pl. 1439/40-ben, a trónutódlás körüli viták idején gyakran havonta két ízben is mentek küldöttek Sopronból Pozsonyba és vissza (II/3, 160–250, *passim*), és 1523-ban is hasonló volt az utak gyakorisága (II/5, 338–347). A városi magisztrátusok egymás követeit vendégül látták, és borraival is ellátták őket.

Sokkal kevesebb információnk van soproni és pozsonyi polgárok egymás közti kereskedelmi és pénzügyleteiről, és ez nem elsősorban a források hiányosságán múlik. Számos adat maradt fenn ui. mindkét város lakóinak budai polgároknál történt eladósodására és más települések lakóival kötött pénzületekre.³¹⁽¹⁰⁶⁾ A XV. század elejére az volt a jellemző, hogy soproniak pozsonyi közvetítéssel kötöttek üzletet más, főleg délnémet kereskedőkkel. 1403-ból, ill. 1405-ből Venceslaw Trybel, ill. Erhart Steyrer soproni polgároknak Hermann von Haynbach kölni polgárhoz írott kötelezvényei maradtak fenn a pozsonyi levéltárban (PVLt. 721, 730). 1410-ben a nürnbergi várnagyhoz utazott Pozsonyba Schadendorfer Márton a király nővérének adóssága ügyében (II/2, 300). Kisebb összeget tettek ki a pozsonyi származású Galiczner Vencel (Waczla von Prespurgh) tartozásai Sopron városának és egyes polgárainak (II/1, 153, 158), továbbá Weiteni Orbán soproni pap is kapcsolatban állt vele (II/1, 178). 1421–22-ben Sopron városa tartozott nagy összeggel, 1700 aranyforinttal Peter Kappler volt pozsonyi kapitánynak és Dubai Waczlavnak (I/2, 208–9, 218–9). A tartozás kiegyenlítésénél Sopron város bírása és tanácsa tanúskodott. Több adat maradt fenn soproniaknak pozsonyi zsidókkal szembeni tartozásairól

(PVLt. 945, II/2. 376, PVLt. 2291), de a pozsonyiakkal ellentétben budai zsidóknak nem adósodtak el. Néhány pénzügylet pozsonyi illetőségű harmincadosokkal kapcsolatos, akiknek soproni kereskedők tartoztak (I/6, 9–10, 166).

Soproni kereskedők pozsonyi tartózkodására utalnak az alábbi végrendeletek: Hans Leinbater soproni kereskedő 1483. ápr. 30-i végrendelete (II/ 1, 208) Pozsonyban kelt, [176a](#) tanúk (Paulko Werkusch és Steffan Rieder) is pozsonyiak, de minden egyes tételnél hangsúlyozta, hogy az említett javak Sopronban vannak, a végrendelet tehát valószínűleg üzleti útja során készült. Paul Wintperger pozsonyi patrícius 1490. szept. 27-én kelt testamentuma szerint (PVLt. PT. 226r–228r) pedig a soproni illetékességű Tibolt Weinperger tartozik neki étkezése fejében 8,5 aranyforinttal.

A felsorolt adatok nagyságrendjéről akkor kaphatunk helyes képet, ha figyelembe vesszük, hogy a két város polgárai más települések lakóival milyen kapcsolatot tartottak fenn. A pozsonyi XV. századi végrendeletek közül kb. minden másodikban szó van bécsi, minden harmadikban budai kapcsolatokról, de Hainburg és Nagyszombat is gyakran előfordul. Soproni részről Bécsújhely és Bécs mellett a közelben levő alsó-ausztriai falvak, valamint a nyugat-magyarországi mezővárosok (Sárvár, Csepreg, Körmend) fontosak. A személyes kapcsolatok kis száma tehát alátámasztja a kereskedelemmel kapcsolatban levont következtetéseinket.

Szintén viszonylag kevés adatot találunk áttelepedésre vagy rokonsági kapcsolatokra a két város lakói között. A legérdekesebb ilyen személy kétségtelenül Liebhart Eckenfelder városi jegyző, [32\(107\)](#) aki 1441 júliusától 1455/7-ig működött Pozsonyban, miután 4 évig Konrad Ernst soproni jegyző mellett dolgozott írnokként (II/3, 83, 322–3). Nem ismeretlen helyre települt át: 1439-től szőlőbirtoka volt Pozsonyban. [33\(108\)](#) Méltán híressé vált könyvjegyzéket tartalmazó végrendeletének ugyan nincsenek közvetlen soproni vonatkozásai, de például a két huszita tárgyú traktátusa, mint fentebb láttuk, olyan témával foglalkozott, amely a két város közötti információcserében is igen fontos volt.

A következő név szerint ismert áttelepülő Hans Reuss aranyműves, [34\(109\)](#) akinek kifogástalan magatartásáról 1451-ben küldött a pozsonyi tanács bizonyáglevelét Sopronba (I/3, 335–6): 1449. márc. 5-én volt peres ügye Sopronban (GerB. 59), 1454-ben Fraknoi Pál gróf özvegyének Fő téri házában nem fizet adót (II/4:17).

Pozsonyi származású volt Stephan List, az ispotálytemplom plébánosa is, akinek reverzálisa 1473. szeptember 3-án kelt (II/1, 115) [35\(110\)](#), és aki ugyanazon évben Ulreich Abenstorffer soproni polgár végrendeletében mint gyónatatótya (peichvater) szerepel (II/1, 118).

A legszerteágazóbb rokoni szálak az Aigner-család tagjait kötötték össze Pozsonyban és Sopronban. A három patríciusfiú, Jakob, Ulrich és Hans, Wolfgang Aigner szücsmester gyermeke volt, akinek özvegye, Barbara 1491. december 8-án végrendekezett (PVLt. PT. 230r–231v). Pozsonyi főtéri házában Jakob és Hans osztozott, Ulrich viszont a Lange Gasse-i házat kapta, ahol édesanyja lakott, valamint négy szőlőskertet, 50 aranyforint készpénzt és egyéb ingóságokat. Ő azonban 1490-től már a soproni adójegyzékben szerepel (II/5, 21, 24), háza a város legelőkelőbb részében, a mai Fő tér 4. sz. alatt állt. Felesége, Katalin, magával hozta korábbi házasságából Márta nevű leányát, akire a fent említett Barbara asszony egy pár zöld damaszt ruhaujjat (*Ärmel*) és kis korall rózsafüzért hagyott. Élete utolsó időszakában Ulrich ismét Pozsonyban tartózkodhatott, itt írta végrendeletét is, 1495. április 6-án (PLVt. PT. 245v–246v). Ebben [177](#) szinte kizárólag a pozsonyi templomok és vallásos társulatok javára hagyományozott, az egyetlen soproni vonatkozású adományt, a ferences kolostor kerengőjének

(*Kreuzgang*) üveglakaira szánt 10 aranyforintot még édesanyja végakarata szerint adományozta.³⁶⁽¹¹¹⁾ Összes soproni javait feleségére és fiára, Heinrichre hagyta. A végrendelet megírása után röviddel el is hunyt, az 1495. évi adójegyzékben és az 1496-os bordézmajegyzékben (II/5, 45, 62, 64, 748) özvegye szerepel. Ugyanannak a járválynak³⁷⁽¹¹²⁾ eshetett áldozatul Pozsonyban három hónappal később Ulrich öccse, Hans is, aki szintén megemlékezett néhai bátyja fiáról, Heinrichről, és szőlőskertet hagyott rá a Laamichtnit dűlőben (PVLt. PT. 249v–250v). Ulrich özvegye, Katalin asszony utóbb Hans Kolbathoz ment feleségül,³⁸⁽¹¹³⁾ és 1498-ban végrendekezett (II/1, 255–6). Testamentumában szerepel többek között a legidősebb Aigner fivér, az időközben pozsonyi városkapitányi és bírói tisztséget betöltött Jakob is, 170 aranyforintos adóssággal.

Az áttelepülők életútjának viszonylag részletes ismertetése sem feledtetheti az ilyesfajta kapcsolatok ritkaságát. Még ha fel is tételezzük, hogy néhány esetben nem maradt nyoma az okleveles és személynévi anyagban, a két város esete negatív oldalról igazolja azt a Buda esetében megfigyelt törvényszerűséget, hogy a „beköltözés a kereskedelmi kapcsolatok arányát tükrözte”.³⁹⁽¹¹⁴⁾

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Szende Katalin: Sopron és Pozsony kapcsolatai a késői középkorban¹ / Összefoglalás

Összefoglalás

Pozsony és Sopron viszonyának áttekintése a konkrét adatok összegzésén túl is szolgál néhány tanulsággal. A legszembeütőbb jelenség a kapcsolatok egyenetlensége: sarkítva úgy fogalmazhatunk, hogy a jogi és politikai téren megmutatkozó szoros együttműködés élesen elkülönül az országos összehasonlításban gyenge kereskedelmi, gazdasági és személyes kapcsolatoktól. A magyarázatot a városok szerepkörének árnyaltabb vizsgálata adhatja meg: a kapcsolatok azokon a területeken nem épültek ki igazán, ahol Sopron és Pozsony a hagyományos értelemben vett regionális központként funkcionált, hiszen vonzáskörzetük a sok tekintetben hasonló fejlődés mellett is területileg elkülönül, gazdaságilag (az adók zálogba adását, ill. a borszállítás engedélyezését leszámítva) mellérendelt viszony jött létre közöttük. A szoros együttműködés területei részben a települések közelségével magyarázhatók, részben a városok régiók fölötti szerepkörének felelnek meg. Ez egyben azt is mutatja, hogy az ilyen irányú kapcsolatok gazdasági indokoktól függetlenül, sőt azok ellenére is, erősek voltak.

A felvázolt összefüggéseket természetesen több oldalról lehet és kell is ellenőrizni. Egyrészt az itt nem tárgyalt más tudományterületek, a középkori régészet,⁴⁰⁽¹¹⁵⁾ az építészet, a városszerkezet fejlődését vizsgáló településtudomány eredményeit kell egybevetni. Hasznos tanulságokat hozhatnak a két város anyagi kultúráját összehasonlító kutatások is.⁴¹⁽¹¹⁶⁾ Másrészt a regionális és régiók fölötti szerepkörök tisztázását csak több más város, pl. a hasonló nagyságú Nagyszombat bevonásával lehet továbbvinni.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Szende Katalin: Sopron és Pozsony kapcsolatai a késői középkorban¹ / Függelék Aigner Ulrik végrendelete (1495. ápr. 6.) Geschëfftbrief des Vlrich Aigner, ettwan burger zu bdenburg selign

¹⁷⁸Függelék

Aigner Ulrik végrendelete (1495. ápr. 6.)

Geschäftbrief des Vlrich Aigner, ettwan burger zu bdennburg selign

Vermerkcht meinen letztn willn So ich Ulrich Aigner, burger zu ödenmburg in meinem Siechpet von den genadn gots mit guter vernufft und wolbedachten muet geordent und getan hab Vnd Zum höchstn zu dem hail meiner sel, in gegenburtigkait der wirdign, Ersamen, weisen herrn Hannsen Stainmeß, dieZeit prediger zu sand Merten pharrkirchen hie Zu Presburg, Andren Holtzer, Steffan Rieder, bede gesworn burger des Rats daselbs Vnd Hannsen piberger mitBurger, die ich durch sundere Lieb vnd vertraun darZu beruefft hab, sölnn meinen Letztn willn aufZenehmen und ingedéchtig Zesein Vnd Nach meinem abganngkh gehalten und ausgericht werd Inmassen wie hernach geschriben stet:

Item Vonersst Beuilch ich mein sel dem Allmächtigen got in sein genad und Parmhertzigkeit, seiner Liebn muter Marie vnd alln gots heiligen, in guter hoffnung, das Sy got fur mich bittn.

Item darnach Zu dem gepaw und zu der taft in sand Mërtzn pharrkirchen Im Chor schaff ich X gulden.

Item Zuhilff vnd trosst meiner sel sol man mir leßn XXX Selmeß in dem Munichcloster, darumb schaff ich In ain gulden (245^v).

Item mer schaff ich zu dem gepaw des heiligen sand Sebastian Alltar in den Munichcloster III gulden.

Item Vnd in das Junkchfrawcloster hie Schaff ich II gulden, darumb sullen sy mir den psalter Lesen.

Item Zu sand Larenczen schaff ich IIII gulden Doch in sölher vnderschaid, den ain gulden sol man geben Zu dem gepaw der kirchen Vnd die andern III gulden schaff ich herrn pharrer daselbs, das er mir lass Lesen XXX selmew, und den psalter Lesen und die brierschaft mit der process dauon entricht.

Item Armen Lewten in den Spitaln hie Schaff ich VI gulden in der maynung, das mein hausfrau mitsambt meiner geschefftherren und brudern darumb kauffen sullen Leinbat vnd ander notdurfft, vnd die den armen Lewten selbs auf tailen Es sey Zu leiblach oder zu phaiten nach Irm guten versten.

Item Zu der kirchen des heiligen sand Michel hie schaff ich I gulden.

Item In die Zech gotsleichnam schaff ich I gulden Vnd in die Zech vnnser Liebn frawn schaff ich II gulden.

Item In das Tal Zu vnnser liebn frawn Schaff ich II gulden Vnd was ich also Zu hail meiner sel geschafft hab auf das peldisst auszurichten vnd nemen von den wein hie in meinem keller ligund, oder von andern meinen gelassen guetern.

Item Darnach All ander mein vnd vnnser beder gueter hie Zu Presburg vnd Zu Ödenmburg gelegen, wie die genant sein, nichts ausgenomien, schaff ich alle meiner hausfraun Kathrein vnd vnnserm kind Hainrich ledig vnd frey, darait Zu thun und Zelassen Vnd ich beuilch meiner hausfraun die gueter auf Ir gunssten Also, das sy dieselbn mein geschafftn gueter dem kind treulich Innhalt, als ain getrewe muter Vnd ist mein letzter wille vnd wort, das Sy dasselb vnnser kind selbs bey Ir Innhalt und mit nichte gestatten sol, Ir das Zenemen.

So aber das kind mit tod abgienng So sullen meine gelassne gueter hie zu Presburg gelegen, haus, weingerten, nichts ausgenommen, die helft erben vnd nachuolgen auf meinen Zwen bruder, Jacob vnd Hanns, damit Zu thun und Zelassen Vnd die ander helft derselben gueter hie sullen nachuolgen meiner hausfraun Katherina frey und ledig.

Item Meinen Zwain brudern, Jacob und Hanns schaff ich Ir yedn ain drefling wein hie, vnd dem juengern bruedern Hannsen schaff ich mein liechtplabe Schamlotte schawbn vnd des fueter vnnder meiner prawen schaubn sol man Im darzu gebn.

179Item Ich Beuilch auch meiner hausfrawn, meinen brweudern vnd meinen gescheffttherren, so mich got der Allmechtig aus dieses welt eruorderet, das sy mich nach Ern zu der erden bestatten lassen nach gewonhait der kirchen (246^v).

Ich pitt auch treulich mein Ersam, weis Lieb herrn durch gots willen, das sy vnnser benant kind vnd mein hausfraun in Ir grundtpuch an die gwëer benugen vnd schreiben lassen.

Item Demnach meinen geschefftherrn schaff ich ir yedn II guld, damit sy treulich darob sein, das sölh mein geschefft ausgericht werd vnd darlñn mein hausfraun hilf und beistand tun.

Item Meinem gutn frewnd Jorg Piburger scriba schaff ich I guld Vnd so mir got der Almechtig widerumb meinen gesunt gebe, demnach sol Im der gulden gegeben werden von begn seiner getrewn mue.

Item durch sonders bruderliche lieb Pitt ich meinen liebn brudern Jacob So got vber mich geput, das er Im mein hausfraun vnd vnnser kind beuolhn lass sein Vnd ob Sy von Ymands mit widerwertigkait angesucht wurde, Ir hilf und beystand Zutun, als ich Im des besunder vertrau.

Item Ich halt mir auch beuor, sölh mein geschefft albeg Zu mynnern, Zu mern oder ganntz Zu vernichtn, wie mir das am pesstn fugt So mir got widerumb meinen gesunt gebe.

Item Meiner Stewftochter Martha schaff ich mein silbreins gmundtlats pecherl vnd ain Prawn schamlott Zu alnem Rokch vnd den Peerlein porten, den Ich Zu Wienn hab lassn hefft.

Item Die X gulden, die mein muter selige in das Closter zu Ödenburg in dem krewtzganng Zu verglasen geschafft hat, die sol mein hausfrau ausrichten, wann man anhebt Zu verglasen.

Vnd Zu krefft meines letztn willn also beschehn, hab ich obemelter Vlrich Aigner durch got mit vleis gepetn, die obestimbtn mein geschefftherrn, das Ir yeder sein bedtschadt Zu geZeugnuss meines letztn willn auf den brief gedrukht hat, doch In vnd Irn erbn anschadn. Gescheen Zu Presburg am montag nach dem Suntag Judica in der Vassst Anno domini etc. LXXXX quinto (1495. ápr. 6; 246^v)

Pozsonyi városi levéltár: Protocollum Testamentorum 245^v–246^v.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Tóth Gábor: Újabb adatok Csorna környékének kisemlős faunájához

Tóth Gábor: Újabb adatok Csorna környékének kisemlős faunájához

1. Gyűjtésem helyszíne Farád, Csorna peremkerülete. A település megőrizte nyugodt, falusias jellegét, ugyanakkor a speciális és környezeti adottságok (csapadék-, szél- és hőmérsékleti viszonyok) érdekes florisztikai és faunisztikai együttesek kialakulásához vezettek. 1990. január 7-én itt figyelhettem meg a település központjában, a termelőszövetkezet udvarán csoportosan telelő erdei fülesbaglyokat.

Az erdei fülesbagoly (*Asio otus* L.) a téli hónapokban északabbról érkező rokonaival nagyobb

csoportokban (10–100 egyed) hazánkban parkokban, erdőkben telel. Így meglepő volt a jelzett helyen nyílt téren és a lakott terület közepén található, egymás közelében elhelyezkedő két tornyos tölgyön való előfordulásuk. Alkonyat előtt a pihenő fülesbaglyok mintegy 35–40 egyedét figyelhettem meg. Mindkét fa alatt a déli, uralkodó széliránytól védett oldalon nagyobb mennyiségű köpetanyagot találtam.

180A bagolyköpetvizsgálatok fontosságát hangsúlyoznunk nem szükséges, hisz Kretzoi (1964.) és Schmidt (1967.) óta elfogadottá vált ez a módszer, mint a kisemlősfaunakutatás legpontosabb kutatási módszere.

A fellelt köpetanyagból a legfrisebb köpeteket kiválogatva, kisebb, mintegy 24 órás időtartamot átölelő, reprezentatív anyagot gyűjtöttem. Ezzel azt értem el, hogy keveredés nélkül, pontosan végigelemezhettem az adott csoport egy kiragadott napjának érendjét, azaz azt, hogy ezen a napon mely ragadozásra alkalmas élőlények bukkantak fel. Ezek mintegy reprezentálják is egyúttal – bizonyos szinten – a helyi kisemlősfaunát.

2. Az északabbra elhelyezkedő fa alól 26, a délebbi alól 30, azaz összesen 56 köpetet gyűjtöttem és vizsgáltam. Az első gyűjtési hely köpetanalízise:

Gyűjtött mennyiség	26	köpet
Zsákmányállat	51	példány
Átlagos egyedszám köpetenként	1,96	db
Fajok száma	4	faj

A második gyűjtési hely köpetanalízise:

Gyűjtött mennyiség	30	köpet
Zsákmányállat	52	példány
Átlagos egyedszám köpetenként	1,73	db
Fajok száma	5	faj

A két gyűjtési helyet faunisztikai egységként vizsgálva a következő eredményeket kapjuk a zsákmányállatok fajonkénti megoszlásában:

	példány	%
<i>Microtus arvalis</i>	89	86,4
<i>Microtus agrestis</i>	7	6,9
<i>Clethrionomys glareolus</i>	2	1,9
<i>Apodemus agrarius</i>	1	1,0
<i>Talpa europea</i>	2	1,9
<i>Aves (Turdus sp.)</i>	2	1,9
Összesen	103	100%

3. Faunisztikai értékelés. Schmidt (1967.) szerint az erdei fülesbagoly cickányokat igen kis százalékban fogyaszt, domináns nála a mezei pocok (*Microtus arvalis*) mint zsákmányállat. Vizsgálataim kapcsán is ez az eléggé elterjedt, dominánssá vált faj került elő magas (86,4) százalékban. A cickányok egyetlen képviselőjével sem találkoztam.

Új faunisztikai elem a vizsgált területen a csalitjáró pocok (*Microtus agrestis*) előfordulása. Schmidt (1974) szerint a Dunántúl délnyugati, nyugati felén él. Ugyanakkor 1979-ben érdekes faunisztikai elemként említi, hogy legnyugatibb ismert elterjedéseként a Vas megyei Egyházaskládán történt előfordulása értékelhető. Itteni viszonylagosan magas százalékban történő előfordulása (6,9%) megkérdőjelezhető, hisz a maradványok töredékes, hiányos volta némely esetben megtévesztő lehet, ugyanis az Ács (1984.) által 181 is említett és megfigyelt aberráció a *Microtus arvalis* fogazatában, azaz a felső M²-n látható csökevényes ötödik „agrestis-hurok” könnyen téves határozáshoz vezethet. Jelen esetben a vizsgált 7 példányból 2-nek *Microtus agrestis*-ként való leírása joggal megkérdőjelezhető. Ennek ellenére új faunisztikai elemként értékelem a *Microtus agrestis* megjelenését, hisz a tájegység kisemlősfaunáját vizsgálva Andresi és Sódor (1987.) hasonló eredményekre jutott, de a jelzett fajt e területről nem vizsgálhatták.

Annak ellenére, hogy az erdei fülesbagoly telelése során előnyben részesíti a kis zártabb fenyveseket, élelemszerzés során nagyon ritkán vadászik erdei környezetben (Varga, 1987).

Az erdei pocok (*Clethrionomis glareolus*) itteni előfordulása azzal magyarázható, hogy a település szélén található nagyobb, kiöregedett, hagyományos módon művelt gyümölcsös faanyagának kitermelése ekkor folyt. Így a nyílt területre kényszerült erdei pockok szabad prédát jelenthettek.

Az egerféléket egyedül a pirokegér (*Apodemus agrarius*) egy példánya képviselte. Ez a faj a kultúrkörnyezet jelzője, kis számban való előfordulása nehezen magyarázható.

A közönséges vakondok (*Talpa europea*) előfordulása a köpetekből a rigófélék képviselőivel együtt véletlenszerű, kis százaléku. Lényeges faunisztikai információt nem hordoz.

E tanulmányom új eredményének a mezei pocok (*Microtus agrestis*) elterjedési területének kiterjedését látom. Az előzetes eredményeket publikálva (Tóth, 1990.) újabb, ellenőrző gyűjtéseket végeztem ugyanezen a helyszínen 1990 márciusában és 1991 januárjában. A faj elterjedésére hasonló százalékos adatokat kaptam, ami a faj nem véletlenszerű előfordulására utal.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Tóth Gábor: Újabb adatok Csorna környékének kisemlős faunájához / IRODALOM

IRODALOM

Ács A. (1984.): Zalai adatok a gyöngybagoly (*Tyto alba*) táplálkozásához. Madártani Tájékoztató, 62–63.

Andresi P.–Sódor M. (1987.): Sopron és környékének kisemlősfaunája. SSz. 1987, 211–225, 308–319.

Kretzoi M. (1964.): Eulen- Gewöll- Studien. Aquila 69–70, 47–50.

Móczár L. szerk. (1984.): Állathatározó II. k., 673, 137. ábra.

Schmidt E. (1967.): Bagolyköpetvizsgálatok. Bp., 1–137.

Schmidt E. (1974.): Die Verbreitung der Erdmaus, *Microtus agrestis* (Linne, 1761.) in Ungarn. Säugetierkundl. Mitt. 22, 61–64.

Schmidt E. (1979.): Adatok Vas megye kisemlősfajájához baglyok táplálékvizsgálata alapján. Savaria, A Vas megyei Múzeumok Értesítője 1973–1974, 7–8, 74.

Tóth G. (1990.): Erdei fülesbagoly előfordulása és köpetvizsgálata Csorna-Farádon. Bulletin, 1. Bp., 33–37.

Varga L. (1987.): Bagolyköpetvizsgálati eredmények Vas megyéből. Praenorica Folia Historico-naturalia II. Szombathely, 171–174.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

182 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Askercz Éva: Mühl Aladár emlékkiállításának megnyitója (1991. szept. 29.)

Askercz Éva: Mühl Aladár emlékkiállításának megnyitója (1991. szept. 29.)

Mühl Aladár emlékének tiszteleg a Képzőművészeti Kör, és a város ezzel a maréknyi kiállítással. A képek a kevés számú válogatásban is átölelik szinte az egész életpályát, noha teljességre nem törekedhettek. Mühl Aladár korai képei mellett itt függ legutolsó alkotása is.

Különös, békés világ mutatkozik meg előttünk e képeket nézve. Tájak, hangulatok, köd és napfény, szép színes virágok – egyszóval egy békebeli világ. Pedig Mühl Aladár nem volt ilyen békés természet, robbanékony, impulzív egyéniségnek ismerték őt, akik közelében éltek. Jómagam is hallottam szenvedélyes okfejtéseit képzőművészetről, zenéről, stílusokról. Harcos volt a maga módján, a maga igazát, a maga életét megteremtő erős egyéniség. És soproni. Minden ízében az. Olyan ember, aki az egész életét a városban, sőt a Bécsi utcában élte le. Milyen furcsa ezt a statikusságot összevetni azzal, amit a képeken mozgásban, gazdagságban láthatunk. Ezek szerint a Bécsi utcában is teljes életet élhet valaki, aki a dolgát komolyan teszi, aki annyi pillanatot, olyan gazdag világot volt képes tettenérni, mint ami a képeken látható.

Tanult mestersége szerint zenész volt, – vágya szerint képzőművész. Képei hangulatok, színek és fények ábrázolásai, témája a természet és ez a szép öreg város. A képek stílusuk szerint a posztimpresszionizmus formanyelvén beszélnek, képkivágásai is e stílus jellegzetességeit mutatják. A természet, a város nagy egészéből kivágott részletek ezek, amelyek a hitelességen túl elsősorban hangulatok kifejezésére szolgálnak.

Úgy szólítják meg a nézőt, hogy figyelmeztetik a természet, a város, a világ állandó szépségére; azokra az érzelmekre apellálnak, amelyeket a néző maga is gyakran átél. Látjuk, milyen szép az esős utca, ahol a

lehulló levél ázik a tükröződő aszfalton, – milyen az őszi színekben pompázó ködös táj, milyen egy fasor, egy fa, milyen csodálatosak a virágok, milyen vidámító egy napraforgó élénk sárgája, milyen szép egy erdőszéle, vagy a ködben párálló város, egy szüret.

Mindezeket az akvarell gyors, impulzív technikájával, a pillanatot érzékeltető ecsetkezeléssel állítja élénk. E képek, e hangulatok, e szépségek befogadása nem nehéz a nézőnek, hisz maga is átéli, átélte ezeket.

E képek előtt úgy időzhetünk el, mint magában a természetben időzünk, ha hagyjuk, hogy felénk áramoljon szépsége, s minél tovább nézzük, annál több részletet vesz tudomásul kalandozó szemünk. Ilyen gazdag a világ. Ezt mutatják a képek, ahol Velence, a brennbergi völgy, az Ikva-part, egy csokor virág, egy női arc, egy téli táj, egy napsütötte domboldal figyelmeztet minket most már örökké a természet, az élet csodáira. Hogy mennyi küzdelem, milyen sors van a képek megalkotása mögött, ez ma már nem számít. Csak az, amit közvetítenek nekünk e képek.

Azt kívánom, Önöknek is teljen bennük örömük – így az emlékezés és tisztelgés Mühl Aladár festészete előtt maradéktalanul megvalósul.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KULTURÁLIS ÉLETE / Metzl János: Dokumentumok a soproni népszavazásról (A Soproni Múzeum kiállítása a Lábasházban)

183 Metzl János: Dokumentumok a soproni népszavazásról (A Soproni Múzeum kiállítása a Lábasházban)

1991. dec. 13-án nyílt meg a Soproni Múzeum „Dokumentumok a soproni népszavazásról” című kiállítása a Lábasházban. A megnyitóra szép számú közönség gyűlt össze, megjelent Hirschler Rezső polgármester is. A megnyitó beszédet Körneyi Attila múzeumigazgató bevezető szavai után Horváth Zoltán levéltárigazgató mondotta. Röviden kitért a népszavazás előzményeire, lefolyására, a mindkét részről folytatott propagandatevékenységre. Hangsúlyozta: bár a város lakosságának több mint fele német anyanyelvű volt, ezek jó része mégis Magyarország mellett szavazott. Ennek köszönhető, hogy Sopron Magyarországnál maradt. Az akkori polgárok tanúbizonyságot tettek hazájuk melletti hűségükről, lokálpatriotizmusukról. A mai nemzedéknek emlékeznie kell rájuk és példát kell vennie róluk. Ezután Körneyi Attila mondott néhány szót a kiállítás létrejöttéről és köszönetét fejezte ki munkatársainak, akik részt vettek a kiállítás kialakításában.

A kiállítás látogatója a korabeli sajtótermékek, újságok, falragaszok, röpcédulák, fényképek és egyéb dokumentumok szemlélése közben rögtön beleéli magát az akkori izgalmas és sorsdöntő történelmi idők légkörébe. Aki végignézi a vitrinekben időrendi sorrendben kiállított dokumentumokat, jól érezheti, milyen bizonytalan volt a terület sorsa. Hosszú hónapok teltek el remény és csüggedés közt, közben drámai események zajlottak le, melyek váratlan fordulatokat hoztak. Az akkor itt élő ember egészen a népszavazás eredményének kihirdetéséig igazán nem tudhatta, hogy végül is városa melyik országhoz fog kerülni.

A bemutató azokkal a dokumentumokkal kezdődik, melyek a nyugat-magyarországi németek autonómiájának 1919 januárjában történt kihirdetéséről szólnak. Itt látható Zsombor Béla kormánybiztos hirdetménye és Thurner Mihály polgármester memoranduma: mindketten remélték, hogy ezzel sikerül megtartani az elcsatolásra ítélt nyugat-magyarországi területeket. De hamarosan közbejött a Tanácsköztársaság megalakulása, azonban a Tanácsköztársaság is tiltakozott az elcsatolások ellen. Ez

kitűnik a bemutatott dokumentumokból. A nyugat-magyarországi németek autonómiáját is fenntartották.

Az 1920-as évből már a Szövetséges Katonai Bizottság felhívásai láthatók a trianoni békeszerződés rendelkezéseinek végrehajtásáról. Ugyancsak eredeti dokumentumok szemléltetik a lakosság ellenreakcióját, a Thirring Gusztáv elnökletével megalakult Nyugat-Magyarországi Liga tevékenységét.

Jól nyomon követhető az események felgyorsulása 1921 augusztusától. Számos dokumentumot láthatunk a nyugat-magyarországi felkelésről, az aug. 28-i, második ágfalvi csatáról, mely megakadályozta, hogy az elcsatolt területeket az osztrák közigazgatás birtokba vehesse.

Külön vitrinben láthatók a Prónay Pál által 1921. nov. 3-án Felsőőrött kikiáltott Lajtabánsággal kapcsolatos emlékek.

A következő vitrinekben már a népszavazással közvetlenül kapcsolatos dokumentumokat tanulmányozhatjuk. Látható a „Sopronvármegye” 1921. okt. 13-i rendkívüli kiadása, mely tájékoztatta a város lakosságát a kedvező fordulatról, a népszavazás kiírásáról.

Ezután azonban újból váratlan drámai fordulat következett be, mely a velencei egyezmény végrehajtását is veszélybe sodorta. Ez Károly király váratlan hazatérése és hatalomátvételi kísérlete volt. A „Sopronvármegye” 1921. okt. 21-i száma: „Károly 184király és Zita királynő Sopronban” főcímmel színes tudósításban számol be az eseményről. De ugyanazon újság okt. 25-i száma már: „A kormányzó kiáltványa a magyar nemzethez” főcímmel a királypuccs kudarcáról számol be.

A népszavazást végül az események ellenére is kiírják, láthatók az erről szóló eredeti dokumentumok. Bár a népszavazással kapcsolatos agitáció tulajdonképpen tiltva volt, mégis mindkét részről sok röplapot, plakátot, gúnyiratot adtak ki, ezekből nagyon szép gyűjtemény látható a kiállításon. Láthatók a népszavazásról szóló hivatalos falragaszok is, melyekben francia, német, magyar és horvát nyelven teszik közzé a tudnivalókat. Kiállításra került egy eredeti szavazóláda, valamint a háromnyelvű szavazólapok: Magyarország mellett kék, Ausztria mellett sárga lappal kellett szavazni.

Külön vitrinben láthatók a népszavazás eredményéről hírt adó korabeli újságok. Az egész népszavazási területről szóló eredményt a „Soproni Hírlap” dec. 19-i száma közli: a lakosság 65,2%-a szavazott Magyarország mellett.

Látható az Antantmisszió többnyelvű falragasza, mely szerint a szavazás rendben, szabályosan zajlott le, s ennek alapján a területet visszaadják a magyar közigazgatásnak. A „Sopronvármegye” 1922. jan. 3-i főcíme már így szól: „Az antant Sopront és környékét visszaadta.” Az „Oedenburger Tagblatt” jan. 1-jei számának piros-fehér-zöld keretes címlapján pedig ez áll: „Nun danket alle Gott.”

Az utolsó vitrinben a népszavazás emlékére a nemzet által Sopronnak adományozott „Civitas fidelissima” címmel kapcsolatos dokumentumokat mutatják be.

A sok falragaszon, röpcédulán, korabeli újságon és egyéb dokumentumon kívül helytörténeti értékkel és érdekességgel bír az a 250 eredeti fénykép, melyekből e történelmi időszak csaknem minden jelentős eseménye nyomon követhető. Többek közt nagyon sok fénykép látható az antantmisszióról, a nyugat-magyarországi felkelésről, Károly király hazatérési kísérletéről, a királyi pár soproni ünnepélyes fogadtatásáról, a magyar és antantcsapatok felvonulásairól, Ostenburg csendőralakulatairól, az ágfalvi hősi halottak temetéséről, magáról a népszavazásról, a magyar katonaság visszatéréséről, ünnepélyes fogadtatásáról. Ezeket a fényképeket nagyon ügyesen két cellofánlapos albumba helyezték s ezeket a

látogatók végiglapozhatják.

A kiállítással a Soproni Múzeum méltó módon emlékezett meg a soproni népszavazás 70. évfordulójáról.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

185 MEGEMLÉKEZÉSEK

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Metzl János: Nagy László emléktáblájának leleplezése 1991. dec. 20.

Metzl János: Nagy László emléktáblájának leleplezése 1991. dec. 20.

Dr. Nagy László (vö. Metzl János: SSz. 1987, 279–282) bronz emléktábláját, Sz. Egyed Emma alkotását a Soproni Állami Szanatórium falán helyezték el. Az ünnepségen részt vett Dr. Nagy László özvegye és fia, valamint nagy számú tisztelője, barátja és munkatársa, nemcsak Sopronból, hanem az egész országból.

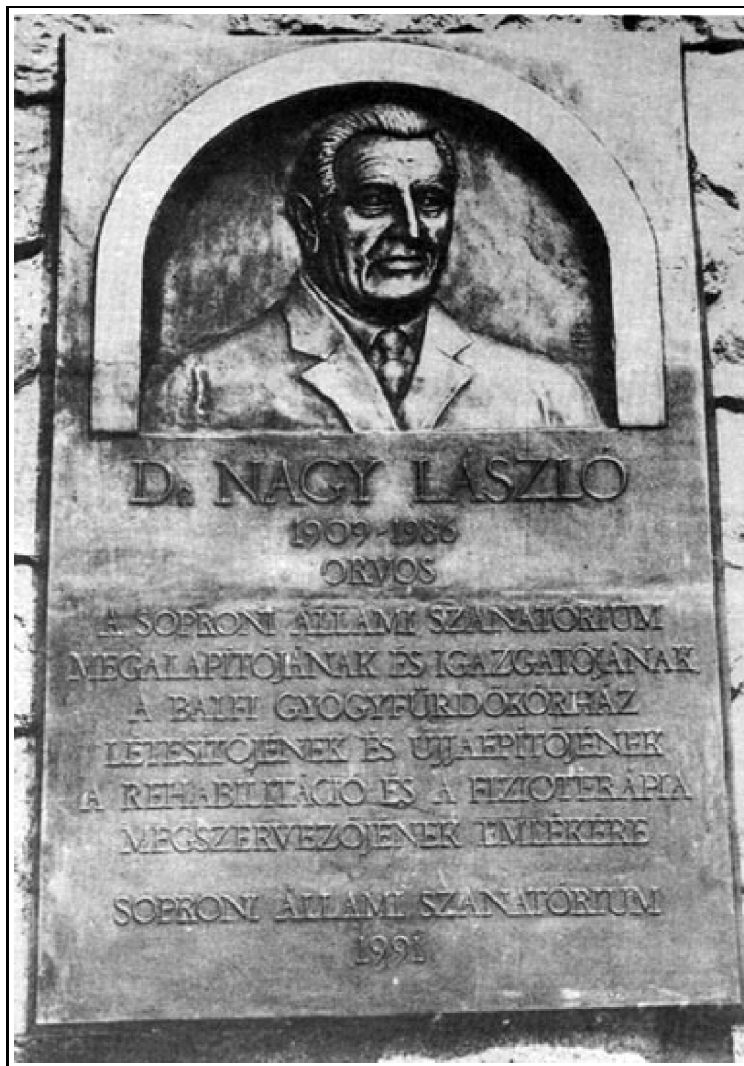
Az ünnepi beszédet Dr. Antall József miniszterelnök mint a Magyar Orvostörténeti Társaság elnöke tartotta:

„Szomorú nap ez a mai, mert egy halálévfordulóra emlékeziünk. Arra, hogy ugyanilyen télies, borongós időben, a Farkasréti temetőben elhelyeztük Nagy Lászlónak, a kiváló orvosnak – aki a soproni kórháznak évtizedeken át volt vezetője – földi maradványait. Nagy László nemcsak orvos volt, nemcsak vezetője ennek a kórháznak, hanem az ő nevéhez fűződik ennek, Sopront e vonatkozásban is híressé tévő gyógyintézetnek a megszervezése, átalakítása. Ő az, aki Balfot valóban azzá tette, aminek ma is ismerjük.

Nagy László egyike volt azoknak, akik azokban az évtizedekben választhattak, hogy a politikai ellenállásnak megkísérlik-e valamilyen módját megtalálni. Ez az ellenállás, ez a szembenállás sokféle lehetett. Lehetett olyan, ami börtönnel végződött, lehetett olyan, hogy passzivitásba vonult valaki; lehetett olyan, hogy szelektált az élet lehetőségei között, és az építést vállalta. Nagy László azok közé a magyarok közé tartozott, akik az építést vállalták azokban az évtizedekben, amikor a hazáért tenni nem volt könnyű. Az építéssel az elnyomás éveiben nem a politikai rendszert szolgáltuk, hanem mindenkor az örök Magyarországot. Nagy László azok közé tartozott, akik megtették azokat az apró kompromisszumokat, amik nélkül nem tehette volna ezt az intézetet olyan nagygyá, amilyen lett, nem lett volna módja Balfot azzá tenni, amivé tette. De ő nemcsak egyszerűen épített, nemcsak köveket rakott egymásra, nemcsak összeköttetéseket szerzett ahhoz, hogy a kedvezőtlen körülmények között felépítse ezt, hanem szellemet is lehelt alkotásaiba és életművébe. Szellemet akkor, amikor székellykaput csináltatott Balfon, és amikor Nyulas Ferencről sétányt neveztetett el. Akkor tette ezt, amikor azok közül sokan, akik ma Erdélyről beszélnek, a szájukat sem nyitották ki Erdély érdekében. És akkor mentett magyar műemlékeket, muzeális tárgyakat, amikor mások nem tették meg.

Itt nemcsak Nagy Lászlóról van szó, hanem egy nemzedékről és egy embertípusról, akik részben elhunytak, és akiknek az emlékének tartozunk, és akik itt vannak közöttünk, és akik évtizedeken keresztül mentették a magyar értékeket. Nagy László ezt tette itt, ezt tette azzal a szellemmel, amit megteremtett Balfon.

Ma, egy-két esztendeje, nagy büszkén, a kórházakban egyházi szertartásokat engedélyeznek. Nagy László már akkor megharcolta azt barátai és azon szakemberek segítségével, hogy Balfon működő kápolna legyen az egészségügyi intézményen belül, ahol a vallásos betegek részt vehettek az istentiszteleteken.

Mi, amikor most emlékezünk, akkor annak a Nagy Lászlónak állítunk emléket, akinek a politikai múltjában semmiféle kompromittáló tény, semmiféle „sarat” nem találhat a vizsgáló szem – legalábbis eddig nem talált –, és kötelességünk a „sutyorgásokkal” [187](#)szemben mindenkor megvédeni. De megtalálhatja azt a tettet, amit alkotott az örök Magyarországnak, ahol ma újra és mindig betegek lehetnek, akiket gyógyítanak. Ezt ő olyan szellemmel tette, amit hirdet Balf atmoszférája, amit hirdetnek

ezek az emlékek és műtárgyak. És Nagy László, túl a saját intézményén, mindent elkövetett annak érdekében, hogy magyar emlékeket, magyar értékeket mentsen. Erre a Nagy Lászlóra emlékezzünk, és erre a Nagy Lászlóra büszke lehet nemcsak Sopron, a magyar orvostársadalom, a magyar egészségügy, hanem büszke lehet családjá, fia és azok, akik az elkövetkező évtizedekben is ide fognak jönni, meg fogják emlékét őrizni.

Most pedig átadom ezt az emléktáblát, hogy hirdesse a jövő számára is, hogy kapcsolódott össze Nagy László neve Sopronnal.”

Délután az Orvostörténeti Társaság és a Soproni Állami Szanatórium tudományos ülésen emlékezett meg volt főigazgató-főorvosáról. Ezen Dr. Szatmári György, a Soproni Állami Szanatórium főigazgató-főorvosa tartott előadást Dr. Nagy László életútjáról, majd Dr. Vida Márta „Fürdőkultúra Magyarországon” címen, végül Dr. Jávor András népjóléti minisztériumi államtitkár aktuális egészségpolitikai kérdésekről beszélt.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Timaffy László: Rábaköz és a Hanság. Kiadja a NOVADAT BT. Győr, 1991, 270 lap

Timaffy László: Rábaköz és a Hanság. Kiadja a NOVADAT BT. Győr, 1991, 270 lap

Timaffy László nevét bizonyosan jól ismerik a Soproni Szemle olvasói is. Szigetközről írott szép monográfiája, néprajzi tárgyú kiadványai és tanulmányai, a kisalföldi népiélet emlékeinek gyűjtésében és gyűjtetésében, valamint rendszerezésében, közzétételében s nem utolsósorban népszerűsítésében játszott kiemelkedő szerepe e táj méltán neves lokálpatrióta-szakemberévé tették őt. A Néprajzi Lexikon róla szóló szócikkét (V, 289, Bp., 1982.) jócskán bővíthetjük ma már (l. például SSz. 1986, 286). A nyolcadik évtizedében járó, példamutató munkásságú, sokoldalú tudós tanárnak és kutatónak 1991-ben jelent meg legújabb, a Kisalföldhöz kapcsolódó monográfiája, az ismertetőmunka.

Timaffy szép kiállítású könyvét ezzel a mondattal zárja: „Rábaköz és a Hanság vidéke ontja értékeit a mai ember számára: táji szépségeit, történelmi emlékeit, hagyományait, művészetét; csak meg kell ismernünk, meg kell látogatnunk, hogy megszerethessük” (262). Túlzás nélkül mondhatom: a könyv a maga leírásaival, számtalan fénykép- és rajzmellékletével, gördülékeny, közérthető stílusával kedvet ébreszt olvasóiban Rábaköz és a Hanság, illetőleg e táj népének a megismerésére. Akik pedig ismerik országunknak ezt a „szorgalmas, barátságos nép”-től (3) lakott részét, rádöbbenhetnek a könyv olvastán arra, milyen érdekes és tanulságos az itteni történelem és kultúra is. Rábaköz és a Hanság mai lakói pedig érzékelhetik, mennyi mindent nem ismernek, nem tudnak még saját múltjukról és kultúrájukról.

A könyv gazdag tartalmának ismertetése szétfeszítené az ismertetés illendően rövid terjedelmét. Ezért összefoglalva azt jelzem, hogy a monográfia átfogja Rábaköz és a Hanság már nagyrészt elmúlt, hagyományos világát: lakóinak anyagi és szellemi kultúráját, 188hétköznapjainak és ünnepnapjainak néprajzi sajátosságait. Amit a monográfiában a szerző oly szakszerűen leír, az részben már a régmúlt, részben a közelmúlt, kis részben pedig még a jelen. A hagyományos falusi életforma, a hagyományos paraszti világot jellemző szokások és eszközök ugyanis – főként a II. világháború óta – gyökeres változásokon mentek keresztül. Sok mindent már csak az írott források, illetőleg az idősebbek emlékezete őriz, számos dolog módosult formában és funkcióban él tovább. De nemcsak az emberek és szemléletük, valamint eszközeik és szokásaik változtak: módosult a táj is, a közösség élettere is.

A *Rábaköz* név első írásos említése 1214/1269-ből való, a *Hanság*-é 1654-ből, mert korábban csak *Hany* néven (először 1558-ban) említették (Kiss Lajos, Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp., 1988⁴, *Hanság* és *Rábaköz* a.). Az írásbeli adatolhatóságot általában persze megelőzi, olykor pedig hosszú évtizedekkel előzi meg az illető település létrejötte, illetőleg a táj nyelvi birtokbavétele is.

Timaffy megjegyzi, hogy a nép ma is *Hanyt* és nem *Hanságot* mond (3). Igen, Mihályiban is így mondják, pontosabban idősebb emberektől többes számú használatát is hallottam: a *hanyakba mentünk*. A *Hanság*-ot csak a kapuvári nagyáruház nevéként használják. Kapuvár a XVII. századig *Kapu* néven szerepelt, s a *Copuu* név első előfordulása nem 1102-ből (14), hanem 1162-ből való. Mihályi első említése sem 1223-ból (uo.), hanem 1198-ból idézhető (Kiss Lajos i. m. *Kapuvár* és *Mihályi* a.). Szól Timaffy a gazdálkodásról, a közlekedésről, a piacokról és vásárokról, a kézművesekről, a háziiparról, az ételekről, az év és a család ünnepeiről, s külön fejezetet szentel az e tájon beszélt nyelvjárásnak, valamint a táj népköltészetének és népművészetének. Idéz közmondásokat, szólásokat, balladákat, szól gyógyítóképessegekkel megáldott emberekről s természetesen Hany Istókról is (akiről ifjúsági regény is készült: Tőke Péter: *Hanyistók*. Bp., 1979). Érdekfeszítő a régi vízivilág leírása, mert ez a világ a maga titokzatosságával, a hanyi lápok imbolgó lidércfényeivel s a körük font legendákkal lebilincseli a modern kor emberét is. A rajz-, térkép- és fényképmellékletek jól kiegészítik a szöveges részeket. Megemlítek néhányat: szanyi kocsi (80), győri malom a Répcével (99), dőri mázas köcsögök (110), gádos bejárat (128), sövényfalú árpási pajta (131), rábaközi perecek (152), hőveji terítők (260). Az érdekfeszítő, színes leírásokat válogatott bibliográfia zárja, s ezzel a Rábaközre és a Hanságra vonatkozó bibliográfiák száma öröndetesen tovább bővült, s az érdeklődők számára megkönnyíti a tájékozódást (l. a korábbiak közül például Jászberényi Ferencné: Győr-Sopron megyei helyismereti irodalom, 1867–1980. Válogatás, TK Műhely. Győr 1981; Rábaköz. Helyismereti-helytörténeti bibliográfia. Szerk. Gáll Mária. Csorna, 1986; Böröndi Lajos: Győr-Sopron megye nyelvészeti irodalma. Bp., 1991; ill. a Soproni Szemle bibliográfiáit). Tárgy- és névmutató nem készült, én különösen a helynévmutatót hiányolom (szülőfalum, Mihályi a következő oldalakon szerepel: 14, 31, 36, 82, 93, 97, 99, 101, 123, 124, 142, 172, 207, 208, 244). Szerencsére a részletes tartalomjegyzék (267–8) gyors útbaigazítást ad a könyvben tárgyalt témakörökről.

Timaffy könyve egyfelől tényszerű szakleírás, a néprajzos szakember munkája, aki nemcsak levéltári és nyomtatott forrásokat s szaktudományi műveket, tanulmányokat használt föl, hanem saját maga gyűjtéseit és több évtizedes tapasztalatát is. Leírása azáltal válik még hitelesebbé, hogy közelről – mondhatnám: belülről – ismeri azt az életformát, amit leír. Tudományos igényű és felelősségű szintézis ez a monográfia, amelyen átsüt a vizsgált tájhoz s népéhez való ragaszkodás. A munka természetesen fontos forrása lesz az összehasonlító néprajzi vizsgálatoknak, a más tájakkal való egybevetéseknek. E tekintetben a vizsgált tájnak az kölcsönöz különös jelentőséget, hogy a történelmi Magyarországnak – Bécs közelsége, a táj termékeny földje, kedvező éghajlata s kereskedelmi 189kapcsolatai miatt – egyik legfejlettebb része volt

(Rábaköz *Kultúrsarok* és *Kis Kánaán* elnevezéseire l. Soproni Elek, A Kultúrsarok gondjai. Bp., 1940. 23), s ez természetesen megmutatkozik anyagi és szellemi kultúráján is (gondoljunk arra, hogy például 1895-ben a rábaközi falvakban kifüggesztették rendszeresen a községházán a bécsi gabonatőzsde árfolyamait, Gyimes tanyáin ugyanakkor még szinte teljesen önellátó gazdálkodás folyt: Kósa László–Szemerkenyi Ágnes in: Kósa László szerk.: A magyarságtudomány kézikönyve. Bp., 1991, 794).

Timaffy monográfiáját gazdaságos tömörség jellemzi: fölösleges betoldások és kitérők, mindenféle szószaporítás nélkül, világosan fogalmaz a szerző. A tudományos ismeretterjesztésnek is jó példája a könyv. A témakör, amelyet feldolgoz, igen nagy. Gondoljunk csak arra, hogy jól tájékoztató leírást ad a csikászok, rákászok tevékenységéről, eszközeiről, a földműveléshez kapcsolódó szerszámokról, munkafolyamatokról, időjárási és gazdaregulákról. Akit például az állattartás múltja, ezen belül a Rábaközre oly jellemző tagos legeltetés érdekel, az is kellő felvilágosítást kap. Ha valaki e táj béreseinek életét akarja megismerni, vegye kézbe Timaffy könyvét. Az árterekre oly jellemző gyalogos cipekedés gépesített világunk olvasójától bizonyára távol áll, de tiszteletet ébresztő az a gyakorlatiasság, ahogy a szállítást eleink végezték: erről is tájékoztat a könyv. Vízben bővelkedő tájról lévén szó természetes, hogy a vízivilág, a malmok, a vízinövényeket (nád, sás, vessző) felhasználó háziipar (gyékény és szatyorfonás) is helyet kapott a könyvben. Az enni- és innivalókról is a kellő részletességgel szól Timaffy. Meglepőnek tűnhet, hogy milyen változatos, mennyiféle étel és ital készült e tájon, s külön tanulságos a sok szemléletes népi elnevezés (a rábaközi perec Kisfaludon meglelt receptjét l. SSz. 1990, 59). Az ünnepeknek korábban – úgy tetszik jóval nagyobb szerepe volt az emberek életében. Akkor még nem rohantak ennyire, mint ma, megtartották pihentető és frissítő ünnepeiket. Az ünnepeket kísérő szokásokról olvasva is láthatjuk, bizony szegényedtünk is. A mindennapi élethez fűződő népszokások leírása (születés, keresztelő, sorozás, udvarlás, lakodalom stb.) híven tárja elénk a táj népének mindennapjait. A népdalok, balladák, betyárdalok, mondák és mesék, boszorkánytörténetek gyermek és felnőtt számára egyaránt varázslatos világot jelenítenek meg. Ma már nyomokban is alig találjuk meg az egykori színes népviseletet. Timaffy könyve ezt is megjeleníti számunkra. Olvashatunk továbbá a világhírűvé vált höveji csipkéről, s olvashatunk rábaközi népdalokat dallamközléssel (Bartók is gyűjtött e tájon, Jobaházán emléktábla hívja föl erre a figyelmet). És a sort tovább lehetne folytatni. De éppen a kitűnő leírások keltik föl az olvasóban az érzést, hogy milyen jó lenne még többet olvasni, még többről tájékozódni Timaffy könyvéből. Nyilvánvaló azonban, hogy a szerző kezét terjedelmi korlátok is kötötték. Magam például szívesen olvastam volna többet azokról a hagyományokról, információkról, amelyeket a táj tulajdonnevei őriznek és közvetítenek. Nemcsak a helynevekre gondolok (ősi nemzetségek neveit őrző funkciójukat nevezi meg Timaffy: 208., l. még 14. is), hanem a dűlőnevekre is (14), mert – mint Németh Imrével közösen írott cikkében megfogalmazza a szerző – „vizsgálatuk szemünk elé rajzolja a régi határbeosztást, a termelés, állattartás, a nép életének szokásait, hagyományait” (Magyar Nyelvőr 1968, 99). A Győr-Sopron megyei Feketeerdő földrajzi neveit elemezve jó példát nyújtottak erre Timaffyék (i. h. 99–102). A könyvben számos tájszót – eszközök, ételek, szerszámok, italok, ruházati darabok stb. e tájra jellemző megnevezéseit – olvashatunk. A tájszavak művelődéstörténeti-nyelvi szempontú áttekintése érdekes, olykor meglepő tanulságokkal jár. Az eredet szerinti vizsgálattal például jól kitapintható az a hatás, amely e táj lakóit a német és szlovák nyelvterület felől érte. Mint mindenütt, ezen a tájon is előfordulnak szép számmal népetimológiák, azaz 190 olyan esetek, amikor egy-egy érthetetlen idegen szót, nevet a hozzá közelálló magyar szóval vagy névvel helyettesítve értelmesítették. Ilyen például a csíramálé rábaközi elnevezése, a *szalados*, amely nem a *szalad* 'fut, siet' származéka (150), hanem a szláv eredetű, régi *szalad* 'csíráztatott gabona, maláta' főnév továbbképzése (TESZ. III, 657 *szalad*² a.). S ilyen a Feketeerdőn följegyzett *Hőstáj* földrajzi név, amely a hiedelemmel ellentétben (Magyar Nyelvőr i. h. 97) nem egykori hősi csaták emlékét őrzi, hanem bizony „csak” a német

eredetű *Hóstaty* népetimológiai magyarítása.

Timaffy könyve nem csupán tudományos leírás és nem csak tudományos ismeretterjesztés, mégpedig magas színvonalon. Nemcsak kitűnő néprajzi kalauz minden, e táj, illetőleg e táj lakói iránt érdeklődő számára. Meggyőződésem, hogy nagy szerepe lehet – sőt azt remélem: lesz – Rábaközben és a Hany vidékén a lokálpatriotizmus újjáélesztésében, megerősítésében is (gondoljunk az iskolákra, a néprajzi és anyanyelvi szakkörökre). 1890-ben már jelent meg Rábaköz címmel újság, s 1989-ben indult a Rábaközi Hírlap (Csorna), amely céljával az önismeret újratemetését tűzte ki. Ehhez nyújthat segítséget a Neves rábaköziek című kötet is (szerk. Pájer Imre. Csorna–Kapuvár, 1989.). Timaffy könyve kitűnő kalauz azoknak az önkéntes gyűjtőknek is, akik településük jellegzetes eszközeit, szokásait, szavait kívánják gyűjteni, illetőleg akik megkísérlik megmenteni a feledésbe merüléstől eleink még föllelhető anyagi és szellemi örökségét. Ezért lenne nemcsak jó, hanem kíváncsi is, hogy Timaffy szép monográfiája egyrészt minden rábaközi és hansági iskolába és könyvtárba eljusson, s ihletője és segédeszköze legyen például a környezetismereti óráknak, másrészt hogy e táj lakói közül is minél többen birtokába jussanak. És még valami: ez az izlées kiállítású, gazdag tartalmú könyv gyönyörködtető olvasmány is. Azoknak bizonyosan, akiknek e tájhoz, az itt lakó néphez közvetlen közük van. A személyes tapasztalás mondatja ezt velem.

Kiss Jenő

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

LEVÉLSZEKRÉNY

Fogarassy László írja: Az „Élet és Tudomány” 1992. január 17-i (3.) számában jelent meg „A soproni népszavazás – Civitas Fidelissima” c. ismeretterjesztő cikkem. Összehasonlítva más, e témához tartozó megemlékezésekkel (Magyar Nemzet, Heti Magyarország, Kisalföld), amelyek szintén a szélesebb körű olvasóközönség tájékoztatására voltak szánva, úgy vélem, hogy ezt a feladatot én is jól oldottam meg. Kéziratom szerkesztésével kapcsolatban sincsenek ellenvetéseim. Megdöbbenett azonban az az eljárás, ahogyan az ÉT rajzolója a folyóiratnak küldött két térképvázlat közül az elsőt átrajzolta. Az eredeti vázlaton a B-zóna nyugati határaként jelzett vastag szaggatott vonalat „végleges határként” tüntette fel, viszont a vékony szaggatott vonallal jelölt végleges határt egyszerűen nem vette figyelembe. Meghagyta tehát Németújvárt, Nagyszentmihályt, Rohoncot, Lékát, Doborját, Pomogyot és Mosonszentandrászt Magyarországnak, viszont Ágfalvát Ausztriához csatolta. Pornóapáti és Mekszikópuszta a trianoni határon túl van, mert nem jelölte az eredeti vázlaton világosan megjelölt végleges határt sem Moson megyében, sem Sopron környékén, sem pedig Pinka völgyében. Amint megkaptam az Élet és Tudomány 3. számát, a szerkesztőségnek azonnal helyreigazító nyilatkozatot küldtem és kértem annak a közlését, mert a más által készített névtelenül megjelent „térkép” engem dehonesztál! Erre nem is számítottam azért, mert a karintiai népszavazásról írt cikkemhez készült térkép ellen nem volt lényeges panaszom. A Soproni Szemlének azért küldök tájékoztató nyilatkozatot, mert az a térkép, amit az Élet és Tudomány szerkesztőségének megküldtem, az a Szemlében már megjelent vázlatomnak 191a fénymásolata volt (1972/1. sz., 32–33. lap között). Ezen jól látható, hogy a vastag szaggatott vonal a B-zóna nyugati határa, ill. az A-vonal, és hogy a népszavazási területet is metszi. Ez nem tűnt fel a vázlat átrajzolójának, aki Lajtaszentmiklóst is a történelmi Magyarországon kívülre, Sinnersdorfot pedig belülré helyezte. (Az átrajzolás végrehajtója még a

népszavazási terület határait sem vette figyelembe). Aki a cikkemet figyelmesebben elolvassa, észre fogja venni írásom és a „térkép” közti ellentmondást, de nem tudhatja, hogy nem én vagyok a tettese. Ezért köszönöm, hogy a Soproni Szemle, függetlenül az Élet és Tudománytól is közli a nyilatkozatomat.

Mollay Károly írja: A Kisalföld 1992. ápr. 17-i számában Moss Andor Házi Jenőről és a Soproni Szemléről ír, közben az én rossz híremet is költi. Ezért figyelmébe ajánlom azt az interjút, amelyet a rádió készített Házi Jenővel, amikor befejezte Pozsony vármegye történeti földrajzával foglalkozó kéziratát. Moss Andor a rendszerváltás előtt nem tartotta szükségesnek, hogy az ő állampártja által a közéletből eltávolított Házi Jenő védelmében cikket írjon. Csak most!

Mollay Károly írja: Fogarassy László, a Soproni Szemle régi munkatársa, a Pro Urbe Sopron kitüntetője, 1992. február 16-án a pozsonyi Vár kápolnájában tartott ünnepségen vette át a Rákóczi Szövetség Pozsony- emlékérmét: „Számos tanulmányt írt Pozsonyról, az 1919 utáni magyar emigráció pozsonyi személyiségeiről. Legutóbb ligetfalu történetét dolgozta fel. Szlovákiában mellőzik, ugyanakkor Magyarországon és Ausztriában akadálytalanul publikálhat” (Rákóczi Hírvivő 1991/92, 1. sz. 17). Posztumusz díjat kapott többek között a Sopronban is működött Peéry Rezső, akiről folyóiratunkban 12 évvel ezelőtt Hiller István „Emlékezés nekrológ helyett” címen írt cikket (SSz. 1980, 367–373), amiért kemény pártdorgálást kapott, sőt támadások is érték. „Egy eltemetett

»Sarlós«-ról és soproni éveiről” című tanulmányát, amely a Soproni Füzetekben jelent volna meg, kiszedett állapotban a nyomdából visszavonatták. Az új Pozsony-díjas méltatása: „Számos igen magas színvonalú írásában öröközte meg a két-, majd háromnyelvű város életét. Első önálló kötete: Peremmagyarok az idő sodrában. Ebben a magyar élet peremére került emberekről szólt. Németországi emigrációjában adta ki Malomkövek között című, Pozsonyról szóló vallomását” (i. h.). Posztumusz díjat kapott még Szalatnai Rezső, akiről Metzl János 15 évvel ezelőtt írt megemlékezést folyóiratunkban (SSz. 1977, 277–279).

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Dr. Mollay Károly: ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.

Dr. Horváth Zoltán ny. levéltári igazgató, Sopron, Pf. 82

Dr. Mikó Sándor ny. egyetemi docens, 1071 Budapest, Dembinszky u. 38.

Dávidházy István műszaki tanácsadó, Sopron, Kossuth u. 14.

Szende Katalin régész, Sopron, Rózsa u. 14.

Tóth Gábor tanár, 9700 Szombathely, Szabó M. u. 66.

Askercz Éva művészettörténész, Sopron, Pf. 68

Dr. Metzl János ny. kórházi főorvos, Sopron, Deák tér 35.

Dr. Kiss Jenő egyetemi tanár, 1052 Budapest, Piarista u. 1.

Dr. Fogarassy László ny. könyvtáros, CS-851 01 Bratislava, Vysehradská ul. 37/II/20

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

192 SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalthistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis:

Mollay, Karl: Nachgedanken zur Ödenburger Volksabstimmung (14. Dez. 1921–14. Dez. 1991)

Horváth, Zoltán: Dreißig Jahre des Ödenburger Archivs (1961–1991)

Mikó, Alexander: Das Urbar von Kapuvár aus dem Jahre 1597 I. Teil

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Dávidházy, Stefan: 150 Jahre des Freibades Teichtmühle

Mollay, Karl: Mittelalterliche Vorgeschichte der Teichtmühle (Ein Kapitel aus der Geschichte der Gemarkung Ödenburgs)

Kleine Mitteilungen

Szende, Katharina: Beziehungen zwischen Ödenburg und Preßburg im Spätmittelalter

Tóth, Gabriel: Neuere faunistische Angaben zu den Kleinsäugetieren in der Umgebung von Csorna

Kulturelles Leben in Ödenburg

Askercz, Eva: Eröffnungsrede zur Gedankaustellung von Aladár Mühl (29. Sept. 1991)

Metzl, Johann: Dokumente über die Ödenburger Volksabstimmung (Ausstellung des Ödenburger Museums)

Nekrologe

Metzl, Johann: Enthüllung der Gedenktafel für den Arzt Ladislaus Nagy

Bücherschau

Kiss Jenő: Timaffy, Ladislaus: Raabau und der Waasen. Raab, 1991 (ung.)

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Előadás az 1991. dec. 12-i népszavazási ünnepségen (vö. Hárs József: SSz. 1992, 80–81). A Soproni Szemlében megjelent irodalomra nem hivatkozom.

2 (Megjegyzés - Popup)

Perlegat Dominus Magnificus

3 (Megjegyzés - Popup)

Perlegat Dominus Magnificus

4 (Megjegyzés - Popup)

Libertinus ratione officii judicis

5 (Megjegyzés - Popup)

Libertinus Nullas habet Litteras

6 (Megjegyzés - Popup)

Libertinus. Desideratur productio Litterarum

7 (Megjegyzés - Popup)

Libertinus. Non habet Litteras

8 (Megjegyzés - Popup)

Libertinus

9 (Megjegyzés - Popup)

Perlegat Dominus Magnificus

10 (Megjegyzés - Popup)

Perlegat Dominus Magnificus

11 (Megjegyzés - Popup)

judex Modernus

12 (Megjegyzés - Popup)

Domina relicta condam Domini Sandrini Semmeij possidet. Collatio Domini Magnifici, producat Litteras

13 (Megjegyzés - Popup)

Libertinus ratione Suae artis

14 (Megjegyzés - Popup)

Custos Sýlvae ejusdem possessionis

15 (Megjegyzés - Popup)

Custos Sýlvae ejusdem possessionis

16 (Megjegyzés - Popup)

Perlegat Dominus Magnificus

17 (Megjegyzés - Popup)

Perlegat Dominus Magnificus

18 (Megjegyzés - Popup)

Domina relictā Domini Sandrini Semmey possidet, producat Litteras Domini Magnifici

19 (Megjegyzés - Popup)

Collatio Domini Magnifici, producat Litteras

20 (Megjegyzés - Popup)

Nota praelegat Dominus Magnificus, mert nem jó a sokan cserélés

21 (Megjegyzés - Popup)

Perlegat Dominus Magnificus

22 (Megjegyzés - Popup)

A *schanczel* szó jelentése 'vesszőből font kosár.'

23 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. II/5:79. Sopron, 1938

24 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy István: Soproni posztókallók. SSz. 1989, 194.

25 (Megjegyzés - Popup)

Sopron sz. kir. város monographiája II. kötet, Sopron, 1894, 38–39. A személynevek után zárójelbe tett számok a Házi Jenő Soproni polgárcsaládok 1535–1848 (Bp., 1982) c. műve irányítószámai.

26 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy i. h. 194.

27 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy i. h. 194.

28 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy i. h. 198.

29 (Megjegyzés - Popup)

Közölve SSz. 1989, 202.

30 (Megjegyzés - Popup)

A nyelvjárási *teicht* az irodalmi nyelvi *Teich* 'tó' megfelelője. A nem etimologikus szóvégi *-t* a XV. század végétől jelenik meg (vö. Moser, Virgil: Frühneuhochdeutsche Grammatik 113. Heidelberg, 1951, 75), ebben a korban gyakori jelenség, amely egyes szavak révén (pl. *Predigt*, *Saft* stb.) az irodalmi nyelvbe is bekerül. Sopronban persze az eredeti *teich* szó is ismert volt (II/5:131, 135), az írnokok azonban többnyire a nyelvjárási *teicht* szót írták le.

31 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő a végrendelet keltezését, *an dem abend des Newen jar, anno etc. LXXXXVIII*^o egy évvel korábbra, 1493. dec. 31-re teszi, holott Rauch Farkast forrásaink még 1494. ápr. 11-én, szept. 17-én, sőt 1495. nov. 27-én is élőnek mondják, özvegyét csak ezután nevezik meg (Gb. 22;^v I/6: 137–138; II/5:45, 62).

32 (Megjegyzés - Popup)

Herb Kristóf és Rauch Farkas még együtt bérelték a Sopron vármegyei Nagylózs bordézsmaáját: ebből közösen 51 1/2 magyar forint nyereségük volt; másik alkalommal megvették a bordézsmaát, ebből 4 hordó, azaz 38 magyar forint nyereségük volt. A két nyereség felével Herb Kristóf még adós maradt. Ezeknek és a fenti összegeknek megértéséhez összehasonlításul közöljük, hogy Herb Kristóf, a város leggazdagabb polgára, 50 forint adót fizetett volna, ha 1490–91-ben nem lett volna polgármester (II/5:21, 22); Rauch Farkas ugyanakkor 20 forintot fizetett volna, ha nem lett volna a belső tanács tagja.

33 (Megjegyzés - Popup)

Az eredetiben: *Jansen dem Maltzer, Janses des Maltzer, Jans Maltzer, Jans maltzer*. A *Maltzer, maltzer* kitélt azért tartom foglalkozásnévnek ('malátakészítő; sörfőző'), mert *Jans* is, szülei is soproni polgárok voltak, sőt nagyon vagyonosak, előkelők voltak. Felesége, a halálos ágyán végrendelkező Erzsébet asszony („ettwenn genant di *cholbenhoferinn*”) a Kópházát birtokló három soproni család egyikéből származott: Kópháza falu (*dorff ze Cholbenhof*) negyedrészt, amely még szüleitől származott („von irn voder her chomen ist”) hagyja többek között a misealapítványra. Kópháza birtokra („possessio *Kolbenhof*”) az örökösök 1354. nov. 26-án kötöttek osztályos egyezséget: fele Meggyesi Miklós fiáé, Pongrácé és feleségéé, negyede leányáé, Erzsébeté, ill. férjéé, Detre fia Jánosé lett (I/1:105); a negyedik negyed volt tehát Erzsébet asszony anyjáé. Mindez Kolb Miklós (1324–1345) soproni polgár (SoprVmOkl. I, 97; I/1:

70, 72, 73, 84) halála után történt. Ekkor fordul elő először a *Kolbenhof* név, amely tehát eredetileg „Kolbnak a birtoká”-t jelenti. Miklósét, ill. apját, az 1317-ben említett Henrik fia János soproni polgárát (Urkundenbuch des Burgenlandes III, 100). Erzsébet asszony még egy majort *an dem viechmarcht* (ma: a Várkerületnek az Árpád utca és az Ötvös utca közti része) hagy a misealapítványnak: ennek egyik szomszédját (*Jans Swerczi*) az 1379. évi házösszeírásban megtaláljuk („des *swerczleins* mairhoff” I/1:187). Erzsébet asszony majorja, amelyet az oklevél szerint szüleitől örökölt, 1379-ben még „Hensel und Peter *niclasin kinder pey den offen*”, azaz Kolb Miklós Budán lakó özvegye két kiskorú fiáé, Jánosé és Péteré, csak ezután lett Erzsébet asszonyé. Férje, Jans a fenti 3 hold szántón kívül még a misealapítványra hagyott másik 8 hold szántót, 1/2 rétet Sopronban, Szentmargitbányán (St. Margarethen) káposztáskertet, Rákoson 1/4 szőlőt és egy általa vásárolt 1/4 szőlő hozadékát. Ez a feltűnően gazdag misealapítvány nyilván csak belvárosi polgártól és feleségétől származhatott. Az 1379. évi házösszeírásból a *Hans/Jans* keresztnévűek közül csak a Főtéren (ma: az 5. sz. ház helyén) egésztelkes házzal bíró *Hans der Pacz* (I/1:184) jöhet számításba, akit azonosítunk *Hans von Pucz* 1390–91 évi városbíróval (II/1: 141), ill. egy 1392. évi gyilkossággal kapcsolatban 1412-ben említett *Jansel dictus de Papuch* ’Pápócinak mondott János’ soproni polgárral (I/2: 57). Az azonosítást megerősíti, hogy a Vas vármegyei helynév mindkét magánhangzója a régiségben még rövid (*Papuc*) volt, az ún. egyszerejtéssel létrejött soproni *Pucz* változat így érthető; a soproni *Pacz* változat pedig arról tanúskodik, hogy a magyar nyelvjárási változat rövidülése (vö. mai *Pápc*: Vas megye földrajzi nevei. Bp., 1982, 279) már a középkorban végbement.

34 (Megjegyzés - Popup)

A városi számadáskönyvekben természetesen ez a bérbeadott tanácsi halastó szerepel. Ennek létrejötté óta a régebbi, a mai Széchenyi téren egészen az Ógabonatérig elterülő, védelmi célokat is szolgáló halastó az ún. „nagy halastó” (1503: „an dem grossen teich”; 1505: „den grossen teicht... aus dem grassen teicht” II/5: 131, 143, 144), általában a *teicht*. Ezt az ún. tómosterek gondozták a legényeikkel (1466; „den *teichknechten* drein *knechten*, die den *teichmaistern* den ersten tag ze rüssten geholffen haben” II/4: 268).

35 (Megjegyzés - Popup)

Lénárd ácsmester apósának, Feustel Mártonnak Szt. György utcai házában lakott (II/5: 174; II/6: 285).

36 (Megjegyzés - Popup)

Összehasonlításul: a Hátsókapu őrének évi 4 dénárfont, a városi éjjeliőrnek 9 dénárfont, a várostorony őrének 18 dénárfont, a városi nótáriusnak 28 dénárfont járt 1504-ben is, 1505-ben is (II/5: 165).

37 (Megjegyzés - Popup)

Összehasonlításul a napibérekhez: 1 pint (1,81 liter) bor 6 dénár, 50 darab tetőcserép 30 dénár, 1 kapa 32 dénár, 200 db falazótégla 36 dénár volt (II/5: 133, 152, 163, 150).

38 (Megjegyzés - Popup)

Ebből a részből 1500-ban mostohafia, Borgunsnicht György apai és anyai örökség címén Hengst Márton halála esetére részesedni akart; „Taylung Jm Teicht Jm Ätengraben sein erbtaill”. 1501. szept. 10-én ezt azonban Hengst Márton és felesége, Anna pénzzel megváltották (GedB. 62).

39 (Megjegyzés - Popup)

Az *öd* középkori jelentései: 'leer, öde, unbehaut'.

40 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay Károly: Kőszeg 1532. évi ostroma és Sopron. SSz. 1983, 193–236.

41 (Megjegyzés - Popup)

Nem azonosítható 1526: „die *eker pej dem deich*, wie sic *yec* sein vmbfangenn” (II/2: 16). Ugyanis a városi tanácsnak volt még halastava a Pócsi (ma: Kuruc) dombon; vö. 1498: „XVIII Jeuch akher aufm potscha czwischenn *der Herrnn Teicht* vnnd sannd Linharts kyrichen” (Gb. 16^r). Ez a halastó tehát az Ikvától jobbra terült el. Viszont az Ikvától balra volt 1548-ban Zierler György molnár és puskaporgyártó malma, földje „vor dem Schripperthor vber Zwischen der päch daselbs gelegen vnd an die Spitzläckher stossendt, vnndten aber gegen *dem deicht* an den Nuspaumb” (Gb 166^v). Újkori adatokkal ezek még nyilván majd pontosíthatók.

42 (Megjegyzés - Popup)

A kápolna közelében levő szántókról az egész középkorban vannak adatok (II/1: 57, 88; II/4:60, 61; II/6: 208, 209; GerB, 123; 1532. évi adójegyzék 70).

43 (Megjegyzés - Popup)

A soproni határ délkeleti csücskében, Balf szomszédságában még egy Au-dűlöt találunk (1428: „weingarten *bey der Aw*” GerB. 22). Ebben főleg szőlők voltak, de rétek is (1499: „wissen *In der Aw* vnnderhalbim khueperg” Gb. 30^r). Ebből lett az Auer-dűlő (1500: „wissen bej den *Awer Weingarten*” Gb. 31^r).

44 (Megjegyzés - Popup)

Vö. 1546: „wisfleckh Zwischen *den khrautgärten* vnd dem *Müllpach*, oberhalb des Furt daselbs vor dem windtmüllthor” (Gb. 154^r). Az itt említett Mühlbach 'Malompatak' a mai Gsalzenbach (1836/37. évi telekkönyv), amely az Ikva-patakba ömlik; a *Furt* pedig út, amely a Szélmalom (utóbb Bécsi) kaputól vezetett erre a területre.

45 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő nagyjából a Vízművek tájékára helyezte (Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 231). Szt. Margit napja (júl. 13) a középkori Sopronban ún. „jeles” napnak számított 1344 óta e napon tarthatott Sopron országos vásárt (I/1 : 82), e napon szerződtek egy évre pl. a városi fegyvermestert (II/3:16), adta bérbe a város a Főtéren álló árosbódékat (1528. évi számadáskönyv 25), szedték ki a perselypénzt a Szt. György templomban (II/5: 244), szedtek bizonyos haszonbért (II/5: 18). Szt. Margit napja természetesen a soproni naptárban is szerepet játszott. Az első keltezés a vármegye ispánjának Sopronban 1368-ban készült, ill. a városi tanácsnak 1397. évi oklevelében találjuk (SoprVmOkl. 1, 381; SoprOkl. II/1: 142). Ilyen „jeles” napok voltak még Gyertyászentelő Boldogasszony (febr. 2), Szt. György (ápr. 24), Szt. Mihály (szept. 29), Szt. Márton (nov. 11), Szt. Borbála (dec. 4) és Karácsony (dec. 25) napja,

amelyekhez ugyancsak bizonyos jogszokások kapcsolódtak.

46 (Megjegyzés - Popup)

A mártírhálált halt Katániai Szt. Ágota ünnepén (febr. 5) gyűjtötták meg a Gyümölcsoltó Boldogasszony napján (febr. 2) megszentelt gyertyát és kérték a szent segítségét tűzvész ellen. Az ünnepnap 1441-től szerepel a soproni keltezésekben (II/3: 290 stb.).

47 (Megjegyzés - Popup)

Az Agendorfer-család történetére vö. Mollay Károly: Névtudomány és várostörténet. Dágtól Ágfalváig. SSz. 1961, 114–130, 193–200.

48 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanis ugyanakkor ácsolatfa egyszeri fuvarja a városban 6 dénár volt (II/2: 298); aki a várostoronyban tárolt nyilakat behordta, 9 dénárt kapott (II/2: 297)

49 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay Károly: A három középkori városháza, SSz. 1977, 234–247. 1427-ben a polgármester ácsmesterrel ácsolatot készítettett 3 bécsi dénárfontért a pincébe és abba a helyiségbe, „do der chalich innlejt” (II/2: 397). A meszes helyiségekbe vezető ajtót kátrányozták, hogy a tárolt égetett mész ne kapjon nedvességet (II/3: 165). Az égetett meszet először ömlesztve, a szekérre tett gyékényen, majd 24 dénáros kosarakban szállították és fateknőben (*muelter*) mérték ki (II/3: 248, 400, 328).

50 (Megjegyzés - Popup)

Ekkor az anyag, a homok fuvarja 6 dénárba került (II/3: 7, 11).

51 (Megjegyzés - Popup)

Miklós mesteré a Szt. Mihály utca 1. számú ház. Fiával együtt vakolták 1441-ben a Fő tér 7. sz. házban ma is látható lakótornyot (vö. Mollay: SSz. 1989, 20).

52 (Megjegyzés - Popup)

1441-ben a tűzifa fuvarja az erdőből 20 dénár volt (II/3: 304, 335).

53 (Megjegyzés - Popup)

Rajzolta Kühne Gábor erdőmérnökhallgató, köre átvitte Szukits Ede építészmérnökhallgató. Megjelent Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936 mellékleteként.

54 (Megjegyzés - Popup)

Vö. még 1524: „zw dem stainpruch” (II/5:430)

55 (Megjegyzés - Popup)

A *Guersen* helynevet Házi Jenő nem tudta azonosítani. Az ottani előljáróság 1436. évi levelének adatai

(*Gjersen, Gierzzen, Girzzen* II/6:112–113), valamint a soproni adatok (1442: *Gürsen; Gyessn* II/3: 343; II/5: 330 stb.) tanúsítják, hogy itt a Vas vármegyei magyar *Gerse* helyhatározó esetéből (*Gersen*) keletkezett német nevéől van szó.

56 (Megjegyzés - Popup)

Ezek: Harka (35 mécs), Nagyhőflány (1 mut), Oka (29 mécs), Petőfalva (1 mut), Ruszt (8 mécs), Szentmargitbánya (1 mut)

57 (Megjegyzés - Popup)

Ápr. 1–6-ig volt a húsvét utáni hét: Sopronban ekkor tehát dolgoztak. Még nem tudjuk, dolgoztak-e a nagyhéten (márc. 25–30) vagy pedig az ezt megelőző héten (márc. 18–23) kezdték el a falazást. Egyes helyeken ugyanis a húsvét utáni hét is ünnepnek számított és nagyhéten is tilos volt a szolgai munka.

58 (Megjegyzés - Popup)

Sopron vármegyében: Csepreg (15 mécs), Locsmánd (4 mut), Márcfalva (7 mut 1 mécs), Siklósd (*Petelaw*, 1 mut). Vas vármegyében főleg a Kanizsaiak sárvári várába vitték a meszet (12 mut 29 mécs).

59 (Megjegyzés - Popup)

Darufalva (7 mécs), Locsmánd (1 mut), Márcfalva (15 mécs), Sérc (1 mut 15 mécs); Sárvár (4 mécs).

60 (Megjegyzés - Popup)

Balf (1 mut), Csepreg (13 mécs), Darufalva (8 mécs), Selegszántó (10 mécs), Zemenye (2 mut 13 mécs); Sárvár (5 mut).

61 (Megjegyzés - Popup)

Újévkor, Vízkeresztkor (jan. 6) nem dolgoztak, a napibérek kifizetése általában vasárnaponként (jan. 5., 12., 19.), utólag történt. A harmadik hét első három napján nem dolgoztak.

62 (Megjegyzés - Popup)

Borsmonostor (14 mécs), Csepreg (1 mut 17 mécs), Harka (1 mut), Lakompak (3 mécs), Pusztacsalád (1 mut 10 mécs), Sajtoskál (16 mécs); Sárvár (7 mut 6 mécs).

63 (Megjegyzés - Popup)

Bánfalva (4 mécs), Csepreg (2 mut 23 mécs), Meggyes (6 mécs), Pulya (22 mécs), Rákos (15 mécs)

64 (Megjegyzés - Popup)

Beled (*Glettn* 20 mécs), Csepreg (5 mut 5 mécs), Füles (5 mut 20 mécs), Haracsony (1 mut 5 mécs), László (3 mut 1 mécs), Ligvánd (1 mut 12 mécs), Márcfalva (2 mut), Nagycenk (2 mut 11 mécs), Peresztég (3 mut 15 mécs), Rákos (3 mut), Sopronkeresztúr (2 mut), Sopronnyék (21 mécs).

65 (Megjegyzés - Popup)

Ágfalva (1 mut 4 mécs), Balf (3 mut 15 mécs), Csepreg (10 mécs), Harka (3 mut 18 mécs), Ládony (3 mut 27 mécs), Lakompak (1 mut 6 mécs), Márcfalva (2 mut 10 mécs), Sopronkeresztúr (7 mécs), Sopronnyék (1 mut), Szabadbáránd (1 mut), Újkér (1 mut), Zárány (7 mut 10 mécs), Gerse (4 mut 24 mécs), Kőszeg (9 mécs).

66 (Megjegyzés - Popup)

Balf (6 mécs), Csepreg (20 mécs), Darázsfalu (2 mut), Kismarton (20 mécs), Ladony (20 mécs), Lózs (1 mut), Répcekehely (7 mécs), Somfalva (24 mécs), Sopronkeresztúr (3 mut), Szabadbáránd (5 mut), Újkér (1 mut).

67 (Megjegyzés - Popup)

Összehasonlításkul: 1525-ben a harmadik fertály (Halászok utcája, Wieden, Széplaki utca) adója 71 1/4 magyar forint, azaz 89 font 15 dénár.

68 (Megjegyzés - Popup)

Bük (2 mécs), Csepreg (1 mut 5 mécs), Meggyes (14 mécs), Pereszteg (1 mut 10 mécs), Répcekehely (7 mécs).

69 (Megjegyzés - Popup)

Márc. 23-a vasárnap, 25-e Gyümölcstó Boldogasszony: ekkor nem dolgoztak.

70 (Megjegyzés - Popup)

A borralaló adása jogszokás volt: 1524. máj. 14-én Egyed kőfaragó és 5 segédje összesen 24 dénár borralalót kap a tégláégető kemence boltozatának befejezése után „a mesterség szokása szerint” (*nach hanndwerchs gewonhait* II/5: 410).

71 (Megjegyzés - Popup)

A XVI. században az égetett meszet az Előkapu örei mérték. Egy-egy mut után 12 dénárt (1502), idegentől 16 dénárt (1503, 1507) kaptak (ILIS: 104, 105, 110, 284), miként 1492-ben a Hátsókapu öre (Bb. 56). Az 1536. ápr. 24-i közgyűlés határozata szerint sopronitól 1-1 mécs mérése után 1/2 dénárt (*helbling*), azaz 1-1 mut után 15 dénárt, idegentől ennek dupláját kérhetik. „Wo aber ain torwártl aim hieigen burger den khallich auf den wagen truge, soll ime auch von aim metzen ain phening geben werden” (II/2: 243). Az 1513. ápr. 24-i városi közgyűlésen panaszoikják, hogy a kapuörök a soproniakkal gorombáskodnak, *gleichsam sy ir knecht weren*, 1–1 mécs meszet nem a hagyományos 8-8 dénárért, hanem 11 dénárért adják (II/2: 189). Fent láttuk, hogy a városi kamarás 1-1 mécs után állandóan 8 dénárral számolt el.

72 (Megjegyzés - Popup)

Első adat egy 1295. évi bécsi oklevélben: „an sand *Aiten* tac, der heiligen Maide” (Corpus der altdeutschen Originalurkunden bis zum Jahr 1300. Bd. III. Herausgegeben von Helmut de Boor und Diether Haacke. Lahr, 1957, 317). Vö. még a Sankt Agatha helynevek adatait; Alsó-Ausztriában 1132: *Sancta Agatha*; 1297: *St. Agthen*, 1323: *Sand Ayten* (Weigl, Hans: Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich. Wien, 1964–1981, 111, 71); Felső-Ausztriában 1351: *sant Agatha*; 1551: *Sanndt Aidtn*, – XVI. sz.: *S. Agatha*, 1597: *S. Aiden* (Schiffmann, Konrad: Historisches Ortsnamen-Lexikon des Landes Oberösterreich. München und Berlin, 1935–1940).

73 (Megjegyzés - Popup)

Az *Ätten* első betűje feletti két pont (a gótikus írásban: két vessző) a betű fölé írt kis *e*-betűből keletkezett.

74 (Megjegyzés - Popup)

Az *Atten* (az első magánhangzó hosszú!) szintén nyelvjárási változat. Vö. Sopronban 1485: *gaiss* 'Geiß; kecske'; a nyelvjárásban a mai napig *gaß* ugyancsak hosszú magánhangzóval (II/1 : 218, 246). Felső-Ausztriában Breitenbach 1236: *Pratenpach*; 1433: *Praitenpach*; Breitenberg 1140: *Prai*

75 (Megjegyzés - Popup)

A Szt. Ágota-kultuszra még vö. a templom védőszentjéről átruházott, Fehér vármegyei *Sárszentágota* (első adat 1334: „ad S. Agatham”) és a Nagy-Küküllő vármegyei *Szentágota*, németül *Agnetheln* (első adat 1280: „de S. Agatha”) helyneveket (vö. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp., 1988⁴). Szt. Ágota középkori ábrázolása látható többek között a bécsi Szt. István-dómban a XIV. század végéről (vö. Lexikon de., Mittelalters. München und Zürich, 1977-től).

76 (Megjegyzés - Popup)

Német változata elhangzott a Szlovák Tudományos Akadémia által szervezett „Städte im Donauraum” c. nemzetközi konferencián 1991. okt. 2-án.

77 (Megjegyzés - Popup)

Archív Mestá Bratislavy – Inventár stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností I–II. Szerk V. Horváth et al., Bratislava, 1956, 1966. A továbbiakban az itt megadott jelzetekre hivatkozom: PVLt... (Pozsonyi Városi Levéltár)

78 (Megjegyzés - Popup)

Ol. Df. 277053.

79 (Megjegyzés - Popup)

Belo Polla: Bratislava, západné suburbium: Bratislava, 1980; Richard Marsina: Najštaršie mestá na Slovensku na základe historických dokládov: *Achaeologia Historica* 10 (1985) 91–92.

80 (Megjegyzés - Popup)

Fejér György: *Codex Diplomaticus...* V/2, 397–401; javítások: *SoprOkl* III, 7–8.

81 (Megjegyzés - Popup)

Legújabb kiadása: *Zlata bula bratislavská*, vyd. Horváth, Vladimír. Bratislava, 1991.

82 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Sedlmayr János: Sopron koragótikus lakótornyai. *SSz.* 1986, 323–339; Holl Imre: Középkori városi élet – városi építészet. *Archeológiai Értesítő* 1989, 52–56. A pozsonyi lakótornyokról Vendelin Jankovič: Die topographische Erforschung des historischen Stadtkerns in dem 14–16. Jh. und ihr Beitrag für die

älteste Geschichte von Bratislava. Historicky Časopis 1973, 384–5.

83 (Megjegyzés - Popup)

Deér, József: Ungarn in der Descriptio Europae Orientalis: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1931, 17.

84 (Megjegyzés - Popup)

Kubinyi András: Budapest története a későbbi középkorban (Budapest története II). Bp., 1973, 50 sem ad egyértelmű magyarázatot, a két határváros polgárainak a budaiak felé történő eladósodását, a „mesterséges fellendülés” jeleként értelmezi.

85 (Megjegyzés - Popup)

Fügedi Erik: Középkori magyar városprivilegiumok: Tanulmányok Budapest Múltjából 1961, 45 skk.; Szűcs Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp., 1955, 104. skk.

86 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl I/1, 82–3; Fejér IX/1, 294.

87 (Megjegyzés - Popup)

Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon. Bp., 1984, 165–166; Kubinyi András: Zsigmond király és a városok. Vö. Művészet Zsigmond király udvarában, Tanulmányok és kiállítási katalógus. Bp., 1987, 1, 238–239; Pozsony árumegállító jogának sorsáról: Kubinyi András: Die Städte Ofen Und Pest und der Fernhandel am Ende des XV. und am Anfang des XVI. Jahrhunderts. Vö. Bog, Ingomar (Hersg.): Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450–1650. Köln–Wien, 1971, 349.

88 (Megjegyzés - Popup)

Kubinyi: Budapest története 50, 98–9, 108; SoprOkl 116. 238–41, I/7. 67–8.

89 (Megjegyzés - Popup)

Kubinyi András: A magyarországi városok országrendiségének kérdéséhez: Tanulmányok Budapest Múltjából 1979, 8–48; uő.: Budapest története 87. 173:107. j.

90 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Ifj. Szentpétery Imre: A tárnoki ítélőszék kialakulása: Századok 1934, 541–542; Mertanová, Stefánia: Ius tavernicale. Studie o procese formovania práva tavernických miest v etapach vyvoja tavernického súdu v Uhorsku (15–17. stor.). Bratislava, 1985, 24, 41–47.

91 (Megjegyzés - Popup)

Idézi: Kubinyi: Budapest története 87; vö. Hazai Okmánytár IV, 326; SoprVmOkl II, 301, 308.

92 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay Károly: Macskakő–Katzenstein – Feudális anarchia és huszitizmus Sopron környékén: SSz. 1963, 122–135.

93 (Megjegyzés - Popup)

A levélfogalmazvány az 1463. évi adójegyzék borítólapján maradt fenn. Házi nem utal arra, hogy korábbi lenne ennél a listánál (II/4, 210). Liebhart jegyző neve azonban minden bizonnyal 1457 (L. halála) elé teszi az iratot, a leírt események, ill. a válaszlevél pedig 1450-re utalnak.

94 (Megjegyzés - Popup)

Ortvay Tivadar: Pozsony város története. Pozsony, 1892–1895, II/1 34–36.

95 (Megjegyzés - Popup)

Szücs i. m. 26, 30, 62, 99, 128.

96 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 67.

97 (Megjegyzés - Popup)

Történelmi Tár 1880, 168.

98 (Megjegyzés - Popup)

Kováts Ferenc: Korakapitalisztikus gazdasági válság Pozsonyban I. Mátyás király uralkodása alatt. Mahler Ede Emlékkönyv, Bp., 1924, 186–194; Szende Katalin: Soproni iparosok a középkor végén végrendeleteik tükrében. VI. Kézművesipartörténeti Szimpózium, Veszprém 1989, 109–116.

99 (Megjegyzés - Popup)

Kubinyi: Budapest története 50.

100 (Megjegyzés - Popup)

Teke Zsuzsa: Velencei–magyar kereskedelmi kapcsolatok a XIII–XV. században. Bp., 1979, 58–75.

101 (Megjegyzés - Popup)

Kubinyi András: A középkori magyar városhálózat hierarchikus térbeli rendjének kérdéséhez. Településtudományi Közlemények 1971, 58–78.

102 (Megjegyzés - Popup)

Fügedi i. m. 60. skk.

103 (Megjegyzés - Popup)

Mollay Károly: Sopron vármegye vázlatos története. Vö. Csatkai E.–Dercsényi D. (Szerk.): Sopron és környéke műemlékei, Bp., 1956,² 49, 56; A Sopron és Bécsújhely közti szoros kapcsolatot mutatják a

Funk-cég üzleti könyvei is (Othmar Pickl: Das älteste Geschäftsbuch Österreichs. Graz, 1966)

104 (Megjegyzés - Popup)

Szücs i. m. 27 skk.

105 (Megjegyzés - Popup)

Mollay: Macskakő 126, 135.

106 (Megjegyzés - Popup)

Kubinyi: Budapest története 50–51, 16–18. j.

107 (Megjegyzés - Popup)

Spiritza, Juraj: Testament Liebharda Egkenfeldera, bratislavského mestského notára v rokoch 1441–1456.: Sborník Slovenskeho Narodneho Múzea 1967; História 7, 165–182; Szelestei Nagy László: Liebhard Eghenvelder egy kódexe az Esztergomi Ferences Könyvtárban. Magyar Könyvszemle 1977, 271–274; Mollay Károly: Többynelvűség a középkori Sopronban: SSz. 1967, 323.

108 (Megjegyzés - Popup)

Ortvay i. m. II/1, 269, a Grundbuch alapján, Vö. Spiritza i. m. 169–170.

109 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Soproni ötvösök a XV–XVII. században. Sopron, 1931 sem szolgál róla adatokkal.

110 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 158, 232.

111 (Megjegyzés - Popup)

Az összeget saját megjegyzése szerint néhai édesanyja akaratából adományozta, ám erről Aignerin végrendeletében egyáltalán nincsen szó.

112 (Megjegyzés - Popup)

1495-ben ugrásszerűen megnőtt a végrendelkezők száma Pozsonyban, és többen említik a betegséget, mint közelgő haláluk okát. Pestisjárványra ugyanebből az évből Sopronból is van adatunk (SoprOkl. II/4, 391). Vö. Mollay Károly: Soproni élet a középkor végén (a Haberleiter család története): SSz. 1941.

113 (Megjegyzés - Popup)

Az 1505-ös adójegyzékben ugyanabban a házban szerepel (II/5. 173) Khollach Hans néven.

114 (Megjegyzés - Popup)

Kubinyi: Budapest története 137.

115 (Megjegyzés - Popup)

Pl. Polla i. m.; J. Hlavicova – I. Keller – V. Plechá: Prehľad archeologických výskumov v historickom jadre Bratislavy. Vö. Urbes Medii Aevi. Praha, 1984, 7–23, a további irodalommal.

116 (Megjegyzés - Popup)

Szende Katalin: „...es sey vil oder wenig, gross odor kchlain” – Besonderheiten und Unterschiede in der materiellen Kultur der Einwohnerschaft der königlichen Freistädte Pressburg und Ödenburg. Vö. Alltag und materielle Kultur im mittelalterlichen Ungarn. Hrsg. A. Kubinyi – J. Laszlovszky (Medium Aevum Quotidianum 22). Krems, 1991.